

ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา : บทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา

นางสาวชญานิน จันทร์วิจิตร

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

EDUCATIONAL DISADVANTAGED : EDUCATIONAL ROLE SUPPORTED BY BUDDHIST MON
ASTERY AND MONKS IN THAILAND-MYANMAR BORDER AREA

Miss Chayanin Jantarawijit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Human and Social Development
(Interdisciplinary Program)

Graduate School

Chulalongkorn University

Academic Year 2016

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา : บทบาทการสนับสนุนของวัด

และพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา

โดย

นางสาวชฎานิน จันทรวิจิตร

สาขาวิชา

พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร.พินิจ ลาภธนานนท์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ชูตินธรานนท์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา ชาติานิติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์ ดร.พินิจ ลาภธนานนท์)

..... กรรมการ

(ดร.อเนกพล เกื้อมา)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ดร.พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น)

ชฎานิน จันทรวิจิตร : ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา : บทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา (EDUCATIONAL DISADVANTAGED : EDUCATIONAL ROLE SUPPORTED BY BUDDHIST MONASTERY AND MONKS IN THAILAND-MYANMAR BORDER AREA) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร.พินิจ ลาภ นานนท์, 142 หน้า.

การศึกษาครั้งนี้เน้นการศึกษาข้อมูลสนามเพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา อ.แม่สอด จ.ตาก รวมถึงวิเคราะห์สิทธิและโอกาสทางการศึกษา บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา และเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย ทั้งพระสงฆ์ ผู้บริหารและคณะครู เด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ และคนในชุมชนผู้ให้การสนับสนุนผู้ด้อยโอกาส

ผลการศึกษาพบว่าลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ประกอบด้วยเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เด็กไทยบนพื้นที่สูง เด็กยากจน เด็กถูกทอดทิ้ง และเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้ โดยมีเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษามาจากการไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ความยากจน ความบกพร่องทางการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน ทั้งนี้ แม้ว่าโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดจะเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ แต่ยังคงมีข้อจำกัดในหลายด้านที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของรัฐที่มีคุณภาพ ส่งผลให้วัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการศึกษา โดยเฉพาะบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ทั้งการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาของวัดและพระสงฆ์ยังขาดความเหมาะสมบางประการ การศึกษาวิจัยนี้จึงเสนอแนะแนวทางสำคัญในการสร้างเสริมโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนด้วยการจัดการศึกษาทางเลือก การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม และการจัดการศึกษาเชิงรุกสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนห่างไกล ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดนมากยิ่งขึ้น

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

ลายมือชื่อนิสิต

ปีการศึกษา 2559

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5787129820 : MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEYWORDS: EDUCATIONAL DISADVANTAGED / ROLE OF BUDDHIST MONASTERY AND MONKS / EDUCATIONAL WELFARE / BORDER AREA

CHAYANIN JANTARAWIJIT: EDUCATIONAL DISADVANTAGED : EDUCATIONAL ROLE SUPPORTED BY BUDDHIST MONASTERY AND MONKS IN THAILAND-MYANMAR BORDER AREA. ADVISOR: PINIT LAPTHANANON, Ph.D., 142 pp.

This study focused on the field study to explore the problem situation and the causes of educational disadvantage of underprivileged children in the Thai-Myanmar border area, Mae Sot district, Tak province, analyzing right and opportunities to education, and the role of monasteries and monks in supporting the underprivileged in education and provide guidance for enhancing educational opportunities for the underprivileged. This study used qualitative research method with observations and in-depth interviews with target population: monks, administrators, teachers, underprivileged children and youth, government officials, and people in the community who support the underprivileged.

From the study, it was found that the characteristics of the educational disadvantaged in Mae Sot border area composed of children without registration status, Thai children on high land, poor children, abandoned children, and children with learning disabilities. The cause of the educational disadvantage is due to lack of registration status. Different ethnicity, language and culture, poverty, learning disabilities, and teaching management is not appropriate for children in the border area. Even though schools in Mae Sot provide all children the access to education but there are limitations that obstruct quality public education services. This results in monasteries and monks in the border area playing a role in supporting education especially the role of educational welfare such as the establishment of Buddhist Sunday School, Charity Private School, and Child development center. However, there is still a lack of appropriate education management by monasteries and monks. This study thus provides an important way to enhance educational opportunities by arranging alternative education, multicultural education, and proactive education for the underprivileged in remote border areas. This approach will enable the underprivileged to receive education with better quality and more appropriate for the border area.

Field of Study: Human and Social
Development

Student's Signature
Advisor's Signature

Academic Year: 2016

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากบุคคลสำคัญเหล่านี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ อ.ดร.พิณิจ ลาภธนานนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาผู้เป็นแรงผลักดันสำคัญในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ทั้งการให้ความรู้ คำแนะนำ รวมถึงความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ที่อาจารย์มีให้แก่ศิษย์คนนี้เสมอมา ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.สุวัฒนา ชาติานิติ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ดร.อเนกพล เกื้อมา กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ ดร.พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัยที่ได้ให้ความรู้และคำแนะนำในประเด็นต่าง ๆ ที่ช่วยเติมเต็มให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดทุกรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระครูอนุกุลวรการที่ได้มอบความรู้และช่วยให้ผู้เขียนได้เห็นมุมมองในการทำงานของพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่และบุคลากรทุกท่านในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 โดยเฉพาะ ผอ.อโณทัย ไทยวรรณศรีสำหรับความรู้และข้อมูลทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่เป็นประโยชน์สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณะครู และบุคลากรทุกท่านทั้งในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผอ.ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์ รอง ผอ.อนุสรณ์ เสระศาสตร์ ครูพิทักษ์สันต์ ปัญญา ครูสุนีย์ มะโนวงศ์ และคุณลินจี่ ปานอ่องสำหรับความอนุเคราะห์และความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ตลอดการเก็บข้อมูลในพื้นที่แม่สอด และขอบคุณเด็กนักเรียนทุกคนที่ได้สละเวลามาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และเปรียบเสมือนเป็นครูที่ทำให้ผู้เขียนได้เข้าใจความหมายของคำว่า “ความต้อยโอกาสทางการศึกษา” ได้อย่างลึกซึ้ง

ขอบคุณเพื่อน ๆ ในหลักสูตรพัฒนามนุษย์และสังคมทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจ เป็นผู้รับฟังที่ดี และให้ความช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้มาโดยตลอด ทั้งคุณชุตติกาญจน์ กันทะอุ คุณศิริดา ยะโอษฐ์ คุณศุจิพร เขียนด้วง คุณชมภูณัฐ จันนุ้ย คุณอภิเดช เตปิน และอีกหลาย ๆ ท่านที่ไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้

สุดท้ายนี้ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ คุณชัยสันต์ จันทรวิจิตร คุณนิรมล จันทรวิจิตร คุณนุชนาฏ ชิว คุณพรพรรณันท์ จันทรวิจิตร และคุณศุภฤกษ์ จันทรวิจิตร ครอบครัวผู้เป็นกำลังใจที่ยิ่งใหญ่และแรงผลักดันสำคัญในชีวิตของผู้เขียน วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะสำเร็จลุล่วงไปไม่ได้หากขาดการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากครอบครัวผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในครั้งนี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนผัง	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	5
1.3 ขอบเขตการศึกษา.....	5
1.4 นิยามเชิงปฏิบัติการ	7
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 แนวคิดและทฤษฎี.....	8
2.1.1 สิทธิมนุษยชนและสิทธิทางการศึกษา.....	8
2.1.2 นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษา.....	11
2.1.3 ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน.....	17
2.1.4 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา	27
2.1.5 การศึกษาทางเลือกและการศึกษาพหุวัฒนธรรม	35
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	41
2.3 กรอบแนวคิด	47
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	49

3.1 รูปแบบการวิจัย	49
3.2 ประชากรเป้าหมายที่ศึกษา	49
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	51
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	52
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	53
บทที่ 4 ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและบทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ ในพื้นที่ ชายแดนแม่สอด	54
4.1 ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด	54
4.1.1 สถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	54
4.1.2 เหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	59
4.1.3 ลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด	67
4.2 สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด	80
4.2.1 สิทธิทางการศึกษา	80
4.2.2 โอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด	87
4.3 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด	92
4.3.1 บทบาทตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์	92
(1) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์.....	93
(2) บทบาทด้านศาสนศึกษา	95
(3) บทบาทด้านการเผยแผ่.....	96
(4) บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์.....	97
4.3.2 บทบาทพระสงฆ์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา	98
4.3.3 บทบาทของภาครัฐและภาคเอกชนในการสนับสนุนการจัดการศึกษาของวัดและ พระสงฆ์.....	100

4.4 แนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่ สอด.....	104
4.4.1 การจัดการศึกษาทางเลือก.....	104
4.4.2 การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม.....	106
4.4.3 การจัดการศึกษาเชิงรุกสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนห่างไกล.....	108
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	110
5.1 สรุปผลการศึกษา.....	110
5.1.1 สถานการณ์ปัญหาและเหตุปัจจัยของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน แม่สอด.....	110
5.1.2 สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	115
5.1.3 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	119
5.1.4 แนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดน แม่สอด.....	123
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	125
5.2.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติในบริบทพื้นที่ชายแดน.....	125
5.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	126
รายการอ้างอิง.....	128
ภาคผนวก.....	134
ภาคผนวก ก ข้อมูลพื้นฐานโรงเรียน.....	135
ภาคผนวก ข ภาพในโรงเรียน.....	138
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	142

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 สถิติแรงงานต่างด้าวสัญชาติเมียนมาที่อยู่ในระบบทะเบียนของสำนักงานแรงงาน จังหวัดตาก.....	55
ตารางที่ 2 สถิติจำนวนนักเรียนด้อยโอกาสของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2.....	56
ตารางที่ 3 สถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว).....	60
ตารางที่ 4 สถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาก.....	64
ตารางที่ 5 เหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	111
ตารางที่ 6 ลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	113

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่ 1 ลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด	68
แผนผังที่ 2 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษา	122

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

การศึกษาถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนามนุษย์และสังคม เพราะการศึกษาจะช่วยทำให้มนุษย์มีความรู้และความสามารถในการพัฒนาตนเอง และเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า ปัจจุบันสังคมไทยได้เกิดปัญหาทางการศึกษาขึ้นในหลายรูปแบบส่งผลให้มีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก ซึ่งความด้อยโอกาสทางการศึกษานั้นสามารถเกิดขึ้นได้กับคนในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะในวัยเด็กที่ถือว่าเป็นวัยที่ควรได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้และการศึกษาที่เหมาะสม ทั้งนี้ตัวอย่างของเด็กที่อยู่ในภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษา ได้แก่ เด็กยากจน เด็กเร่ร่อน เด็กถูกทอดทิ้ง แรงงานเด็ก เด็กไร้สัญชาติ เด็กพิการ เป็นต้น โดยในปีการศึกษา 2556 ประเทศไทยมีนักเรียนด้อยโอกาสจำนวน 4,892,063 คน ปีการศึกษา 2557 มีจำนวน 4,880,793 คน และปีการศึกษา 2558 มีจำนวน 4,802,767 คน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559) จากสถิติข้างต้นจะเห็นได้ว่าประเทศไทยยังคงมีเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมากและอาจมีอีกจำนวนมากที่เป็นเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาแต่ไม่อยู่ในระบบทะเบียนของกระทรวงศึกษาธิการ

ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาได้มีการออกกฎหมายหรือกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส อาทิ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในมาตรา 10 ที่ได้รับระบุว่า การจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีโดยรัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายนอกจากนี้บุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพหรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส รัฐจะต้องให้สิทธิและโอกาสในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) นอกจากนี้ยังมีนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นนโยบายที่ให้ความสำคัญในเรื่องของการจัดการศึกษาให้มีความเสมอภาคและทั่วถึง โดยคำนึงถึงหลักการสิทธิเด็ก สิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้การจัดการศึกษาจะต้องมีคุณภาพและมีความเหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาส โดยจะต้องบูรณาการทั้งด้านวิชาการ ศิลธรรม จริยธรรม และทักษะในการดำรงชีวิต รวมไปถึงการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาให้มีศักยภาพและความพร้อมในการจัดการศึกษาให้สามารถช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันต่อเหตุการณ์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548a) จะเห็นได้ว่า

นโยบายดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของภาครัฐในการขยายโอกาสทางการศึกษาให้มีความทั่วถึงและมีความเหมาะสมกับผู้ด้อยโอกาสทุกกลุ่มมากยิ่งขึ้น

นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษานั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างมากในการแก้ไขปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากกฎหมายหรือนโยบายต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงสิทธิและโอกาสทางการศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกันมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามสังคมไทยยังคงมีเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้ด้อยโอกาสในประเทศไทยต้องตกอยู่ในสภาวะด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการจัดสรรหรือกระจายทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียมและไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะบริการทางสังคมหรือสวัสดิการต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยภาครัฐ ทั้งนี้ในหลายประเทศได้มีการกำหนดสิทธิและเสรีภาพให้กับประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมผ่านทางกฎหมายหรือนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ เช่น สิทธิทางการเมือง สิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณสุข สิทธิทางการศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิทธิต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนทุกคนก็จะได้รับสิทธิที่เท่าเทียมกัน นอกจากนี้สิทธิยังเปรียบเสมือนเป็นกรอบหรือข้อกำหนดในการดำเนินชีวิตร่วมกันของคนในสังคม เนื่องจากสิทธิในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายต่าง ๆ จะมีข้อกำหนดว่าแต่ละคนมีสิทธิหรืออำนาจอันชอบธรรมในเรื่องใดบ้างที่สามารถกระทำได้ในสังคม ซึ่งถ้าหากว่าทุกคนเคารพในสิทธิของกันและกัน ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่นหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนก็จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างสังคมที่มีความสงบสุข

สิทธิทางการศึกษา ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิทธิที่ทุกคนควรได้รับ เนื่องจากการศึกษานั้นถือว่าเป็นบริการสาธารณะประเภทหนึ่งของรัฐ โดยรัฐจะต้องมีหน้าที่ในการจัดบริการดังกล่าวให้มีความเสมอภาค มีความต่อเนื่อง และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับความต้องการของประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมาย (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2552) ตัวอย่างเช่น มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่ได้ให้สิทธิทางการศึกษาแก่เด็กทุกคน โดยการเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือสัญชาติไทย สามารถเข้าเรียนได้โดยไม่จำกัดระดับ ประเภท หรือพื้นที่การศึกษา และสามารถออกหลักฐานการศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาแต่ละระดับได้ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2548) ทั้งนี้มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าภาครัฐจะพยายามเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาโดยการออกกฎหมายหรือกำหนดนโยบายทางการศึกษาต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันยังพบว่าเด็กอีกจำนวนมากที่ยังไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาได้ เนื่องจากมีปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่าย ตัวอย่างเช่น การศึกษาในระบบโรงเรียน แม้ว่าจะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แต่ก็ยังมีค่าใช้จ่ายในส่วนอื่นๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่าเสื้อผ้า ค่าอาหาร และค่าใช้จ่ายในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ทำให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองที่มีฐานะยากจนไม่สามารถรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้ (เปรมใจ วังศิริไพศาล, 2553) ส่งผลให้

ภาคส่วนต่าง ๆ ได้พยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นชุมชน มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงวัดก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการจัดการศึกษาให้กับประชาชน ด้วยเช่นกัน

วัดถือเป็นสถาบันสังคมที่มีบทบาทในการจัดการหรือสนับสนุนการศึกษาให้กับคนทุกกลุ่ม มาตั้งแต่ในอดีต แม้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาของไทย โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้ง กระทรวงศึกษาธิการ รวมไปถึงโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ขึ้นมา (นวม สงวนทรัพย์, 2537) เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการศึกษาสำหรับประชาชนโดยเฉพาะ แต่วัดก็ยังคงดำรงบทบาทในการสนับสนุนการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน โดยรูปแบบในการสนับสนุนการศึกษาของวัดแต่ละวัดนั้นก็ จะแตกต่างกันออกไปตามเงื่อนไขความรู้ความสามารถและศักยภาพของคณะสงฆ์ทั้งในการจัดการศึกษา ให้กับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป เช่น การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกบาลี การสอนธรรมศึกษาให้แก่แก่นักเรียนและประชาชน การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ หรือการใช้วัดเป็นสถานที่จัดสอนการศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น (คณิงนิตย์ จันทบุตร, 2532) ทั้งนี้คนที่มาับการศึกษาจากวัดนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาส เช่น เด็กยากจน เด็กเร่ร่อน เด็กในพื้นที่สูงหรือชาวเขา รวมถึงเด็กไร้สัญชาติที่ไม่สามารถเข้าถึงระบบ การศึกษาในโรงเรียนได้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าวัดจะมีบทบาทในด้านการศึกษามาอย่างยาวนาน แต่วัดก็ ยังคงมีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร ด้านสถานที่ ฯลฯ ส่งผลให้วัดอาจมี การจัดการศึกษาได้อย่างไม่เต็มที่หรือไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ทั้ง ในด้านชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหา คนไร้สัญชาติ ปัญหายาเสพติด ปัญหาการค้าบริการทางเพศ ปัญหาสุขอนามัย เป็นต้น (ขจิต จิตตเสวี, 2551) ซึ่งจากสภาพความหลากหลายของคนในพื้นที่ ประกอบกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ชายแดนดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อให้เกิดกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเป็นจำนวนมาก โดยคนกลุ่มนี้อาจประสบ ปัญหาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สาธารณสุข รวมไปถึงการศึกษา โดยผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาส่วน ใหญ่ในพื้นที่ชายแดนจะประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่ม เช่น เด็กยากจน เด็กติดยาเสพติด เด็กค้า บริการทางเพศ เด็กชาวเขา รวมถึงเด็กไร้สัญชาติ

อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นพื้นที่ชายแดนแห่งหนึ่งที่พบว่ามียุทธศาสตร์กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทาง การศึกษาเป็นจำนวนมาก ซึ่งจากสถิติของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ในปี การศึกษา 2558 พบว่ามีนักเรียนด้อยโอกาสถึงร้อยละ 87.91 (สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน, 2558) อันเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้ยังคงมีปัญหาทางการศึกษาที่ค่อนข้างเด่นชัด

ส่งผลให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสอย่างแพร่หลาย เช่น การศึกษาในระบบโรงเรียนทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน การศึกษาในศูนย์การเรียนที่จัดขึ้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชน รวมไปถึงการศึกษาในวัดที่จัดโดยพระสงฆ์ ส่งผลให้พื้นที่อำเภอแม่สอดได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาสำหรับเด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนระหว่างไทยและเมียนมา อีกทั้งอำเภอแม่สอดยังเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าชายแดนอีกด้วย เนื่องจากอำเภอแม่สอดเปรียบเสมือนเป็นประตูของประเทศไทยที่เชื่อมต่อไปยังเมียนมา โดยเฉพาะการนำเข้าและส่งออกสินค้าต่าง ๆ ส่งผลให้อำเภอแม่สอดมีความเจริญเติบโตในด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งภาพรวมทางเศรษฐกิจของอำเภอแม่สอดในระยะหลังมานี้มีการเติบโตขึ้นทุกปีเฉลี่ยร้อยละ 20-25 ต่อปี (คมชัดลึก, 2558) ทั้งนี้การที่เศรษฐกิจของแม่สอดมีอัตราความเจริญเติบโตที่เพิ่มสูงขึ้น นับเป็นปัจจัยดึงดูดแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านให้เข้ามาทำงานในประเทศไทยจำนวนมากขึ้น และส่งผลให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะเด็กไร้สัญชาติที่เป็นลูกหลานของกลุ่มแรงงานข้ามชาติ รวมถึงแรงงานเด็กที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ด้อยโอกาส อาจส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ในพื้นที่ชายแดนหรือส่งผลกระทบต่อปัญหาของพื้นที่ชายแดนในปัจจุบันทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

จากที่กล่าวมา พบว่าสถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นปัญหาที่สำคัญ ซึ่งจะต้องศึกษาและหาแนวทางในแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเน้นการศึกษาบทบาทของโรงเรียนที่ให้การสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอดจังหวัดตาก ทั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาที่มีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการศึกษา รวมถึงโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยจะศึกษาว่าโรงเรียนแต่ละแห่งมีแนวทางในการจัดการศึกษาอย่างไร มีแบบแผนที่เหมาะสมในการตอบสนองความต้องการของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาอย่างไร มีปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง และควรแก้ไขอย่างไร เพื่อให้เข้าใจถึงการจัดบริการทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึงศึกษาสถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนว่ามีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้คนกลุ่มนี้ด้อยโอกาสทางการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเรื่องสิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้การศึกษาประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้คาดหวังว่าจะมีประโยชน์ในการแก้ไขและพัฒนากระบวนการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส ทั้งบทบาทของโรงเรียนและบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาให้มีคุณภาพและมีความเหมาะสมกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทุกกลุ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการลดภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษาและพัฒนาผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนให้เติบโตมาเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและเหตุปัจจัยของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 2) เพื่อวิเคราะห์สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 3) เพื่อศึกษาบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 4) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาเพื่อประโยชน์ของสังคมชายแดนในอนาคต

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตากเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา เนื่องจากอำเภอแม่สอดเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มลูกหลานแรงงานชาวเมียนมาที่อพยพครอบครัวเข้ามาทำงานทำอยู่ในประเทศไทย ซึ่งคนกลุ่มนี้มักประสบปัญหาและขาดโอกาสในการเข้าถึงสิทธิในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะสิทธิทางการศึกษา เนื่องจากเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงวัดได้พยายามเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาส ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชน ทั้งผู้ด้อยโอกาสที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทย

ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษาวิจัยนี้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา โดยเลือกศึกษาในโรงเรียน 2 แห่งที่เปิดโอกาสให้เด็กผู้ด้อยโอกาสได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้แก่ โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ตำบลแม่สอดและโรงเรียนบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด เป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา โดยโรงเรียนทั้ง 2 แห่งจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดและพระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ดูแลและสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กกลุ่มต่าง ๆ โดยโรงเรียนแห่งนี้จะเป็นพื้นที่หลักที่ใช้ในการศึกษา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในศักยภาพของวัดและพระสงฆ์ในการแสดงบทบาทสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็ก อีกทั้งยังได้เห็นแนวทางการจัดการศึกษาในรูปแบบที่จัดบริการแบบอาสาสมัคร ซึ่งจะช่วยให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาและลดภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ ส่วนในกรณีโรงเรียนบ้านท่าอาจ เป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะเป็นการศึกษาเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ ซึ่งจะ

ช่วยให้เห็นภาพของการจัดบริการการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากโรงเรียนแห่งนี้เป็นโรงเรียนรัฐบาลที่มีการจัดการเรียนการสอนในระบบตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจและสะท้อนให้เห็นมุมมองอีกมุมหนึ่งของสถาบันการศึกษาของภาครัฐที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาให้กับเด็กในพื้นที่ชายแดน โดยโรงเรียนทั้ง 2 แห่งนี้จะมีลักษณะเด่นในการจัดการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน คือการเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน ไม่ว่าจะเป็นเด็กยากจน เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เด็กไทยบนพื้นที่สูงและเด็กชาวเขา รวมไปถึงเด็กด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษา เพราะฉะนั้นโรงเรียนดังกล่าวทั้ง 2 แห่งจึงเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาที่มีความน่าสนใจและมีความเหมาะสมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1.3.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาในครั้งนี้มีขอบเขตเชิงเนื้อหาครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้

- 1) ศึกษาปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนที่ครอบคลุมกลุ่มประชากร ทั้งผู้มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทย โดยจะเน้นการศึกษาในกลุ่มเด็กและเยาวชนในโรงเรียนพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่มีลักษณะเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่เด่นชัด คือเด็กยากจน เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เด็กถูกทอดทิ้ง และเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้
- 2) ศึกษาโอกาสและการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในโรงเรียนพื้นที่ชายแดน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจและการรับรู้ในเรื่องสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส
- 3) ศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยที่สนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อการใช้บริการและให้บริการด้านการศึกษาในพื้นที่ชายแดน ซึ่งเงื่อนไขหรือปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญและเปรียบเสมือนเป็นตัวกำหนดการจัดการศึกษาและการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส
- 4) ศึกษาบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะในด้านการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสมากยิ่งขึ้น
- 5) ศึกษาแนวทางในการลดภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอดเพื่อประโยชน์ของสังคมชายแดนในอนาคต

1.4 นิยามเชิงปฏิบัติการ

ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา หมายถึง เด็กและเยาวชนในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ อำเภอแม่สอด จังหวัดตากที่ประสบปัญหาทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาและบริการทางการศึกษาของรัฐที่มีคุณภาพ

การสนับสนุนการศึกษา หมายถึง การส่งเสริมหรือการให้ความช่วยเหลือในด้านการศึกษารูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมีความรู้และมีทักษะในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา หมายถึง สถานศึกษาเอกชนที่มีคณะสงฆ์เป็นผู้บริหารและจัดการเรียนการสอนให้กับประชาชน ตั้งแต่ระดับชั้นปฐมวัย ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา โดยในงานวิจัยชิ้นนี้หมายถึงโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

โรงเรียนพื้นที่ชายแดน หมายถึง โรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

การเข้าถึงระบบการศึกษา หมายถึง การได้รับการศึกษาและบริการทางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพจากรัฐ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบถึงสถานการณ์ปัญหาและเหตุปัจจัยของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 2) ทราบถึงสิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 3) ทราบถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 4) ข้อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาเพื่อประโยชน์ของสังคมชายแดนในอนาคต

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

การศึกษาวิจัยเรื่องผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา: บทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมาผู้วิจัยได้มีการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาและประกอบการวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 2.1.1 สิทธิมนุษยชนและสิทธิทางการศึกษา
- 2.1.2 นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษา
- 2.1.3 ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน
- 2.1.4 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา
- 2.1.5 การศึกษาทางเลือกและการศึกษาพหุวัฒนธรรม

2.1.1 สิทธิมนุษยชนและสิทธิทางการศึกษา

สิทธิมนุษยชน เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนและเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า ซึ่งถ้าหากว่ามีการละเมิดต่อสิทธิดังกล่าวย่อมได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย เช่น สิทธิในชีวิตร่างกายและความมั่นคงปลอดภัย สิทธิในการถือครองทรัพย์สิน สิทธิในการเลือกที่อยู่อาศัย เป็นต้น นอกจากนี้สิทธิมนุษยชนยังรวมถึงสิทธิที่พึงมีเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพและคุณภาพชีวิต เพื่อธำรงไว้ซึ่งคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เช่น สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา สิทธิในการเลือกประกอบอาชีพ สิทธิในการแสดงความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมทางการเมือง รวมไปถึงสิทธิในด้านการศึกษา ซึ่งจะเห็นได้ว่าสิทธิมนุษยชนครอบคลุมสิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับ ตั้งแต่เกิดจนตาย

ทั้งนี้สิทธิมนุษยชนถือว่าเป็นสิทธิตามธรรมชาติ กล่าวคือสิทธิดังกล่าวทุกคนจะได้รับมาตั้งแต่เกิด และเป็นสิทธิที่ไร้พรมแดน ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ไหนในโลกทุกคนจะได้สิทธินี้อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีข้อยกเว้น (อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2553) ซึ่งในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 สิทธิมนุษยชนถูกประกาศให้เป็นสิทธิของคนทั่วไปและในทุกที่ เพราะฉะนั้นรัฐจึงต้องมีการรับรองและสนองตอบสิทธิมนุษยชนในด้านต่าง ๆ ให้กับประชาชนทุกคน (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2549)

ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนโดยการเข้าร่วมลงนามในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2491 ทั้งนี้

ปฏิญญาสากลฉบับดังกล่าวไม่ได้ถือว่าเป็นกฎหมาย แต่เป็นเพียงกรอบหรือมาตรฐานในด้านสิทธิมนุษยชนที่นานาประเทศยอมรับ โดยในหลาย ๆ ประเทศได้มีการนำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนไปปรับใช้ในการพัฒนาระบบกฎหมายต่าง ๆ ในประเทศ ซึ่งบทบัญญัติในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้ครอบคลุมถึงสิทธิที่มนุษย์ทุกคนพึงมี ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิทางการเมือง สิทธิที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สิน สิทธิในการประกอบอาชีพ รวมถึงสิทธิที่จะได้รับการศึกษา (นพนิติ สุริยะ, 2537) ซึ่งสิทธิทางการศึกษานั้นถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เติบโตมาอย่างมีคุณภาพและเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนข้อที่ 26 ได้ระบุไว้ว่า ทุกคนมีสิทธิในการศึกษา การศึกษาจะต้องให้เปล่าอย่างน้อยในชั้นประถมศึกษาและขั้นพื้นฐาน การศึกษาระดับประถมจะต้องเป็นภาคบังคับ การศึกษาด้านวิชาการและวิชาชีพจะต้องเปิดเป็นการทั่วไปและการศึกษาระดับสูงขึ้นไปจะต้องเข้าถึงได้อย่างเสมอภาคสำหรับทุกคนบนพื้นฐานของคุณสมบัติความเหมาะสม (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2540)

นอกจากนี้ยังมีตราสารระหว่างประเทศในด้านสิทธิมนุษยชนที่พัฒนามาจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนหลายฉบับด้วยกัน โดยเฉพาะอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งประเทศไทยได้ให้การรับรองในภาคยานุวัติสารเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2535 และมีผลใช้บังคับกับประเทศไทยเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ.2535 ทำให้ประเทศไทยต้องดูแลและคุ้มครองสิทธิของเด็กใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ (1) สิทธิในการดำรงชีวิตเช่น สิทธิในการมีชีวิตอยู่ สิทธิในการได้รับบริการทางสาธารณสุข สิทธิในการได้รับการประกันสังคม เป็นต้น (2) สิทธิในการได้รับการปกป้องคุ้มครอง เช่น การได้รับการปกป้องจากการถูกรัดเอาเปรียบทางเพศ การปกป้องคุ้มครองเด็กที่อยู่ในภาวะที่ยากลำบาก ไม่ว่าจะเป็นเด็กพิการ เด็กกำพร้า เด็กผู้ลี้ภัย เป็นต้น (3) สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา เช่น สิทธิในการได้รับการศึกษา สิทธิในการได้รับการพักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงสิทธิในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และ (4) สิทธิในการมีส่วนร่วม เช่น สิทธิในการแสดงความคิดเห็น สิทธิในการแสดงออกในด้านต่าง ๆ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู, 2542) โดยอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กจะประกอบไปด้วยบทบัญญัติทั้งหมด 54 ข้อ ซึ่งประเทศไทยได้ตั้งข้อสงวนสำหรับอนุสัญญาดังกล่าวอยู่ 3 ข้อด้วยกัน ได้แก่ เรื่องสถานะบุคคล (ข้อ 7) เรื่องสถานะผู้ลี้ภัย (ข้อ 22) และเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาเด็กให้เต็มศักยภาพ (ข้อ 29) ต่อมาประเทศไทยได้มีการถอนข้อสงวนที่ได้ตั้งไว้ ได้แก่ ข้อที่ 29 เมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2540 เนื่องจากประเทศไทยได้มีการจัดการศึกษาให้กับเด็กอย่างหลากหลายและจัดการศึกษาให้กับเด็กทุกคนโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ นอกจากนี้ประเทศไทยยังได้มีการถอนข้อสงวน ข้อที่ 7 เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2553 เนื่องด้วยรัฐบาลได้มีนโยบายและปรับปรุงแก้ไขกฎหมายในหลายด้านที่เกี่ยวข้องกับสถานะบุคคล เช่น การจดทะเบียนการเกิดและการได้รับสัญชาติ เป็นต้น ส่วนบทบัญญัติข้อที่ 22 ยังอยู่ในระหว่างการศึกษาความเป็นไปได้ในการถอนข้อสงวนดังกล่าว

เพื่อเป็นการคุ้มครองและดูแลสิทธิของเด็กให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น (กรมกิจการเด็กและเยาวชน , 2559)

ทั้งนี้ในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กนั้นบทบัญญัติที่ถือว่ามีความสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เติบโตมาอย่างมีคุณภาพและเป็นกำลังหลักในการพัฒนาสังคม นั่นก็คือสิทธิในด้านการศึกษา โดยบทบัญญัติในข้อที่ 28 ได้ระบุไว้ว่า

1) รัฐภาคียอมรับสิทธิของเด็กที่จะได้รับการศึกษา และเพื่อที่จะให้สิทธินี้บังเกิดผลตามลำดับและบนพื้นฐานของโอกาสที่เท่าเทียมกัน รัฐภาคีจะ

ก) จัดการศึกษาระดับประถมเป็นภาคบังคับที่เด็กทุกคนสามารถเรียนได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ข) สนับสนุนการพัฒนาของการศึกษาระดับมัธยมในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ จัดการศึกษาให้แพร่หลายและเปิดกว้างแก่เด็กทุกคน และดำเนินมาตรการที่เหมาะสม เช่นการนำมาใช้ซึ่งการศึกษาแบบให้เปล่าและการเสนอให้ความช่วยเหลือทางการเงินในกรณีจำเป็น

ค) ทำให้การศึกษาในระดับสูงเปิดกว้างแก่ทุกคนบนพื้นฐานของความสามารถ โดยทุกวิธีการที่เหมาะสม

ง) ทำให้ข้อมูลข่าวสารและการแนะแนวทางการศึกษาและอาชีพเป็นที่แพร่หลายและเปิดกว้างแก่เด็กทุกคน

จ) ดำเนินมาตรการเพื่อสนับสนุนการเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ และลดอัตราการออกจากโรงเรียนกลางคัน

2) รัฐภาคีจะดำเนินมาตรการที่เหมาะสมที่จะประกันว่า ระเบียบวินัยของโรงเรียนได้กำหนดขึ้น ในลักษณะที่สอดคล้องกับศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของเด็กและสอดคล้องกับอนุสัญญานี้

3) รัฐภาคีจะส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือระหว่างประเทศ ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อที่จะเกื้อกูลต่อการขจัดความเขลาและการไม่รู้หนังสือทั่วโลก และเอื้ออำนวยให้ได้รับความรู้ทางวิชาการและทางเทคนิคและวิธีการสอนสมัยใหม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ความต้องการของประเทศกำลังพัฒนาจะได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ (คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน , 2540)

จากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีบทบัญญัติในด้านสิทธิทางการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาให้กับมนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นเรื่องจำเป็น โดยเฉพาะภาครัฐต้องมีความตระหนักในการจัดการศึกษาให้มีความหลากหลาย มีความเหมาะสม และทั่วถึงสำหรับทุกคน ทั้งนี้ประเด็นสำคัญที่ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าประเทศไทยได้มีความพยายามในการคุ้มครองสิทธิเด็กและขยายโอกาสให้เด็กทุกคน

ได้โอกาสในการได้รับการพัฒนาและการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น ก็คือการถอนข้อสงวนต่าง ๆ ที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในสังคมที่เพิ่มขึ้นมา อันจะนำไปสู่สังคมที่มีความเป็นธรรม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวทั้ง 2 แนวคิดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะถ้าหากว่าแต่ละประเทศได้มีการนำบทบัญญัติในด้านสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ เหล่านี้ไปปรับใช้ในการกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะรัฐภาคีที่ร่วมลงนามในปฏิญญาและอนุสัญญาดังกล่าวจะต้องมีความกระตือรือร้นและพยายามพัฒนาระบบหรือรูปแบบในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพมากที่สุด โดยไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น อายุ เพศ หรือสถานะทางสังคม เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าทุกประเทศร่วมมือร่วมใจกันสร้างความเป็นธรรมทางการศึกษาให้เกิดขึ้นก็จะเป็นการลดภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษาให้น้อยลงตามไปด้วย

2.1.2 นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษา

นโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาถือว่าเป็นกรอบหรือข้อกำหนดที่สำคัญในการช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนในด้านการศึกษา เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเหมาะสมกับความต้องการของแต่ละคน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในภาวะที่ยากลำบากหรือไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้ แม้ว่าภาครัฐจะพยายามกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น แต่นโยบายบางฉบับอาจนำไปสู่การเพิ่มปัญหามากกว่าการแก้ไขปัญหา เนื่องจากนโยบายดังกล่าวนั้นไม่สามารถตอบสนองหรือแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ได้อย่างจริงจัง ดังนั้นนโยบายของรัฐจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ ซึ่งอาจจะเป็นการลดปัญหาและเพิ่มปัญหาได้ ในขณะเดียวกันถ้าหากว่านโยบายดังกล่าวนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุดหรือยังมีช่องโหว่ของนโยบาย รัฐจะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือกำหนดนโยบายที่เปรียบเสมือนเครื่องมือชิ้นหนึ่งในการแก้ไขปัญหาให้มีความเหมาะสม โดยเฉพาะนโยบายทางการศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นนโยบายที่สำคัญในการเสริมสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นกำลังหลักในการพัฒนาสังคมและประเทศให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาโดยนโยบายของรัฐบาลไทยในการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผู้ด้อยโอกาส มีดังนี้

(1) นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2547

นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส พ.ศ.2547 เป็นนโยบายที่คำนึงถึงปัญหาหรือการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาสำหรับกลุ่มเด็กด้อยโอกาส โดยในการจัดการศึกษาจะต้องมีความทั่วถึงและเป็นธรรมกับเด็กทุกกลุ่ม ซึ่งในนโยบายฉบับนี้ได้แบ่งประเภทเด็กด้อยโอกาสออกเป็น 6 กลุ่มใหญ่ดังนี้ 1) เด็กที่ถูกปล่อยปละละเลย ได้แก่ เด็กเร่ร่อน เด็กขอทาน เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กกำพร้า 2) เด็กถูกละเมิดสิทธิ ได้แก่ เด็กถูกทารุณ โสเภณีเด็ก แรงงานเด็ก 3) เด็กประพฤติดนไม่

เหมาะสม ได้แก่ เด็กที่อยู่ในสถานพินิจ เด็กติดสารเสพติด 4) เด็กพิการทางกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และการเรียนรู้ 5) เด็กขาดโอกาสหรือยากจนเข้าไม่ถึงบริการได้แก่เด็กยากจน เด็กชนกลุ่มน้อย เด็กที่ไม่ได้รับสัญชาติไทย เด็กที่ไม่มีสูติบัตรหรือทะเบียนบ้าน และ 6) เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ได้แก่ เด็กเป็นโรคเอดส์ เด็กกำพร้า เนื่องจากพ่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ โดยนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสประกอบไปด้วย 5 แนวทางด้วยกันได้แก่

1) จัดบริการทางการศึกษาให้มีความเสมอภาคและทั่วถึง เพื่อให้เด็กด้อยโอกาสทุกคนมีโอกาสในการได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสมและมีความหลากหลาย โดยจะต้องคำนึงถึงหลักการ สิทธิเด็ก สิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

2) จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ โดยเน้นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่เหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาส ซึ่งจะต้องบูรณาการทั้งด้านวิชาการ ศิลปกรรม จริยธรรม และทักษะในการดำรงชีวิต อีกทั้งจะต้องมีมาตรฐานและคุณภาพเท่าเทียมกับการศึกษาในระบบปกติ

3) สนับสนุนให้มีการจัดสรรทรัพยากร เพื่อการศึกษาและปัจจัยพื้นฐานอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของเด็กด้อยโอกาสแต่ละประเภท

4) จัดระบบการบริหารจัดการให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ

5) สร้างและพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสให้มีศักยภาพและความพร้อมในการจัดการศึกษาและสามารถให้ความช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันการณ์ (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, 2548a)

นอกจากนี้นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส ยังสามารถแยกออกเป็น ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่น มีการให้บริการทางการศึกษาที่หลากหลายและยืดหยุ่น มีการนำนวัตกรรมมาใช้ในการให้บริการ การติดตามเด็กเป็นรายบุคคล ฯลฯ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสให้ได้รับบริการทางการศึกษาที่ทั่วถึง มีคุณภาพ และเหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ มากที่สุด ซึ่งประเด็นนี้จะมีการศึกษาวิจัยเพื่อตรวจสอบว่านโยบายนี้ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมในพื้นที่ชายแดนมากน้อยเพียงไรและอยู่ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคหรือสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสอย่างไร

(2) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ได้เห็นชอบให้จัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ซึ่งได้เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะเด็กที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย สามารถมีสิทธิเข้าเรียนในสถานศึกษาต่าง ๆ ได้โดยไม่มี การจำกัดระดับ ประเภท รวมไปถึงพื้นที่ในการศึกษา

และเมื่อสำเร็จการศึกษา ก็ให้มีการออกหลักฐานทางการศึกษาให้แก่เด็กทุกคนที่เข้าเรียน โดยรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณหรือค่าใช้จ่ายรายหัวของเด็กแต่ละคนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็เด็กที่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีสัญชาติ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2548)

ทั้งนี้มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว เป็นนโยบายของรัฐในการจัดการศึกษานโยบายหนึ่งที่มีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นนโยบายที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคน ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ได้โดยไม่จำกัด ทำให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะเด็กไร้สัญชาติได้มีโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ในปัจจุบันโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนหลายโรงเรียนได้มีการรับเด็กไร้สัญชาติเข้ามาศึกษาเป็นจำนวนมาก ทำให้โรงเรียนเหล่านี้ต้องปรับตัวโดยการพัฒนาหลักสูตรและระบบการเรียนการสอนให้มีความเหมาะสมกับผู้เรียนมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น โรงเรียนบ้านท่าอาจ อำเภอแม่สอด จังหวัดตากที่ได้มีการจัดหลักสูตร 3 ภาษา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาพม่าให้แก่เด็กที่เรียนอยู่ในโรงเรียน (วรเชษฐ เขียวจันทร์, 2555) ส่งผลให้เด็กที่เข้ามาเรียนมีความรู้ทั้ง 3 ภาษา อันจะเป็นประโยชน์ทั้งในการเรียนและการทำงานในอนาคต ยิ่งไปกว่านั้นการที่ให้เด็กไร้สัญชาติกลุ่มนี้ได้เข้ามาเรียน จะทำให้เด็กรู้สึกว่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยและสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างไม่แปลกแยก รวมถึงการที่เด็กมีความรู้ มีความสามารถ และมีทักษะในการใช้ชีวิต ซึ่งจะส่งผลให้เด็กมีทางเลือกในการดำเนินชีวิตมากขึ้น เป็นการลดความเสี่ยงในการเป็นแรงงานเด็ก หรือต้องตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย

(3) พระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542

พระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ได้มีการกำหนดสิทธิทางการศึกษาไว้ในมาตรา 10 ว่าการจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยรัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย นอกจากนี้บุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพหรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส รัฐจะต้องให้สิทธิและโอกาสในได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ อีกทั้งในมาตรา 12 ยังได้ให้บุคคลครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ โดยองค์กรหรือสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้ ยังมีสิทธิในการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เพื่อให้มีความรู้และความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด รวมไปถึงการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมาย

กำหนด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) ซึ่งจะเป็นการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาให้มีความทั่วถึงสำหรับคนทุกกลุ่มมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาฯดังกล่าวได้ให้สิทธิและโอกาสทางการศึกษาที่มีความเสมอภาคกัน กล่าวคือทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน รวมถึงกลุ่มผู้พิการหรือผู้ด้อยโอกาสทางสังคมก็จะได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มคนเหล่านี้ด้วย นอกจากนี้ในส่วนของจัดการศึกษา ภาครัฐยังเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชน สถาบันทางศาสนา และสถาบันสังคมอื่น ๆ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐได้พยายามกระจายโอกาสทางการศึกษาให้มีความทั่วถึง โดยการสร้างทางเลือกในการศึกษาให้กับผู้เรียนมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น วัด ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันทางศาสนาที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับคนทุกกลุ่มตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการจัดการศึกษาของวัดนั้นจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ทั้งนี้การจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในเจตนารมณ์ของภาครัฐในการกำหนดพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับนี้ขึ้นมา เพื่อสร้างความเสมอภาคและโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนทุกกลุ่ม

(4) นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (นโยบายเรียนฟรี)

นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นนโยบายที่สนับสนุนค่าใช้จ่ายพื้นฐานต่าง ๆ ให้กับนักเรียนทุกคน เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของผู้ปกครอง พัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และกระจายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ รวมไปถึงชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ โดยนโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน สามารถแบ่งประเภทของการสนับสนุนค่าใช้จ่ายออกเป็น 5 ประเภทดังนี้

1) ค่าจัดการเรียนการสอน ซึ่งจะแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษารายหัวละ 1,700 บาทต่อปี ระดับประถมศึกษารายหัวละ 1,900 บาทต่อปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นรายหัวละ 3,500 บาทต่อปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายรายหัวละ 3,800 บาทต่อปี

2) ค่าหนังสือเรียน ลักษณะของหนังสือเรียนที่ใช้จะเป็นรายวิชาพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาต่างประเทศ (ภาษาอังกฤษ) เป็นต้น โดยรัฐบาลได้สนับสนุนค่าหนังสือเรียนตามระดับชั้นดังนี้ ก่อนประถมศึกษารายหัวละ 200 บาทต่อปี ชั้น

ประถมศึกษาปีที่ 1 รายหัวละ 561 บาทต่อปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 รายหัวละ 605 บาทต่อปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 รายหัวละ 622 บาทต่อปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 รายหัวละ 653 บาทต่อปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 รายหัวละ 785 บาทต่อปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 รายหัวละ 818 บาทต่อปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 รายหัวละ 705 บาทต่อปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 รายหัวละ 865 บาทต่อปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 รายหัวละ 949 บาทต่อปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 รายหัวละ 1,257 บาทต่อปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 รายหัวละ 1,263 บาทต่อปี และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 รายหัวละ 1,109 บาทต่อปี

3) ค่าอุปกรณ์การเรียน เช่น สมุด ปากกา ดินสอ ยางลบ ไม้บรรทัด กระเป๋านักเรียน ฯลฯ ซึ่งจะแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษารายหัวละ 200 บาทต่อปี ระดับประถมศึกษารายหัวละ 390 บาทต่อปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นรายหัวละ 420 บาทต่อปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายรายหัวละ 460 บาทต่อปี

4) ค่าเครื่องแบบนักเรียน ได้แก่ เสื้อ กางเกง และกระโปรง โดยจะแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษารายหัวละ 300 บาทต่อปี ระดับประถมศึกษารายหัวละ 360 บาทต่อปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นรายหัวละ 450 บาทต่อปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายรายหัวละ 500 บาทต่อปี

5) ค่ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เช่น กิจกรรมวิชาการ กิจกรรมคุณธรรม กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี กิจกรรมทัศนศึกษา เป็นต้น โดยจะแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษารายหัวละ 430 บาทต่อปี ระดับประถมศึกษารายหัวละ 480 บาทต่อปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นรายหัวละ 880 บาทต่อปี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายรายหัวละ 950 บาทต่อปี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2559)

จะเห็นได้ว่านโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือนโยบายเรียนฟรี เป็นนโยบายที่สะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐพยายามที่จะสร้างความเท่าเทียมและโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กทุกคน ซึ่งนโยบายดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เด็กทุกคนในสถานศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนในถิ่นทุรกันดารหรือในพื้นที่ชายแดนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์และขาดโอกาสทางการศึกษาได้มีโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ภาครัฐยังมีความมุ่งหวังว่านโยบายดังกล่าวจะช่วยลดปัญหาเด็กออกกลางคันได้ โดยสาเหตุส่วนใหญ่ที่ทำให้เด็กต้องออกจากโรงเรียนกลางคันนั้นมักจะมาจากความยากจน การทำงานหาเลี้ยงครอบครัว การอพยพย้ายถิ่นตามผู้ปกครอง เป็นต้น (สำนักงานปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2554) เพราะฉะนั้นนโยบายเรียนฟรีจึงเป็นนโยบายที่สำคัญของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาการศึกษา รวมถึงสร้างโอกาสให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษาได้อย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

จากนโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีข้อกำหนดหรือมาตรการต่าง ๆ ในการช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนในด้านการศึกษาอยู่หลายนโยบายด้วยกัน ซึ่ง

นโยบายต่าง ๆ เหล่านี้เปรียบเสมือนกรอบหรือแนวทางในการให้บริการทางการศึกษา อีกทั้งยังเป็นการคุ้มครองสิทธิในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนควรที่จะได้รับ โดยนโยบายของรัฐดังกล่าวข้างต้นได้ส่งผลต่อการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียน ตัวอย่างเช่น มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่ได้ให้สิทธิสำหรับผู้ที่ไม่ใช่หลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทยให้สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ได้ และเมื่อสำเร็จการศึกษาให้มีการออกหลักฐานทางการศึกษาให้แก่เด็กทุกกลุ่มที่เข้าเรียน รวมไปถึงนโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือนโยบายเรียนฟรีที่ให้ได้เด็กทุกคนสามารถเข้าเรียนได้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนหรือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ตามที่รัฐบาลได้กำหนดไว้ เป็นต้น

แม้ว่าจะมีข้อกำหนดหรือนโยบายเข้ามาส่งเสริมการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส แต่นโยบายเหล่านี้ก็ยังคงมีข้อจำกัดหรืออุปสรรคต่าง ๆ ในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น เด็กไร้สัญชาติที่เข้าเรียนในโรงเรียนบางคนมีปัญหาในเรื่องของการสื่อสารและการปรับตัวต่าง ๆ ทำให้เด็กต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน (มูลนิธิพัฒนารักษ์, 2555) หรือนโยบายเรียนฟรีที่ให้ได้เด็กทุกคนได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ แต่ก็ยังมีค่าใช้จ่ายในส่วนอื่น ๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่าเสื้อผ้า ค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ฯลฯ ทำให้เด็กที่มีฐานะยากจนไม่สามารถจ่ายค่าส่วนเกินตรงนี้ได้ ส่งผลให้เด็กต้องออกจากระบบการศึกษา (เปรมใจ วังศิริไพศาล, 2553) นอกจากนี้ยังมีเด็กบางกลุ่มที่ไม่สามารถเรียนหนังสือในเวลาปกติของโรงเรียนได้ เนื่องจากความไม่แน่นอนในการทำงานและการไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งถาวร โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานเด็กหรือเด็กไร้สัญชาติ ทำให้เด็กกลุ่มนี้ต้องขาดเรียนเพื่อไปทำงาน หรือเด็กบางคนมาไม่ครบตามชั่วโมงที่โรงเรียนกำหนดไว้ ส่งผลให้หมดสิทธิสอบและไม่จบการศึกษา (วัลยา มั่นสเกษมสิริกุล, 2551) อันเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดการศึกษา เช่น การจัดการเรียนการสอนในช่วงเย็นหรือในวันเสาร์-วันอาทิตย์ เป็นต้น

นอกจากข้อจำกัดหรืออุปสรรคต่าง ๆ ของนโยบายในการจัดการศึกษาที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ยังพบว่ากฎหมายหรือนโยบายของภาครัฐบางฉบับยังมีความขัดแย้งในตัวเอง และอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาทางการศึกษาต่าง ๆ ตามมา เช่น พระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ในมาตรา 10 ที่ได้กล่าวไว้ว่าการจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีโดยรัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย จากพระราชบัญญัติฯดังกล่าวที่ได้มีการระบุไว้ว่ารัฐจะต้องมีการจัดการศึกษาให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ แต่ในปี 2556 ที่ผ่านมารัฐบาลได้มีการเสนอนโยบายการยุบโรงเรียนขนาดเล็กเนื่องจากโรงเรียนเหล่านี้ใช้งบประมาณและทรัพยากรที่ไม่คุ้มค่า อีกทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กก็ยังไม่เป็นไปตามเป้าหมาย (สุภาพร อัจฉเดช, 2556) โดยคาดหวังว่าการยุบโรงเรียนขนาดเล็กเป็น

แนวทางหนึ่งในการจำกัดงบประมาณและเพิ่มคุณภาพการศึกษาด้วยการให้เด็กเข้าศึกษาในโรงเรียนที่ใกล้เคียงอื่น ๆ แทน นโยบายดังกล่าวนี้เป็นนโยบายหนึ่งที่มีความขัดแย้งกับพระราชบัญญัติฯ ที่ได้รับอนุมัติว่ารัฐจะต้องมีการจัดการศึกษาให้ทั่วถึงและมีคุณภาพ การยุบโรงเรียนขนาดเล็กนั้นนอกจากจะทำให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพแล้ว ยังอาจจะทำให้เด็กขาดโอกาสทางการศึกษาหรือไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากโรงเรียนหรือสถานศึกษาอยู่ห่างไกลจากบ้าน ส่งผลให้เด็กไม่สามารถเข้าศึกษาได้ ดังนั้นนโยบายเหล่านี้จึงเป็นการสร้างปัญหามากกว่าการแก้ไขปัญหา เพราะฉะนั้นภาครัฐอาจจะต้องมีการทบทวนนโยบายหรือกำหนดนโยบายทางการศึกษาขึ้นมาใหม่ให้มีความรอบคอบและเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้น

ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ต้องการความช่วยเหลือและการคุ้มครองในด้านต่าง ๆ จากภาครัฐเป็นพิเศษ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีปัญหาในเรื่องการไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาหรือไม่ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนหรือชนบทห่างไกลที่มักจะยังมีภาวะด้อยโอกาสทางการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอยู่เสมอ ส่งผลให้ประเทศไทยยังคงมีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก ซึ่งปัญหาผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษานั้นถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ เนื่องจากการศึกษาถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนามนุษย์และสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้นการลดภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษาและกระจายโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและทุกภาคส่วนจะต้องเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้อย่างจริงจังและเร่งด่วน เพื่อลดจำนวนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในสังคมไทยให้มีจำนวนน้อยลงมากที่สุด

2.1.3 ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน

(1) พื้นที่ชายแดน

คำว่า “ชายแดน” เป็นลักษณะของพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกันระหว่างประเทศหนึ่งกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นประตูบ้านหรือด่านหน้าของประเทศ อีกทั้งยังเปรียบเสมือนเป็นรั้วที่ปกป้องประเทศจากการรุกรานของต่างชาติในรูปแบบต่าง ๆ (ธนา ยศตระกูล, 2551) โดยพื้นที่ชายแดนนั้นเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลาย ทั้งในด้านชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมของผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย ซึ่งความหลากหลายนี้ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อพื้นที่ชายแดน กล่าวคือพื้นที่ที่มีการผสมผสานวิถีชีวิตของแต่ละวัฒนธรรมและสังคมได้อย่างลงตัว แต่ในความหลากหลายนั้นอาจมีข้อเสียในด้านของความขัดแย้งหรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากถ้าหากผู้คนในพื้นที่มีความแตกต่างกันมากเกินไปหรือมีวิถีชีวิตที่ไม่เหมือนกันโดยสิ้นเชิง อาจทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของการปรับตัวและการดำเนินชีวิต ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด

ความขัดแย้งระหว่างคนในพื้นที่ได้ โดยเฉพาะปัญหาความไม่เป็นธรรมหรือความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงบริการสาธารณะหรือการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่

นอกจากนี้พื้นที่ชายแดนยังเปรียบเสมือนเป็นประตูหรือช่องทางในการค้าขาย ทำให้พื้นที่นั้นมีความโดดเด่นในด้านเศรษฐกิจและการค้าชายแดน ตัวอย่างเช่น การค้าชายแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยมูลค่าการค้าชายแดนได้เพิ่มขึ้นจาก 377,457 ล้านบาทในปี 2547 เป็น 987,572 ล้านบาทในปี 2557 ซึ่งขยายตัวเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 161.63 (กรมการค้าต่างประเทศ, 2558) เพราะฉะนั้นพื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อีกทั้งยังมีความสำคัญในด้านสังคม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของผู้คน ทำให้พื้นที่แห่งนี้ต้องได้รับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่อย่างจริงจัง เพื่อให้พื้นที่ชายแดนมีความสงบสุขและเป็นด่านหน้าของประเทศที่มีความมั่นคงและปลอดภัย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในปัจจุบันภาครัฐ รวมไปถึงหน่วยงานและองค์กรในระดับท้องถิ่นได้มีการพัฒนาพื้นที่ชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น แต่พื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่ระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านยังคงประสบกับปัญหาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ปัญหาเขตแดน เป็นปัญหาที่เกิดจากเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ เช่น ปัญหาการตัดแปลงสภาพภูมิประเทศบริเวณชายแดน อาทิ การทำถนน การก่อสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้สันปันน้ำหรือเส้นแบ่งเขตแดนถูกทำลายและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ปัญหาสภาพภูมิประเทศจริงไม่สอดคล้องกับหลักฐานกฎหมายในอดีต เช่น ไม่มีการระบุค่าพิกัดของพื้นที่ที่กำหนดเขตแดน ทำให้เขตแดนในภูมิประเทศจริงมีความแตกต่างกับตำแหน่งที่แสดงไว้ในแผนที่หรือบันทึกทิวเขา ปัญหาการอ้างแนวเส้นเขตแดนต่างกันอันเนื่องมาจากทั้งสองฝ่ายยึดแผนที่คนละฉบับ ทำให้เกิดความไม่เข้าใจและเกิดปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามมา (นพดล โชติศิริ, 2551) เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าปัญหาเขตแดนเป็นปัญหาชายแดนที่มีความสำคัญระดับชาติและเป็นปัญหาที่มีความละเอียดอ่อน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือและการแก้ไขปัญหาอย่างประณีตระอบม

2) ปัญหาการลักลอบค้าของเถื่อนหรือของหนีภาษีตามแนวชายแดน ถือว่าเป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งสร้างความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ซึ่งได้มีการประเมินกันคร่าว ๆ ว่าปัญหาดังกล่าวนี้ได้สร้างมูลค่าความเสียหายนับแสนล้านบาท (ผู้จัดการออนไลน์, 2552) โดยสินค้าที่มีการลักลอบหนีภาษีจะมีด้วยกันหลากหลายประเภท เช่น สินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ สินค้าที่ถูกควบคุมหรือประเทศเพื่อนบ้านขาดแคลน แต่สินค้าที่เป็นที่นิยม คือ เหล้าเถื่อน เปย์ร์เถื่อน และบุหรี่เถื่อน ซึ่งจะมีการระบาดหนักในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหรือเมื่อรัฐบาลประกาศขึ้นภาษีอากรต่าง ๆ ทำให้ระบบเศรษฐกิจหรือการค้าของประเทศตกต่ำลง เพราะฉะนั้นปัญหาการลักลอบค้าของเถื่อนหรือของหนีภาษี จึงเป็นปัญหาหนึ่งที่สำคัญในพื้นที่

ชายแดน ซึ่งจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังด้วยมาตรการผ่อนปรนการค้าและนำการค้าใต้ดินขึ้นสู่บนดิน เช่น การทำการค้าเสรี การส่งเสริมการท่องเที่ยว และการแลกเปลี่ยนข้ามแดน (ขจิต จิตตเสวี, 2551) เพื่อลดการลักลอบการนำเข้าหรือซื้อขายของเถื่อนและของหนีภาษีต่าง ๆ

3) ปัญหายาเสพติด เป็นปัญหาที่สำคัญและอยู่คู่กับพื้นที่ชายแดนไทยมานาน โดยประเทศไทยนั้นเป็นทั้งประเทศทางผ่านและประเทศปลายทางในการขนส่งยาเสพติด โดยยาเสพติดที่นำเข้ามาตามบริเวณชายแดนนั้น จะมีทั้งยาบ้า ไอซ์ ยาเค เฮโรอีน กัญชา ฯลฯ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนภาคเหนือที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเมียนมา แต่ในปัจจุบันพื้นที่ชายแดนที่ติดกับลาว กัมพูชา และมาเลเซียก็เริ่มพบปัญหาเสพติดมากขึ้น (ธนา ยศตระกูล, 2551) ซึ่งปัญหาเสพติดนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะปัญหาอาชญากรรม ดังนั้นทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจึงต้องเข้ามาร่วมกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาเสพติด เพื่อให้พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่มีความสงบสุขและปลอดภัยจากปัญหาเสพติด รวมไปถึงปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ

4) ปัญหาการค้าบริการทางเพศ เป็นรูปแบบของการค้ามนุษย์รูปแบบหนึ่ง โดยผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของการค้าบริการทางเพศนั้นจะมีทั้งผู้หญิงและเด็ก แต่เด็กจะเป็นกลุ่มที่ถูกชักชวนหรือล่อลวงให้มาค้าบริการทางเพศได้ง่าย ซึ่งในพื้นที่ชายแดนจะมีการนำเด็กจากประเทศเพื่อนบ้านมาค้าบริการทางเพศในบริเวณชายแดนหรือจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปแบบของสถานบันเทิง ซ่อง หรือร้านคาราโอเกะ เนื่องจากพื้นที่ชายแดนในบางแห่งมีสภาพภูมิประเทศที่ติดต่อกันและสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ง่าย ทำให้ผู้หญิงหรือเด็กเข้ามาค้าบริการทางเพศเป็นจำนวนมาก (มูลนิธิกระจกเงา, 2555) โดยปัญหาการค้าบริการทางเพศนั้นได้ส่งผลกระทบต่อผู้ที่ตกเป็นเหยื่อ เช่น ปัญหาทางด้านร่างกาย จิตใจ และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ต่าง ๆ อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของประเทศอีกด้วย

5) ปัญหาคนไร้สัญชาติ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมายาวนานในพื้นที่บริเวณชายแดน โดยคนไร้สัญชาตินั้นอาจมาจากการย้ายถิ่นของแรงงานที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย หรือระบบรัฐสมัยใหม่ที่มีการกำหนดเขตแดนระหว่างประเทศ ซึ่งประชาชนทุกคนจะต้องถูกบันทึกประวัติในฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร ทำให้ประชาชนบางส่วนขาดเอกสารที่จำเป็นในการรับรองการเกิด เนื่องจากเกิดในพื้นที่ชนบทห่างไกลหรือพ่อแม่ไม่รู้ถึงความสำคัญในการจดทะเบียนการเกิดของภาครัฐจึงไม่ได้ไปแจ้งเกิด (กฤตยา อาชวนิจกุล, 2554) จึงทำให้ไม่มีเอกสารยืนยันตัวบุคคล ส่งผลให้คนเหล่านี้กลายเป็นบุคคลที่ไร้สัญชาติไปโดยปริยาย ซึ่งปัญหาของการกลายเป็นคนไร้สัญชาตินั้น ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิหรือบริการทางสังคมต่าง ๆ ของรัฐ เช่น สิทธิทางการเมือง สิทธิในการรักษาพยาบาล และสิทธิทางการศึกษา ซึ่งทำให้คนไร้สัญชาติเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก หากขาดความรู้หรือการศึกษาที่อาจจะทำให้เด็กไร้สัญชาติกลุ่มนี้เสี่ยงต่อการเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์หรือการถูกล่อลวงไปในทางที่ไม่ดี เพราะฉะนั้นปัญหาคนไร้สัญชาติ จึงเป็นปัญหาสำคัญสำหรับพื้นที่

ชายแดนที่ทุกภาคส่วนและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตและขยายโอกาสต่าง ๆ ให้แก่คนกลุ่มนี้ให้มากขึ้น

6) ปัญหาสุขอนามัย เป็นปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่งในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากหลายพื้นที่ชายแดนมีอาณาเขตติดต่อกันและสามารถเดินทางข้ามแดนไปมาหาสู่กันได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของคน ดังนั้นถ้าหากมีการระบาดของโรคติดต่อในประเทศใดประเทศหนึ่ง ก็จะทำให้ประเทศใกล้เคียงได้รับผลกระทบหรือติดต่อกันไปได้โดยง่าย ประกอบกับถ้าหากประเทศหรือพื้นที่ชายแดนนั้น ๆ มีระบบสาธารณสุขที่ไม่ดีหรือไม่มีคุณภาพ ก็จะทำให้เกิดปัญหาสุขอนามัยและการระบาดของโรคที่มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าพื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคระบาดต่าง ๆ (ขจิต จิตตเสวี, 2551) เพราะฉะนั้นทั้งประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านจะต้องร่วมมือกันพัฒนาระบบสาธารณสุขของประเทศให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะการป้องกันและเฝ้าระวังโรคติดต่อต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่ชายแดนและพื้นที่ใกล้เคียง

จากบริบทของพื้นที่ชายแดนและสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา และวัฒนธรรม นอกจากนี้การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดน ยังได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เป็นธรรมในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ซึ่งในปัจจุบันมีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในบริเวณพื้นที่ชายแดนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยสาเหตุที่คนเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มีอยู่ด้วยกันหลายประการ เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาสิทธิทางการศึกษา ปัญหาความห่างไกลของสถานศึกษา เป็นต้น ซึ่งปัญหาหรืออุปสรรคดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ด้อยโอกาสไม่สามารถเข้าถึงสิทธิหรือโอกาสทางการศึกษาได้ เพราะฉะนั้นภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ อย่างจริงจังและเร่งด่วน

(2) ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา

ผู้ด้อยโอกาส หมายถึงผู้ที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนและได้รับผลกระทบในด้านเศรษฐกิจสังคม การศึกษา สาธารณสุข การเมือง กฎหมาย วัฒนธรรม ภัยธรรมชาติและภัยสงคราม รวมถึงผู้ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานของรัฐ และผู้ประสบปัญหาที่ยังไม่มีองค์กรหลักรับผิดชอบ อันจะส่งผลให้ไม่สามารถดำรงชีวิตได้เท่าเทียมกับผู้อื่น (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสตูล, ม.ป.ป.) จะเห็นได้ว่าผู้ด้อยโอกาสประกอบไปด้วยคนหลายกลุ่มที่ได้รับผลกระทบหรือผลกระทบในเรื่องต่าง ๆ โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเน้นไปที่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนหรือตกอยู่ในสภาวะที่ยากลำบาก ทั้งการศึกษาในระบบหรือนอกระบบ โดยกลุ่มคนเหล่านี้ อาจไม่ได้รับสิทธิหรือขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการด้านการศึกษาที่มี

คุณภาพ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือเพื่อพัฒนาหรือสนับสนุนให้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสมตามหลักสิทธิมนุษยชน

ภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษานั้นสามารถเกิดขึ้นได้กับคนในทุกช่วงวัย แต่กลุ่มเป้าหมายหลักที่ถือว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษานั้นคือเด็กและเยาวชน โดยแผนแก้ไขปัญหาคัดค้านในภาวะยากลำบาก พ.ศ.2545-2549 ได้ให้คำจำกัดความของเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาว่า หมายถึงเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ซึ่งประสบปัญหาหรือตกอยู่ในภาวะยากลำบากหรืออยู่ในสภาพที่ด้อยกว่าเด็กทั่วไป จำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษ เพื่อให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีพัฒนาการที่ถูกต้องและเหมาะสมกับวัย และสามารถบรรลุถึงศักยภาพสูงสุดของตนเองได้ โดยสามารถจำแนกประเภทของเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ดังนี้

1) แรงงานเด็ก เป็นเด็กที่ทำงานหรือถูกบังคับให้ใช้แรงงานอย่างไม่เป็นธรรมก่อนถึงวัยอันสมควร รวมไปถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างจนไม่มีโอกาสได้รับการพัฒนาตามวัยที่เหมาะสม โดยกระทรวงแรงงานได้กำหนดว่าแรงงานเด็ก คือเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ซึ่งสาเหตุของการเป็นแรงงานเด็กนั้น อาจมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจที่ต้องช่วยเหลือครอบครัว การถูกบังคับ การถูกล่อลวง หรือสภาพความฟุ้งเฟ้อของชีวิตเมืองที่ทำให้เด็กต้องทำงาน โดยเด็กกลุ่มนี้ในขณะที่ทำงานอาจจะถูกทารุณทั้งทางร่างกายและจิตใจ ถูกเอารัดเอาเปรียบเรื่องค่าจ้าง รวมไปถึงสวัสดิการต่าง ๆ อีกทั้งยังขาดโอกาสทางการศึกษาหรือไม่ได้รับการศึกษาเพิ่มเติม เนื่องจากต้องทำงาน ทำให้เด็กกลุ่มนี้ต้องการความช่วยเหลือทั้งทางด้านสุขภาพ จิตใจ และโอกาสทางการศึกษา

2) เด็กในครอบครัวยากจน เป็นเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานของคนยากจนที่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ โดยสมาชิกในครอบครัวอาจจะอยู่รวมกันหลายคน ทำให้ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ และมีชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก โดยสาเหตุหลักที่ทำให้เด็กยากจนขาดโอกาสทางการศึกษา ก็คือปัญหาทางเศรษฐกิจ กล่าวคือพ่อแม่หรือผู้ปกครองไม่มีเงินส่งเด็กมาเรียนหนังสือ แม้ว่ารัฐบาลจะเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้รับสิทธิเรียนฟรี แต่การเรียนนั้นมักจะมีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากค่าเล่าเรียน รวมไปถึงถ้าหากบ้านอยู่ห่างไกลจากโรงเรียนหรืออยู่ในถิ่นทุรกันดารก็ทำให้โอกาสในการได้รับการศึกษาน้อยลง

3) เด็กที่ถูกทอดทิ้ง เป็นเด็กที่ถูกมารดาคลอดทิ้งไว้ในโรงพยาบาลหรือตามสถานที่ต่าง ๆ รวมไปถึงเด็กที่พ่อแม่ปล่อยทิ้งไว้ให้มีชีวิตอยู่ตามลำพังหรืออยู่กับบุคคลอื่น โดยไม่ได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ซึ่งสาเหตุที่ทำให้เด็กถูกทอดทิ้งนั้น อาจมาจากปัญหาครอบครัวแตกแยก เนื่องมาจากการหย่าร้าง การแยกกันอยู่ หรือมารดาตั้งครรถ์ตั้งแต่อายุยังน้อยและไม่สามารถเลี้ยงดูได้ ทำให้เด็กเหล่านี้ถูกทอดทิ้งและมีสภาพชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคมที่ขาดความรักความอบอุ่น รวมไปถึงขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู ซึ่งเมื่อเด็กไม่มีคนคอยดูแล จึงส่งผลให้เด็กไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีคนคอยอบรม

สิ่ง และไม่ได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม อีกทั้งตัวเด็กเองอาจจะไม่สนใจที่จะศึกษาเล่าเรียน ทำให้เด็กกลุ่มนี้ไม่ได้รับการศึกษาหรือขาดโอกาสทางการศึกษา

4) เด็กเร่ร่อน เป็นเด็กที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอน โดยส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ตามที่สาธารณะต่าง ๆ ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการประสบอันตรายโดยการเป็นเด็กเร่ร่อนนั้นอาจมีสาเหตุมาจากปัญหาครอบครัวแตกแยก ทำให้เด็กขาดความรักและความอบอุ่น เด็กหลายคนถูกทำร้ายหรือถูกใช้งานอย่างหนัก ทำให้ต้องหนีออกจากบ้าน หรือมาจากครอบครัวยากจน ทำให้พ่อแม่ต้องทำงานและไม่มีเวลาดูแลลูก นอกจากนี้ยังมีครอบครัวเร่ร่อนที่ต้องอพยพออกไปประกอบอาชีพเรื่อย ๆ ทำให้ลูกต้องเร่ร่อนตามครอบครัวไปด้วย นอกจากนี้การที่เด็กออกมาเร่ร่อนอาจมีสาเหตุมาจากตัวเด็กเอง เมื่อเด็กรู้สึกถูกละทิ้ง เบื่อบ้านหรือเบื่อพ่อแม่จึงหนีออกจากบ้าน โดยเด็กกลุ่มนี้มักจะตกเป็นเหยื่อของกลุ่มมิจฉาชีพได้ง่าย จากสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ ทำให้เด็กเร่ร่อนขาดโอกาสทางการศึกษาหรือไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียน เนื่องจากไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งและใช้ชีวิตเร่ร่อนไปตามที่ต่าง ๆ โดยไม่ได้กลับเข้าไปศึกษา เพราะฉะนั้นกลุ่มคนพวกนี้จึงขาดโอกาสที่จะศึกษาหรือไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาได้

5) เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เป็นเด็กที่อยู่ในพื้นที่สูง พื้นที่ห่างไกล และมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น เด็กชาวเขาเผ่ามั่ว เย้า อีกอ้อ มูเซอ กะเหรี่ยง รวมไปถึงเด็กที่อยู่ในพื้นที่ราบ เช่น เด็กชาวเล ชาวมอญ ลาวโซ่ง เป็นต้น โดยเด็กกลุ่มนี้อาจประสบปัญหาในเรื่องต่าง ๆ จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ซึ่งจะส่งผลต่อวิถีชีวิต ทักษะ และค่านิยมต่าง ๆ รวมไปถึงปัญหาในด้านการศึกษา โดยเด็กกลุ่มนี้จะมีปัญหาในการเข้าถึงการศึกษา เนื่องจากการขาดความรู้และความเข้าใจของผู้ปกครองในการส่งลูกไปเรียน ความยากจน รวมไปถึงความห่างไกลของโรงเรียนหรือการจัดบริการทางการศึกษาที่ไม่ทั่วถึง ทำให้เด็กกลุ่มนี้ไม่ได้เล่าเรียนและขาดโอกาสทางการศึกษา

6) เด็กไร้สัญชาติและเด็กต่างชาติ เป็นเด็กที่อพยพโยกย้ายมาจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เมียนมา ลาว จีน กัมพูชา เวียดนาม โดยเฉพาะที่อพยพมาเป็นครอบครัว ซึ่งเด็กกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามบริเวณแนวชายแดนของประเทศไทย และจะมีปัญหาเกี่ยวกับการถือสัญชาติไทย ทำให้เด็กกลุ่มนี้ถูกกีดกันหรือไม่ได้รับบริการทางสังคมในด้านต่าง ๆ จากประเทศไทย เช่น การเข้าถึงบริการสาธารณสุข การศึกษา การเมือง ฯลฯ โดยเด็กไร้สัญชาติและเด็กต่างชาติส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานเด็ก เด็กที่อยู่ในธุรกิจบริการทางเพศ เด็กเร่ร่อน และเด็กขอทาน ซึ่งมักจะประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ เช่น การถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างในการใช้แรงงาน การถูกทารุณกรรม ถูกล่วงละเมิดทางเพศ รวมไปถึงการขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา

7) เด็กที่ได้รับเชื้อหรือได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ เป็นเด็กที่ติดเชื้อเอดส์หรือมีพ่อแม่ที่เจ็บป่วยด้วยโรคเอดส์ ทำให้เด็กมักจะถูกมองอย่างรังเกียจหรือคนในสังคมไม่ยอมรับ ซึ่งเด็กกลุ่ม

นี้ต้องเผชิญปัญหาทางสุขภาพ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ รวมไปถึงการขาดการยอมรับจากสังคม อีกทั้งอาจมีเด็กบางส่วนที่ไม่สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ ทำให้เด็กไม่ได้รับการดูแลและเอาใจใส่จากครอบครัว ส่งผลให้การดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ต่าง ๆ ไม่ดีเท่าที่ควร อีกทั้งยังส่งผลให้ขาดโอกาสในการศึกษาอีกด้วย

8) เด็กพิการ เป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกายหรือสติปัญญา เช่น การมองเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว จิตใจ พฤติกรรม สติปัญญา รวมไปถึงการเรียนรู้ ทำให้เด็กกลุ่มนี้อาจจะมีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น การสื่อสาร การดำเนินชีวิต รวมไปถึงการศึกษา ดังนั้นเด็กกลุ่มนี้จึงต้องได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับตัวเด็ก เพราะถ้าหากว่าภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ได้มีการจัดการศึกษาให้ตรงกับความต้องการของเด็กจะทำให้เด็กกลุ่มนี้ไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้ และกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาไปในที่สุด (กมลินทร์ พินิจภูวดล, 2541)

จากประเภทและลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาดังกล่าวข้างต้น กล่าวได้ว่ากลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาอาจมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่หรือสังคม โดยเฉพาะในบริบทของพื้นที่ชายแดนอาจจะประสบปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาในลักษณะเฉพาะ เนื่องจากอยู่ห่างจากศูนย์กลางการพัฒนาต่าง ๆ อันอาจจะส่งผลให้ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนต้องประสบกับปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษา

(3) ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

พื้นที่ชายแดน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความหลากหลายของกลุ่มคน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต่าง ๆ เนื่องจากสภาพและลักษณะของพื้นที่ชายแดนได้ส่งผลให้เกิดปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ รวมไปถึงความห่างไกลจากศูนย์กลางการพัฒนา ส่งผลให้ไม่ได้รับบริการจากภาครัฐอย่างทั่วถึง จึงทำให้เกิดผู้ด้อยโอกาสในลักษณะต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษา ซึ่งมูลนิธิพัฒนารักษ์ (2555) ได้แบ่งผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) กลุ่มเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาที่ไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนในสถานศึกษาตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ เนื่องจากมาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ เช่น ความยากจน ความห่างไกลของสถานศึกษา การขาดความรู้และความเข้าใจของผู้ปกครองในการส่งบุตรหลานเข้าเรียน รวมไปถึงปัญหาส่วนบุคคลของเด็ก เช่น เด็กบางคนมีอายุเกินกว่าเพื่อนร่วมชั้นเรียน ทำให้เกิดปัญหาในการปรับตัวและเรียนรู้ช้ากว่าคนอื่น ส่งผลให้เด็กไม่ยอมเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

2) กลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่ได้เข้าเรียนในสถานศึกษาตามเกณฑ์ แต่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรหรือไม่ได้รับสัญชาติไทยทั้งที่เป็นเด็กในครอบครัวแรงงานข้ามชาติที่เกิดในประเทศไทย เช่น เด็กไร้สัญชาติ เด็กที่อยู่บนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เช่น เด็กชาวเขาเผ่ามั่ว เย้า กะเหรี่ยง

อีโก้ มูเซอ เป็นต้น โดยเด็กกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีปัญหาในเรื่องสิทธิทางการศึกษา การปรับตัว รวมไปถึงถึงปัญหาการใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร ส่งผลให้เด็กบางคนไม่ยอมเข้าเรียนและบางคนต้องออกจากโรงเรียน เพราะไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้

เด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนทั้ง 2 กลุ่มนั้นมักจะมีปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น ปัญหาในการใช้ภาษาไทยในการสื่อสารและเรียนรู้ การขาดแรงจูงใจในการวางแผนเป้าหมายของชีวิตและอนาคตของตนเอง รวมไปถึงพ่อแม่หรือผู้ปกครองบางคนไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา หรือบางครอบครัวมีลูกมากและมีฐานะยากจน ทำให้เด็กต้องช่วยพ่อแม่ทำมาหากินเพื่อความอยู่รอด ส่งผลให้ขาดโอกาสทางการศึกษา

จากลักษณะของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา รวมไปถึงสภาพหรือบริบทของความเป็นพื้นที่ชายแดน สามารถจำแนกผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด จังหวัดตากได้ดังนี้

1) เด็กยากจน ซึ่งเด็กกลุ่มนี้สามารถพบได้ในทุกพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากพื้นที่ชายแดนบางแห่งมีความห่างไกลจากตัวเมือง ทำให้การพัฒนาต่าง ๆ ยังเข้าไปไม่ถึง หรือในทางกลับกันพื้นที่ในชายแดนบางพื้นที่ก็ได้รับการพัฒนามากเกินไปในบางส่วนจนเกิดความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เป็นธรรมขึ้นในพื้นที่ โดยเฉพาะการกระจายทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งนี้จากการจัดลำดับจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนสูงสุด 5 ลำดับของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี 2556 ประกอบไปด้วยจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปัตตานี นราธิวาส ตาก และนครพนม ซึ่งจะเห็นได้ว่าจังหวัดดังกล่าวนี้เป็นจังหวัดที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นในพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่จึงพบผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่เป็นคนยากจนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งรวมถึงพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตากด้วย

2) เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เป็นเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่สามารถพบได้ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้บางคนอพยพโยกย้ายมาอยู่ในพื้นที่ชายแดนของไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะเข้ามาแบบผิดกฎหมาย ส่งผลให้เด็กที่เกิดมาไม่ได้รับสัญชาติ รวมไปถึงสิทธิและบริการทางสังคมต่าง ๆ จากประเทศไทย โดยเฉพาะการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา จึงทำให้เด็กกลุ่มนี้กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและไม่ได้รับการศึกษาเหมือนเด็กทั่วไป

3) เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เป็นเด็กที่สามารถพบได้ในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะในหลายอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก เช่น เด็กชาวเขาเผ่ามั่ว อีโก้ มูเซอ กะเหรี่ยง เป็นต้น ซึ่งจากสภาพความห่างไกลของพื้นที่ ทำให้เด็กไม่สามารถเข้าถึงสถานศึกษาได้ ประกอบกับความยากจนและความไม่เข้าใจของผู้ปกครองในการส่งลูกหลานเข้าเรียน จึงทำให้เด็กกลุ่มนี้ไม่ได้รับการศึกษาและไม่ได้รับการพัฒนาตามช่วงวัยที่เหมาะสม

4) เด็กถูกทอดทิ้ง เป็นเด็กที่ถูกพ่อแม่หรือครอบครัวทอดทิ้งให้ไปอยู่กับบุคคลอื่น โดยในพื้นที่ชายแดนแม่สอดจะมีศูนย์การเรียนหลายศูนย์ด้วยกัน ซึ่งภายในศูนย์การเรียนส่วนใหญ่จะมีทั้งการจัดการเรียนการสอนและการให้ที่พักพิงสำหรับเด็กกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเด็กที่มีพ่อแม่และเด็กที่ถูกทอดทิ้ง โดยเด็กที่ถูกทอดทิ้งในพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่จะเป็นเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งอาจจะมีปัญหาเรื่องความยากจน ปัญหาครอบครัวแตกแยก ทำให้พ่อแม่ไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้ จึงได้นำลูกมาให้กับทางศูนย์การเรียนเพื่อรับเลี้ยงต่อไป โดยศูนย์การเรียนส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถดูแลเด็กได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากมีเด็กจำนวนมาก ทำให้เด็กอาจจะไม่ได้รับการดูแลหรืออบรมสั่งสอนมากเท่าที่ควร ประกอบกับถ้าหากว่าศูนย์การเรียนไม่มีผู้สนับสนุนที่มั่นคงก็อาจจะทำให้เด็กกลุ่มนี้ต้องออกจากศูนย์การเรียนและขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสมตามช่วงวัย

5) เด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้ เนื่องจากพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่จะมีเด็กย้ายถิ่นข้ามชาติเข้ามาเรียน โดยเด็กกลุ่มนี้จะมีปัญหาในเรื่องของภาษาและการสื่อสาร ซึ่งเด็กบางคนมีปัญหาในด้านสติปัญญาและการเรียนรู้ ทำให้เรียนไม่รู้เรื่องหรือไม่เข้าใจในสิ่งที่ครูสอน ซึ่งถ้าหากว่าเด็กกลุ่มนี้ไม่ได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมและมีคุณภาพ จะทำให้เด็กไม่สามารถที่จะเรียนต่อได้ในระดับที่สูงขึ้นและส่งผลให้เด็กต้องออกจากระบบการศึกษา

นอกจากนี้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาดังกล่าวยังมีความเชื่อมโยงหรือเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ประสบปัญหาหลาย ๆ ลักษณะควบคู่กันไป เช่น เด็กยากจนบางคนมีปัญหาในด้านเศรษฐกิจ ทำให้ครอบครัวไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้จึงต้องนำเด็กมาให้กับทางศูนย์การเรียน เพื่อเลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่เด็ก ซึ่งถ้าหากว่าศูนย์การเรียนประสบปัญหาเรื่องงบประมาณหรือไม่มีความมั่นคงในด้านการเงินอาจจะทำให้เด็กไม่ได้รับการดูแลที่ดีและทั่วถึง และยิ่งไปกว่านั้นศูนย์การเรียนบางแห่งอาจจะต้องปิดตัวลง ส่งผลให้เด็กถูกทอดทิ้งและขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาต่อดังนั้นจะเห็นได้ว่าเด็กด้อยโอกาสแต่ละกลุ่มจะมีสภาพหรือลักษณะที่มีความเชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ในบริบทของพื้นที่ชายแดนก็จะมีสถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในลักษณะเฉพาะหรือแตกต่างจากพื้นที่อื่น โดยเฉพาะความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดผู้ด้อยโอกาสในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งรวมถึงพื้นที่ชายแดนแม่สอดด้วย ดังนั้นหน่วยงานทั้งทางภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันทางสังคมต่าง ๆ จึงต้องคำนึงถึงความสำคัญของความแตกต่างและความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วย ดังนั้นในการจัดการศึกษาจึงควรมีการจัดการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรม เพื่อให้มีความเหมาะสมกับคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์และเพื่อให้เด็กทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น

(4) ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดและความด้อยโอกาสทางการศึกษา

พื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเมียนมาและเป็นพื้นที่ในลักษณะเป็นภูเขาและพื้นที่สูง ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นหรือการข้ามพรมแดนของผู้คนที่มีความหลากหลายเป็นจำนวนมาก โดยสาเหตุส่วนใหญ่ที่ผู้คนโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยนั้น เนื่องมาจากความต้องการแสวงหาสิ่งที่ดีกว่า ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจโดยการเข้ามาหางานทำในประเทศไทย การหลบหนีภัยสงคราม ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้คนย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้อำเภอแม่สอดถือว่าเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความหลากหลายของวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังนี้

1) ชาวไทยเหนือหรือชาวล้านนา เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากเมืองเถิน ลำพูน และลำปาง ตั้งแต่ในยุคเริ่มแรกในการตั้งถิ่นฐานชุมชนแม่สอดยาวนานมากกว่า 150 ปี โดยสาเหตุส่วนหนึ่งที่คนกลุ่มนี้อพยพเข้ามาในพื้นที่แม่สอด คือความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ซึ่งชาวไทยเหนือส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำสวน หรือรับจ้าง และบางส่วนมีอาชีพค้าขาย

2) ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง (ยาง) เป็นชาวไทยภูเขาที่มีมากที่สุด โดยมีการตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ทั้งในพื้นที่สูงและพื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจะมีประเพณี วัฒนธรรม และภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แม่สอดส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยอยู่ในรัฐปกครองของประเทศเมียนมาที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานตามโรงงาน ลูกจ้างตามร้านค้า และเด็กรับใช้ในบ้าน รวมถึงอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาอาศัยอยู่ในแผ่นดินไทย

3) ชาวไทยใหญ่หรือชาวเงี้ยว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายกับชาวไทยเหนือหรือชาวล้านนา โดยชาวไทยใหญ่จะเป็นกลุ่มที่เคร่งในศาสนาพุทธ ทำให้คนกลุ่มนี้ค่อนข้างให้ความสำคัญกับวัดหรือพระสงฆ์มากเป็นพิเศษ ส่วนในด้านประเพณีและวัฒนธรรมนั้นชาวไทยใหญ่ในพื้นที่แม่สอดส่วนใหญ่ได้มีการแต่งงานและผสมกลมกลืนกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้แทบจะไม่พบวัฒนธรรมหรือภาษาที่แตกต่างไปจากคนไทยมากนัก

4) ชาวพม่าหรือม่าน เป็นชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่พบได้มากในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด โดยชาวพม่าส่วนใหญ่จะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แม่สอดเป็นเวลานานแล้ว และมีการประกอบอาชีพต่าง ๆ อยู่ในพื้นที่ชายแดน เช่น เป็นผู้ใช้แรงงานตามโรงงานอุตสาหกรรมหรือเป็นลูกจ้างในร้านค้าหรือตามบ้านต่าง ๆ ชาวพม่าที่กล่าวถึงนี้ยังครอบคลุมถึงกลุ่มชาติพันธุ์เล็ก ๆ อื่น ๆ ที่ย้ายถิ่นมาจากประเทศเมียนมา

5) ชาวจีน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่พบได้ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด โดยคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะอพยพมาจากประเทศจีนและมีบางส่วนที่อพยพมาจากพม่า ซึ่งจะเข้ามาทำอาชีพค้าขาย ทำให้คนกลุ่มนี้มีฐานะที่ค่อนข้างดี โดยชาวจีนนั้นจะมีวัฒนธรรมและประเพณีที่มีการผสมผสานกับของไทย

และประเพณีแบบดั้งเดิม เช่น พิธีไหว้เจ้า การแห่สิงโต ประเพณีตรุษจีน เป็นต้น นอกจากนี้ชาวจีนยังได้มีการรักษาภาษาพูดของตนเอง โดยการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับลูกหลานชาวจีนและเปิดสอนภาษาจีนในระดับพื้นฐาน อีกทั้งชาวจีนยังได้มีการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์อุทิศและจัดตั้งมูลนิธิในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้และผู้ประสบภัยต่าง ๆ โดยไม่จำกัดเชื้อชาติและศาสนา ดังนั้นชาวจีนในพื้นที่แม่สอดจึงถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความเข้มแข็งและมีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่เป็นอย่างมาก (ไพรินทร์ มากเจริญ, 2551)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คนจากหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งความแตกต่างหลากหลายนี้เองอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาและภาวะความด้อยโอกาสต่าง ๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะความด้อยโอกาสทางการศึกษาของลูกหลานในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเสี่ยงในเรื่องการไม่ได้รับสัญชาติไทยหรือที่เรียกโดยรวมว่าเด็กไร้สัญชาติ รวมถึงเด็กในครอบครัวยากจน เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่จะมีอาชีพเป็นแรงงานในโรงอุตสาหกรรม ลูกจ้างในร้านค้าหรือตามบ้านต่าง ๆ และการทำเกษตรกรรม ทำให้มีรายได้น้อย มีฐานะยากจน และมีความเป็นอยู่ที่ไม่ดีมากนัก ประกอบกับความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมและภาษาพูดต่าง ๆ ที่อาจเป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัดที่สำคัญที่ส่งผลให้คนกลุ่มนี้เกิดภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะเด็กในกลุ่มชาติพันธุ์บางคนที่ไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนไทยได้ เนื่องจากมีปัญหาในเรื่องของการปรับตัวและภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ส่งผลให้เด็กเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษาหรือการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามช่วงวัยของเด็ก เพราะฉะนั้นความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนกับความด้อยโอกาสทางการศึกษาจึงเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์และมีความเกี่ยวข้องกัน ทั้งนี้ภาครัฐและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ รวมถึงวัดซึ่งควรจะเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เพื่อลดภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่เป็นเด็กด้อยโอกาสจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นฐานแนวคิดสังคมพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดซึ่งมีระบบการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ด้อยโอกาสในเรื่องต่าง ๆ ได้ ทำให้วัดเป็นสถาบันหนึ่งที่ช่วยให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้นในบริบทของสังคมชายแดน

2.1.4 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา

(1) บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในอดีตและปัจจุบัน

วัดถือได้ว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญกับพุทธศาสนิกชนไทยมาตั้งแต่อดีต เสมือนศูนย์รวมทางจิตใจที่โน้มนำให้คนมาปฏิบัติธรรมและร่วมกันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งวัดยังเป็น

ศูนย์กลางของชุมชนให้คนได้เข้ามาพึ่งพิงหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงเห็นได้ว่าวัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกันมาโดยตลอด เนื่องจากวัดและชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกัน พระสงฆ์ต้องฝากชีวิตและความเป็นอยู่ในด้านปัจจัย 4 ไว้กับชาวบ้าน ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องมีชีวิตอยู่เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่พุทธศาสนิกชนทุกคน (พระมหาสมทรง สิริธโร, 2525) อย่างไรก็ตามการที่พระสงฆ์ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้านทุกวันและได้ช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการช่วยเติมเต็มช่องว่างที่รัฐบาลไม่สามารถช่วยเหลือประชาชนในเรื่องต่าง ๆ ได้ (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2525) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ได้มีความพยายามพัฒนาบทบาทตนเองในการร่วมแก้ไขปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและทำให้วัดยังคงเป็นสถานที่ที่สร้างประโยชน์และเป็นที่พักพิงของประชาชนได้ โดยพยายามให้ครอบคลุมบทบาทของวัดหลายด้าน ดังนี้

- 1) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้าน เพื่อรับการฝึกอบรมทางศิลปกรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ
- 2) เป็นสถานสงเคราะห์สำหรับคนยากจน โดยเฉพาะบุตรหลานของคนยากจนก็จะมีมาอาศัยวัดเพื่อยังชีพ รวมถึงศึกษาเล่าเรียนด้วย
- 3) เป็นสถานพยาบาล สำหรับแจกจ่ายยาและรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยความรู้หรือภูมิปัญญาไทย
- 4) เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง
- 5) เป็นสโมสร สำหรับให้ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ
- 6) เป็นสถานบันเทิง สำหรับจัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่าง ๆ ของชาวบ้าน
- 7) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษา รวมถึงแก้ไขปัญหาคชีวิตและความทุกข์ต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน
- 8) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เปรียบเสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ
- 9) เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านทุกคนสามารถหยิบยืมไปใช้สำหรับจัดงานต่าง ๆ ได้
- 10) เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง โดยกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านสามารถเรียกชาวบ้านมาประชุมและแจ้งข่าวสารต่าง ๆ ได้
- 11) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับทุกคนในช่วงต่าง ๆ ของชีวิต (พระราชาวรมณี, 2527)

นอกจากนี้พระอธิการผจญ อาจาโร (2553) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมในปัจจุบันไว้ 2 ด้านได้แก่

1) การพัฒนาด้านวัตถุ โดยพระสงฆ์จะเข้าไปมีบทบาทในการเป็นผู้นำของชาวบ้าน หรือมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

1.1) ด้านการศึกษา พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการพัฒนาสถานศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ โดยจะเปิดสอนทั้งทางโลกและทางธรรมแก่ผู้ที่ยังไม่จบเรียน นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งหรือสนับสนุนโครงการพัฒนาชนบทต่าง ๆ เช่น โครงการสอนตัดเย็บเสื้อผ้า โครงการทำที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน รวมไปถึงการสร้างสถานฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้และมีวิชาชีพติดตัวในการประกอบอาชีพต่าง ๆ

1.2) ด้านสาธารณสุขพระสงฆ์ได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาสิ่งสาธารณสุขประเภทต่าง ๆ เช่น การขุดเจาะน้ำบาดาล ขุดสระน้ำสาธารณะ ขุดบ่อ ทำถนน สร้างสะพาน ฯลฯ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้านเพื่อพัฒนาสาธารณสุขประเภทต่าง ๆ

1.3) ด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า การจัดตั้งกองทุนรวมประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งธนาคารข้าว ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้ช่วยเหลือและพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

2) การพัฒนาทางด้านจิตใจ พระสงฆ์ได้มีบทบาทในงานพัฒนาจิตใจของประชาชน ดังนี้

2.1) การแสดงธรรมเทศนา ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำกันมาตั้งแต่โบราณ โดยจะเน้นการรักษาศีล ฝึกสมาธิ และอบรมปัญญา เพื่อให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่มาร่วมฟังเทศน์มีจิตใจที่สงบ มีสติ และมีปัญญาในการดำเนินชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น

2.2) ธรรมทูตและธรรมจาริก เป็นการให้พระสงฆ์ออกไปสั่งสอนหรืออบรมประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ และในบางครั้งยังได้มีการส่งพระสงฆ์ไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นการกระจายความรู้หรือคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนมากยิ่งขึ้น

2.3) การจัดตั้งโรงเรียน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญ โรงเรียนราษฎร์ของวัด รวมถึงโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อสอนศีลธรรมและวิชาสามัญให้แก่เด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาความรู้และพัฒนาจิตใจให้กับเด็ก ๆ มากขึ้น

2.4) การจัดบรรพชาและอุปสมบทแก่นักเรียนและนักศึกษาในภาคฤดูร้อน เพื่อเป็นการปลูกฝังและเผยแพร่ธรรมะต่าง ๆ ในกลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาจิตใจและสติปัญญาให้กับเด็ก ๆ มากยิ่งขึ้น

2.5) การเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รวมถึงวารสารและนิตยสารต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการกระจายความรู้และเผยแพร่ธรรมะต่าง ๆ เพื่อให้คนในสังคมได้เข้าใจในธรรมะและเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น

นอกจากนี้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2554) ได้กล่าวถึงภารกิจของพระสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ.2535 และพ.ศ.2560 ซึ่งเป็นบทบาทที่ยึดถือปฏิบัติกันในหมู่คณะสงฆ์ทั่วไป โดยแบ่งออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

1) ด้านการปกครอง เป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสหรือคณะปกครอง จะมีหน้าที่ในการสอดส่องและดูแลรักษาความเรียบร้อยต่าง ๆ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรหรือบุคคลที่อยู่ในวัดหรือในการปกครองได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยหรือกฎข้อบังคับต่าง ๆ ของวัด นอกจากนี้บทบาทในด้านการปกครองยังรวมถึงการเป็นผู้นำหรือการบริหารงานต่าง ๆ ของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่ทำความคุณประโยชน์และช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ

2) ด้านศาสนศึกษา เป็นบทบาทในการให้การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เช่น การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมให้แก่พระสงฆ์และสามเณร ทั้งในแผนกธรรม-บาลี แผนกสามัญ รวมถึงการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวถือว่าการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป

3) ด้านการเผยแผ่ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระธรรมและคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกไปให้ประชาชนได้ศึกษาและเรียนรู้ โดยผ่านการเทศนา การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ และวีดิทัศน์ รวมถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดที่เป็นการเผยแผ่ธรรม ไม่ว่าจะเป็นการจัดงานเทศน์มหาชาติ การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น ซึ่งบทบาทการเผยแผ่นี้จะทำให้ประชาชนมีความรู้ มีคุณธรรม และเป็นการพัฒนาสติปัญญา รวมไปถึงจิตใจของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น

4) ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ในการให้ความช่วยเหลือประชาชน ผู้ยากไร้ และผู้ที่ประสบภัย เช่น การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรหรือวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การใช้วัดเป็นสถานที่ในการฝึกอบรมด้านวิชาชีพต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน การให้ความรู้และข่าวสารแก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นต้น โดยงานด้านสาธารณสงเคราะห์นั้นส่วนใหญ่จะเป็นงานที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีพระภิกษุเป็นแกนนำในการพัฒนาหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งงานด้านสาธารณสงเคราะห์นี้เป็นด้านที่สำคัญในการทำให้วัดและประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

5) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา เพื่อช่วยเหลือประชาชนให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เช่น การจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การจัดตั้งโรงเรียนหรือศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด การจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์การกุศลของวัด การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน รวมถึงการสงเคราะห์ในด้านการศึกษาแก่เด็ก ไม่ว่าจะเป็นการมอบทุนการศึกษาและอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ซึ่งการจัดการศึกษาสงเคราะห์จะช่วยให้เด็กสามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเด็กด้อยโอกาสที่ยังไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้

6) ด้านสาธารณูปการ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้มีความสงบเรียบร้อย รมรื่น และสะอาด โดยเฉพาะการพัฒนาในด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของวัด เช่น การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานต่าง ๆ ของวัด เพื่อให้วัดเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมและสร้างประโยชน์ให้กับประชาชนมากที่สุด

จากบทบาทของวัดและพระสงฆ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าวัดและพระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทยเป็นอย่างมากมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งคนในสังคมต้องพึ่งพิงศาสนา เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้การศึกษาแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นการพัฒนาความรู้และช่วยเหลือประชาชนให้มีโอกาสทางการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยบทบาทในด้านการศึกษานั้นถือว่าเป็นบทบาทหนึ่งที่วัดและพระสงฆ์ได้มีการจัดการเรียนการสอนและส่งเสริมการศึกษาให้กับประชาชนมาตั้งแต่ในอดีต และถือว่าบทบาทดังกล่าวนี้เป็นบทบาทที่สำคัญและมีส่วนช่วยในการพัฒนามนุษย์ให้มีความรู้ มีความสามารถ และมีคุณธรรม เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

(2) บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา

ในอดีตวัดถือว่าเป็นสถานที่แรกในการให้การศึกษาแก่ประชาชนไทย ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่เหล่าบรรดาขุนนาง รวมไปถึงชาวบ้านจะส่งลูกหลานไปเรียนที่วัด ทำให้วัดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญและมีบทบาทในสังคมไทยอย่างมาก แต่ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือรัชกาลที่ 5 ได้มีการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาของไทย โดยทรงจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับบุตรหลานของพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรข้าราชการ และได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับบุตรราษฎรที่วัดมหารณพาราม ประกอบกับในยุคต่อมาได้มีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน และจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาแก่ประชาชนในประเทศโดยเฉพาะ ทำให้วัดเริ่มลดบทบาทในด้านการศึกษาลงไป (นวม สงวนทรัพย์, 2537) อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนต่าง ๆ มากมาย แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ โดยเฉพาะคนยากจนและคนด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ ทำให้วัดยังคงต้องดำรงบทบาททางการศึกษาต่อไป

ในกรณีนี้พระมหาสมทรง สิรินธโร (2525) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดในด้านการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสไว้ 2 ลักษณะคือ 1) การจัดการศึกษาแบบเดิม เช่น การศึกษานักธรรม

การศึกษาภาษาบาลี ซึ่งเป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ทางธรรม และ 2) การศึกษาแบบใหม่ เช่น การเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญศึกษา วิทยาลัยสงฆ์หรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเป็นการศึกษาที่ทำให้ภิกษุสามเณรได้มีการศึกษาวิชาการสมัยใหม่ควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้เมื่อพระสงฆ์เข้าใจโลกและชีวิต ก็จะทำให้เข้าใจธรรมได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมต่อไป นอกจากนี้วัดยังได้มีการบริการด้านการศึกษาแก่สังคมอีกด้วย คือ 1) โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นการสอนหลักธรรมหรือวิชาทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างพุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพและเป็นกำลังของศาสนาต่อไป 2) การสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ และ 3) พระตั้งโรงเรียนเองและดำเนินการเองในรูปของโรงเรียนราษฎร์

พลีฎฐ์ บุญไชย และ ทรงคุณ จันทจร (2540 อ้างในจิตรนาถ ปานแก้ว, 2549) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดในด้านการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ สามเณร และประชาชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาไว้ ดังนี้

1) จัดตั้งโรงเรียนสอนปริยัติธรรมแก่พระสงฆ์และสามเณร โดยเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเพิ่มเติมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสงฆ์และสามเณรส่วนใหญ่ที่มาเรียนจะเป็นเด็กที่บ้านอยู่ไกลโรงเรียน ขาดผู้ปกครองดูแล หรือเป็นผู้ที่มีอายุเกินเกณฑ์ จึงทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนและเลือกเข้ามาศึกษาที่วัดแทน

2) จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่ออบรมและขัดเกลาจิตใจของเยาวชนให้เป็นคนดีของสังคมละรู้จักบาปบุญคุณโทษ

3) ส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยร่วมมือกับหน่วยงานราชการ เช่น กรมพัฒนาชุมชน สาธารณสุขจังหวัด รวมไปถึงกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในการให้การศึกษแก่ประชาชนผ่านดาวเทียม การจัดอุทยานการศึกษา การให้การศึกษาด้านอาชีพ การจัดห้องสมุดภายในวัด เป็นต้น

จากบทบาทของวัดในด้านการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พบว่าวัดมีบทบาทในการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลาย เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นต้น ซึ่งการจัดการศึกษาของวัดดังกล่าวนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้น โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในครอบครัวที่มีรายได้น้อย ครอบครัวแตกแยกหรือไม่มีคนดูแลให้มีโอกาสเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ทางวัดและชุมชนยังได้สนับสนุนและอุปถัมภ์ในด้านต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้ที่จำเป็น ที่พักอาศัย อาหาร รวมไปถึงอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ

ทั้งนี้บทบาทของวัดในการจัดการศึกษานั้นมีความเด่นชัดสำหรับการศึกษาในกลุ่มพระสงฆ์และสามเณร ซึ่งมีรูปแบบการจัดการศึกษาที่ค่อนข้างหลากหลาย ทั้งในทางธรรมศึกษาและ

สามัญศึกษา นอกจากนี้วัดยังได้มีการจัดการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนหลากหลายรูปแบบ ทั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ การศึกษานอกโรงเรียน โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ฯลฯ จึงกล่าวได้ว่าในปัจจุบันวัดยังเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่ได้ให้การศึกษาคือ ความรู้ และเป็นที่ยึดให้กับคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาบางกลุ่ม เนื่องจากการจัดการศึกษาของวัดค่อนข้างมีความยืดหยุ่นและไม่ค่อยมีเงื่อนไขในการเข้ารับการศึกษาที่จำกัดมากนัก ซึ่งจะส่งผลดีต่อตัวเด็กและเยาวชน รวมถึงผู้ปกครองด้วย เพราะถ้าหากเด็กทุกคนได้รับการศึกษาก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้ และสามารถพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งยังเป็นการลดความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นกับเด็ก เช่น การถูกล่อลวงให้ไปเป็นแรงงานหรือเหยื่อของการค้ามนุษย์ นอกจากนี้การจัดการศึกษาของวัดที่เป็นการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า ยังเป็นการแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองและช่วยให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้อย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

(3) แนวทางการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน

ในสถานศึกษาของวัดนั้นผู้ที่เข้ามาเรียนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ เนื่องจากวัดมีการจัดการศึกษาที่ให้เปล่าและมีความยืดหยุ่นในการรับนักเรียน นอกจากนี้ในหลายบริบทของพื้นที่ยังมีส่วนที่ทำให้มีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเลือกเข้ามาศึกษาในวัด เช่น พื้นที่ชายแดน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลและเป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะคนไร้สัญชาติ คนไทยต่างวัฒนธรรมหรือชาวเขา โดยคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีข้อจำกัดในเรื่องปัญหาสิทธิทางการศึกษา ความยากจน ปัญหาการปรับตัว ปัญหาการสื่อสาร เป็นต้น ทำให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษากลุ่มนี้เลือกที่จะเข้ามาเรียนในวัด สำหรับในกรณีพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอดนั้น จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลสนามพบว่า วัดและสำนักสงฆ์ในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสดังนี้

1) การจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นการจัดการศึกษาในทางพุทธศาสนาให้กับผู้ที่สนใจ โดยในกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อให้เด็กได้ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาและเรียนรู้หลักธรรม รวมถึงปลูกฝังคุณธรรม ให้กับเด็ก เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้มีบทบาทหลักในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งจะมีหลากหลายวิชา เช่น วิชาธรรมศึกษา วิชาประวัติพระพุทธศาสนา วิชาสวดมนต์หมู่ทำนองสรภัญญะ เป็นต้น (พระปลัดประพจน์ สุภาวโธ (อยู่สำราญ), 2555) โดยการศึกษาดังกล่าวแทบจะไม่มีค่าใช้จ่ายในการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่ทางโรงเรียนจะเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาทั้งหมด แต่ผู้เรียนอาจต้องเตรียมอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ เช่น สมุด หนังสือ และเครื่องเขียนไปเอง ส่วนอาหารกลางวันบางครั้งจะมีประชาชนผู้มีจิตศรัทธานำมาบริจาคให้ นอกจากนี้ในแต่ละปีทางโรงเรียนจะมีการมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กที่เรียนดีและขยันหมั่นเพียร เพื่อเสริมสร้างกำลังใจในการศึกษาให้กับ

เด็กและเยาวชน (ผู้จัดการออนไลน์, 2550) ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นแนวทางในการจัดการศึกษารูปแบบหนึ่งของวัดที่ช่วยให้เด็กมีความรู้ มีคุณธรรม และเติบโตมาเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า

2) การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ขาดโอกาสทางการศึกษาหรืออยู่ในพื้นที่ห่างไกลให้ได้รับการศึกษา ซึ่งพระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการบริหารโรงเรียนและเป็นครูผู้สอนในรายวิชาต่าง ๆ โดยโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดจะเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษา ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนฆราวาสทั้งชายและหญิง ส่วนหลักสูตรในการจัดการศึกษาของโรงเรียนจะใช้หลักสูตรส่วนกลางที่มาจากรกระทรวงศึกษาธิการเป็นหลัก แต่จะมีการสอดแทรกความรู้ในด้านคุณธรรม จริยธรรม และความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้กับเด็ก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548c) ทั้งนี้โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากทางภาครัฐเช่นเดียวกับในโรงเรียนรัฐบาล เช่น เงินอุดหนุนรายหัว เงินเดือนครู รวมถึงงบประมาณในการบริหารจัดการต่าง ๆ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2537) เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างมาก ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้เด็กได้พัฒนาศักยภาพและมีความรู้ความสามารถสำหรับการไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานในอนาคตมากยิ่งขึ้น

3) การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชาทางธรรม เช่น ศาสนปฏิบัติ ธรรมศึกษา ภาษาบาลี พระธรรมวินัย เป็นต้น โดยการเรียนการสอนดังกล่าวนี้จะช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา มีความรู้ และมีคุณธรรมในการดำรงชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548b) อย่างไรก็ตามการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียนพระปริยัติธรรมก็ยังคงมีข้อจำกัดในเรื่องต่าง ๆ เช่น เด็กทุกคนไม่สามารถเข้าถึงการเรียนในรูปแบบนี้ได้ เนื่องจากโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นโรงเรียนที่รับเฉพาะเด็กผู้ชาย เพื่อเข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรและเข้าเรียนในวัด ทำให้เด็กผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาไม่สามารถเข้ามาเรียนได้ เพราะฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องหาแนวทางในการจัดการศึกษาที่เหมาะสมให้กับเด็กผู้หญิงกลุ่มนี้ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต รวมถึงวัดควรจะมีการปรับเปลี่ยนการศึกษาในรูปแบบใหม่หรือให้ใช้สถานที่ในการจัดการเรียนการสอนให้กับผู้ด้อยโอกาสทั้งหญิงและชาย เพื่อให้เด็กทุกกลุ่มมีโอกาสในการได้รับการศึกษามากยิ่งขึ้น

4) การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นการให้การศึกษาในกลุ่มเด็กเล็ก ซึ่งถือว่าเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษากลุ่มหนึ่ง เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้อาจไม่ได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสม

ตามช่วงวัยหรือระดับพัฒนาการของเด็ก โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดน ซึ่งมีแรงงานย้ายถิ่นเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่มีเวลาเลี้ยงดูหรือทอดทิ้งลูกให้อยู่ตามลำพัง ดังนั้นการที่วัดเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ จึงทำให้เด็กได้มีความรู้และมีพัฒนาการที่เหมาะสมกับช่วงวัย อีกทั้งยังเป็นการแบ่งเบาภาระของพ่อแม่อีกด้วย โดยการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดนั้นส่วนใหญ่พระสงฆ์จะมีหน้าที่ในการจัดหาคู่มือการสอน เครื่องมือวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ และให้คำแนะนำในการอบรมเด็กแก่พี่เลี้ยงเด็ก ส่วนบทบาทในด้านการสอนนั้นจะเป็นพี่เลี้ยงเด็ก พระสงฆ์อาจจะมีส่วนช่วยสอนในด้านระเบียบวินัยและระบบคุณธรรมต่าง ๆ มากกว่าการเรียนในด้านวิชาการ (พระมหาประยงค์ อุปเสน, 2539) การให้บริการด้านการศึกษาในรูปแบบนี้มักจะมีข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณในการจ้างครูหรือพี่เลี้ยงที่มีประสบการณ์หรือมีความรู้ในด้านวิชาการต่าง ๆ ดังนั้นในอนาคตวัดอาจต้องแสวงหางบประมาณเพื่อมาสนับสนุนการศึกษาให้มีคุณภาพและมีความเหมาะสมกับความต้องการตามพัฒนาการเด็กให้มากขึ้น

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าแนวทางสนับสนุนการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดนั้น วัดได้มีรูปแบบในการจัดการศึกษาที่ค่อนข้างเด่นชัด คือการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา รวมถึงศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ซึ่งการสนับสนุนการศึกษาของวัดในแต่ละรูปแบบนั้นจะมีแนวทางในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันออกไป แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจัดการศึกษาดังกล่าวนี้คือการช่วยให้เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้เด็กมีความรู้ความสามารถ และมีพัฒนาการที่เหมาะสมตามช่วงวัยของเด็ก ทั้งนี้นอกจากการสนับสนุนการศึกษาของวัดแล้ว รูปแบบในการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายและมีความเหมาะสมกับตัวเด็กก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสมแก่เด็กแต่ละช่วงวัยและแต่ละวัฒนธรรมด้วย เช่น การศึกษาทางเลือกและการศึกษาพหุวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ กล่าวคือมีการจัดการเรียนการสอนให้มีความเหมาะสมกับเด็กแต่ละกลุ่ม เพื่อเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาและช่วยทำให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้เข้าถึงระบบการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

2.1.5 การศึกษาทางเลือกและการศึกษาพหุวัฒนธรรม

(1) การศึกษาทางเลือก

การจัดการศึกษาในปัจจุบันมีอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบ ซึ่งความพยายามในการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายเหล่านี้ก็เพื่อจะตอบสนองความต้องการของคนทุกกลุ่ม การศึกษาทางเลือกเป็นการจัดการศึกษารูปแบบหนึ่งที่มี

ความหลากหลายและมีกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ กล่าวคือในการจัดการเรียนการสอนนั้นจะต้องคำนึงถึงความสนใจและความเหมาะสมในตัวผู้เรียน มีหลักสูตรเฉพาะที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้นั้นมีคุณภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดกับตัวผู้เรียน ทั้งนี้พิภพธงไชย (2543 อ้างในสุชาติดา จักรพิสุทธ์ และคณะ, 2548) ได้กล่าวถึงการศึกษาทางเลือกกว่าเป็นระบบการจัดการศึกษาที่หลากหลายและอยู่บนรากฐานทางศาสนธรรม ทางปรัชญา และทางจิตวิทยา โดยจะเน้นที่ความสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพื่อพัฒนาให้เด็กเจริญเติบโตตามศักยภาพและธรรมชาติของเด็ก ซึ่งการศึกษาทางเลือกจะเป็นการจัดการศึกษาที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากการศึกษากระแสหลักหรือการศึกษาในระบบทั่วไป โดยการศึกษาทางเลือกจะเป็นการจัดการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์มีความแตกต่างหลากหลาย การศึกษาทางเลือกจึงต้องมีหลายรูปแบบ แต่ทั้งหมดมีจุดประสงค์เดียวกันคือต้องการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านสติปัญญาและจิตใจ ทั้งนี้ในการจัดการศึกษาทางเลือกผู้เรียนสามารถเรียนรู้โดยผ่านกิจกรรม สื่อ ภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มศาสนาหรือสถาบันต่าง ๆ เพื่อให้การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงในห้องเรียนหรือตำราเรียนเท่านั้น (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, 2551)

ทั้งนี้การจัดการศึกษาทางเลือกจะต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่เป็นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งด้านร่างกาย ใจและจิตวิญญาณ ซึ่งเมื่อบุคคลมีความสมบูรณ์พร้อมด้วยวุฒิภาวะและคุณธรรม ย่อมสามารถที่จะทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นและสังคมส่วนรวมได้ โดยการศึกษาทางเลือกจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการวิธีการกับเนื้อหาเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมและมีความเหมาะสมกับผู้เรียน ทั้งนี้ทุกคนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการเรียนรู้จะต้องมีส่วนร่วมกันอย่างเสมอภาค กล่าวคือทุกคนจะต้องเรียนรู้ร่วมกัน โดยไม่ได้มีใครมีอำนาจมากกว่าใครในกระบวนการเรียนรู้ ส่วนเนื้อหาของการเรียนรู้ของการศึกษาทางเลือก จะต้องมีความสอดคล้องกับชีวิตจริงและปัญหาที่ผู้เรียนได้ประสบ หรือมาจากความอยากรู้อยากเรียนของผู้เรียนเอง เพื่อให้การเรียนนั้นสามารถที่จะพัฒนาตนเองและชุมชนไปพร้อมกันได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการศึกษาทางเลือกไม่ใช่การศึกษาที่สามารถเรียนรู้คนเดียวได้ แต่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะความร่วมมือจากชุมชนในการมาเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนให้สามารถพัฒนาได้อย่างมีคุณภาพ

ส่วนแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือก สามารถแบ่งได้เป็น 7 แนวทาง ดังนี้

- 1) การศึกษาทางเลือกที่จัดโดยครอบครัวหรือโฮมสคูล เป็นการจัดการเรียนการสอนที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองจัดขึ้นสำหรับเด็กที่เป็นสมาชิกครอบครัว ซึ่งจะมีทั้งแบบที่พ่อแม่รับผิดชอบโดยตรง โดยการนำเด็กออกมาจากโรงเรียนในระบบและมาจัดการศึกษาเอง หรือมีการจัดการศึกษาร่วมกันกับครอบครัวอื่น ๆ หรือจัดบางรายวิชาร่วมกับโรงเรียน ส่วนหลักสูตรของการศึกษา

ทางเลือกที่จัดโดยครอบครัวจะมีทั้งแบบที่มีหลักสูตรหรือมีแผนการเรียนการสอน และแบบไม่มีหลักสูตร กล่าวคือจะเน้นการเรียนรู้ตามสถานการณ์จริงของครอบครัว เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และมีประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

2) การศึกษาทางเลือกที่อิงกับระบบโรงเรียน ซึ่งจะเป็นโรงเรียนที่มีการจัดระบบการเรียนการสอนหรือหลักสูตรที่แตกต่างจากโรงเรียนกระแสหลักทั่วไป กล่าวคือจะมีการเรียนรู้ที่เน้นส่งเสริมศักยภาพตามความแตกต่างของผู้เรียน มีการจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การให้เด็กไปเรียนรู้ในพื้นที่จริงโดยการฝึกปฏิบัติภาคสนามหรือการไปเรียนรู้จากภูมิปัญญาของชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อให้เด็กได้มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

3) การศึกษาทางเลือกสายครูภูมิปัญญา เป็นการเรียนรู้จากครูภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน โดยครูภูมิปัญญาจะทำการถ่ายทอดความรู้โดยที่ตัวเองอาจจะเป็นผู้จัดหรือผู้สอนเอง ซึ่งการศึกษาทางเลือกในแนวทางนี้จะมีหัวใจสำคัญในการเรียนรู้ คือตัวความรู้และตัวผู้ถ่ายทอด (ครูภูมิปัญญา) ที่มีแนวคิดประจำใจว่า “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นตัวอย่าง” นอกจากนี้ตัวผู้ถ่ายทอดยังจะต้องมีคุณธรรมและมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ได้อย่างดีและมีคุณภาพ

4) การศึกษาทางเลือกสายศาสนธรรม เป็นการจัดการศึกษาโดยยึดหลักทางศาสนา เพื่อเป็นการพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการจัดการศึกษาสายศาสนธรรม อาจจะมีการดำเนินการในศาสนสถาน ในชุมชน หรือการจัดตั้งขึ้นเป็นสถาบัน ซึ่งบางแห่งจัดตั้งโดยรัฐ เช่น โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนปอเนาะห์ โรงเรียนในโบสถ์คริสต์ รวมไปถึงสถานปฏิบัติธรรมต่าง ๆ โดยเนื้อหาการเรียนรู้นั้นก็จะแตกต่างกันออกไปตามแต่ละสำนัก แต่ละศาสนา ซึ่งบางแห่งอาจจะมีการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ เช่น สันตือโคก ที่มีการนำเสนอแนวคิดลดการบริโภค เพื่อไม่เป็นการเบียดเบียนโลก การทำเกษตรปลอดสารพิษ การผลิตสื่อเผยแพร่ เป็นต้น หรือบางแห่งเน้นการเรียนรู้ในด้านปริยัติธรรม โดยจะไม่นับรวมโรงเรียนหรือวิทยาลัยสงฆ์ที่รัฐจัดตั้งขึ้น เช่น สำนักสงฆ์ที่จัดการศึกษาในระดับสามเณรเอง เป็นต้น

5) การศึกษาทางเลือกที่เป็นสถาบันนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มการศึกษานอกระบบที่มีนโยบายในการจัดการเรียนการสอนด้วยตนเองและไม่อิงกับหลักสูตรของรัฐ โดยการศึกษาทางเลือกแนวทางนี้เห็นว่าการศึกษาในระบบที่มีอยู่ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของบุคคลหรือชุมชนได้อย่างเต็มที่จึงต้องมีการเพิ่มเนื้อหาในการเรียนหรือจัดการเรียนการสอนในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น โรงเรียนไต้ร่มไม้ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน โรงเรียนโรงงาน สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น

6) การศึกษาทางเลือกของกลุ่มการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม เป็นแนวทางของการศึกษาทางเลือกที่พบมากที่สุด เนื่องจากการเรียนรู้ของแนวทางดังกล่าวจะเป็นการเรียนรู้แบบ

ปฏิบัตินิยม ซึ่งจะเน้นการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในชุมชน ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมในด้านการงานอาชีพ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผลผลิตให้มีคุณภาพ รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมากยิ่งขึ้นโดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การออมทรัพย์ การเรียนรู้เรื่องสมุนไพร การทำเกษตรปลอดสารเคมี เป็นต้น

7) การศึกษาทางเลือกผ่านสื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีและระบบสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เว็บไซต์ รวมถึงแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ และแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาทางเลือกผ่านสื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้จะเป็นการเรียนรู้ที่อยู่รอบตัวและสามารถเข้าถึงการเรียนรู้ได้ง่าย ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการของตนเอง (สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการศึกษาทางเลือกเป็นการจัดการศึกษาในอีกรูปแบบหนึ่งที่จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น กล่าวคือการศึกษาทางเลือกเป็นการศึกษาที่ได้มีการจัดการศึกษาเพื่อให้ความเหมาะสมกับตัวผู้เรียนทุกกลุ่ม เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากการศึกษาเรียนรู้ได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งถ้าหากพิจารณาเปรียบเทียบกับการศึกษาในระบบที่มีหลักสูตรตายตัว ผู้เรียนทุกคนจะต้องเรียนเหมือนกัน แม้ว่าหลักสูตรของการศึกษานั้นจะไม่มี ความเหมาะสมกับตัวผู้เรียนเลยก็ตาม ส่งผลให้ผู้เรียนไม่ได้ใช้ประโยชน์จากความรู้อย่างเต็มที่ และการเรียนนั้นอาจจะเป็นการเรียนที่ไม่มีความสุข เนื่องจากไม่ได้ตรงกับความต้องการของตัวผู้เรียน เพราะฉะนั้น การศึกษาทางเลือกจึงเป็นการจัดการศึกษาในอีกรูปแบบหนึ่งที่จะช่วยทำให้คนเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากขึ้น โดยการเข้าถึงระบบการศึกษาในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการได้เข้าเรียนในโรงเรียนเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการเข้าถึงเนื้อหาของหลักสูตรที่ผู้เรียนได้รับประโยชน์และมีความเหมาะสมกับตัวผู้เรียน นอกจากนี้การศึกษาทางเลือกยังมีส่วนสำคัญในการช่วยลดความไม่เป็นธรรมทางการศึกษา โดยเฉพาะสังคมในพื้นที่ชายแดนที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นการศึกษาทางเลือกจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับสังคมชายแดนที่เต็มไปด้วยความแตกต่างและหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ มีความเหมาะสมกับตนเอง และสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันและในอนาคตได้อย่างเต็มที่

(2) การศึกษาพหุวัฒนธรรม

การศึกษาพหุวัฒนธรรม เป็นการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียนทุกคน กล่าวคือไม่ได้มีการแบ่งแยกเพศ ศาสนา เชื้อชาติ หรือความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เรียนทุกคน จะได้รับการศึกษาที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยอชิปต์ย์ คลีสุนทร (2552) ได้กล่าวว่า

การศึกษาพหุวัฒนธรรม เป็นกระบวนการให้การศึกษาในระดับขั้นพื้นฐานที่โรงเรียนหรือสถานศึกษา จะต้องช่วยให้เด็กเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน ทั้งในด้านเชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ เพศ รวมไปถึงความแตกต่างในเรื่องต่าง ๆ โดยผ่านกิจกรรมหรือหลักสูตรของโรงเรียน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้วัฒนธรรม ความเชื่อ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งจะทำให้เด็กมีมุมมองที่กว้างขึ้น อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างความเสมอภาคให้เกิดขึ้นในสังคม โดยการมองทุกคนว่ามีสถานภาพที่เท่าเทียมกัน ทั้งสิทธิ เสรีภาพ รวมถึงหน้าที่ต่าง ๆ ในสังคม และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเข้าใจ และให้ความเคารพกับความแตกต่างหลากหลายในเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้เราทุกคนจะสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนและสังคมได้อย่างสันติสุข (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2551) อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมนั้น จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งในระดับประเทศ ระดับโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนแบบพหุวัฒนธรรมนั้นมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยกระบวนการในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมนี้มีรายละเอียดดังนี้

1) นโยบายของภาครัฐหรือของประเทศจะต้องสนับสนุนความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยการให้สิทธิและโอกาสทางการศึกษาที่มีความเท่าเทียมกันทุกคน รวมถึงมีการสื่อสารกับผู้ปกครองและประชาชนว่าการศึกษาพหุวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์สำหรับเด็ก เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีความเข้าใจและเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาพหุวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

2) บุคลากรของสถานศึกษาจะต้องมีทัศนคติที่ดีและยอมรับในความแตกต่าง ทั้งในด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อให้การจัดการศึกษานั้นเป็นไปอย่างราบรื่น อีกทั้งยังทำให้ผู้เรียนเห็นตัวอย่างของผู้บริหาร ครู หรือบุคลากรของสถานศึกษาที่เคารพและยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจว่าความแตกต่างหลากหลายไม่ได้เป็นอุปสรรคในการใช้ชีวิตและอยู่ร่วมกันในสังคม

3) หลักสูตรของสถานศึกษาจะต้องเป็นหลักสูตรที่สามารถใช้กับผู้เรียนได้ทุกคน กล่าวคือเป็นหลักสูตรที่เปิดกว้าง และต้องคำนึงถึงความรู้ด้านพหุวัฒนธรรมและทักษะที่ผู้เรียนสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถเข้าถึงระบบการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังต้องให้ความสำคัญกับความแตกต่างและหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมหรือการเรียนการสอนต่าง ๆ จะต้องไม่กระทบต่อการปฏิบัติศาสนกิจหรือประเพณีต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมภายใต้เงื่อนไขความแตกต่างทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังจะทำให้ผู้เรียนแต่ละคนเกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมและประเพณีที่มีความแตกต่างหลากหลายกันอีกด้วย

4) ครูผู้สอนจะต้องมีความชำนาญในหลักสูตรการศึกษาพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะการมีเทคนิคและทักษะในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่ง

ของการเรียนในห้องเรียน นอกจากนี้ครูผู้สอนยังต้องมีความเป็นกลางและให้โอกาสผู้เรียนทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในห้องเรียนอย่างเท่าเทียมกัน รวมถึงสื่อการสอนควรจะมีการรวบรวมความคิดเห็นและมุมมองของผู้เรียนแต่ละคนที่จะแตกต่างกันมาใช้ในการสอนและกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดและวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ซึ่งจะช่วยให้การเรียนในสังคมพหุวัฒนธรรมนั้นมีความหลากหลายและเกิดประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนมากยิ่งขึ้น (บรรจง ฟารุ่งแสง, 2557)

นอกจากกระบวนการในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงความเข้าใจของครูและบุคลากรของสถานศึกษาในการจัดการศึกษาให้ได้อย่างมีคุณภาพแล้วนั้น การกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมที่เหมาะสมจะช่วยให้ระบบการศึกษาและการจัดการเรียนการสอนมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น โดย James Banks (2001 อ้างในบัญญัติ ยงยวน และคณะ, 2553) ได้กล่าวถึงแนวทางในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมไว้ 5 แนวทางด้วยกันดังนี้

1) การบูรณาการเนื้อหาวัฒนธรรมของผู้เรียนเข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการจัดการเรียนการสอนที่ครูผู้สอนมีการสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา และศาสนาเข้าไปในเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของสังคมพหุวัฒนธรรม

2) การสร้างความรู้ใหม่ โดยการที่ครูผู้สอนจะเข้ามามีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนหรือกิจกรรมที่เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น เช่น การให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในห้องเรียน การทำรายงาน การสัมภาษณ์บุคคล ฯลฯ ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง

3) การลดอคติ โดยการจัดการเรียนการสอนเพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับความหลากหลายของผู้เรียนในสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งการศึกษาพหุวัฒนธรรมนั้นสถานศึกษา รวมถึงครูผู้สอนจะต้องปลูกฝังและปรับเปลี่ยนทัศนคติให้ผู้เรียนแต่ละคนมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยการปรับเนื้อหาหลักสูตรที่เอื้อต่อการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมที่เน้นความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนได้มีความเข้าใจและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

4) การสอนที่ยึดหลักความยุติธรรม จะเป็นการสอนที่ครูผู้สอนจะต้องมีความเป็นกลางและมีความเป็นธรรม โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาอย่างมีความเสมอภาค เช่น การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้อภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน รวมไปถึงครูจะต้องมีความเข้าใจในวัฒนธรรม ค่านิยม ภาษา และวิถีปฏิบัติของผู้เรียนทุกคน เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นไปอย่างมีคุณภาพ

5) การปรับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในสถานศึกษา เป็นการปรับวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาให้มีความเหมาะสมกับผู้เรียนทุกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยผู้บริหาร ครู บุคลากรของสถานศึกษา รวมถึงผู้ปกครองจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยการปรับรูปแบบของหลักสูตรหรือการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสมกับนักเรียนทุกคนในสังคมพหุวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการศึกษาพหุวัฒนธรรมเป็นการจัดการศึกษาในอีกรูปแบบหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความเสมอภาคและความเท่าเทียมทางการศึกษาให้เกิดขึ้นในสังคม ทั้งนี้การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมมีความเหมาะสมเป็นอย่างมากสำหรับบริบทพื้นที่ชายแดนแม่สอด เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คนทั้งในด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจะช่วยลดปัญหาความแตกต่างทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะการปรับตัวอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมของโรงเรียนในพื้นที่ชายแดน อย่างไรก็ตาม การศึกษาพหุวัฒนธรรมนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ตั้งแต่ภาครัฐจนถึงผู้เรียนในสถานศึกษาทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษา นอกจากนี้การจัดการศึกษาในรูปแบบนี้ยังต้องใช้ความเข้าใจและทัศนคติของผู้สอนที่ปราศจากอคติและมีความเป็นกลาง เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการเรียนการสอนที่มีความเสมอภาคกัน ทั้งนี้การศึกษาพหุวัฒนธรรมนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่ถือว่าเป็นกลุ่มที่ต้องได้รับการดูแลและจัดการศึกษาให้มีความเหมาะสม

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาเรื่องผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา: บทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมาประกอบไปด้วยประเด็นสถานการณ์ปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษา สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดน ตลอดจนบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษา ซึ่งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนมุมมองและแนวทางในการศึกษาได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

วัลยา มนัสเกษมสิริกุล (2551) ศึกษาเรื่อง “กระบวนการจัดการศึกษาสำหรับเด็กย้ายถิ่นข้ามชาติโดยองค์กรพัฒนาเอกชน : กรณีศึกษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก” พบว่าตามนโยบายการศึกษาแล้ว เด็กทุกคนสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนได้ รวมถึงเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีหลักฐานทางราชการสามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ แต่อาจมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงการศึกษาในโรงเรียนไทย เช่น ปัจจัยส่วนบุคคล ทั้งปัญหาในด้านการสื่อสารภาษาไทยและความ

แตกต่างทางวัฒนธรรม ทำให้เด็กไม่กล้าติดต่อหรือเข้าสังคมกับคนไทย เนื่องจากกลัวว่าจะไม่ได้รับการยอมรับจากเพื่อน รวมถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ แม้ว่าในปัจจุบันรัฐบาลจะให้สิทธิแก่เด็กทุกคนสามารถเข้าเรียนฟรีโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่การเรียนในโรงเรียนก็ต้องมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่าชุดนักเรียน ค่าอุปกรณ์การศึกษา ฯลฯ ทำให้พ่อแม่และผู้ปกครองส่วนใหญ่ที่มีฐานะยากจนไม่สามารถเสียค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้ นอกจากนี้ปัจจัยทางด้านครอบครัว เช่น ผู้ปกครองของเด็กไร้สัญชาติบางคนไม่กล้าส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียนไทย เนื่องจากกลัวว่าลูกจะมีปัญหาในการเรียนหรือมีปัญหาเกี่ยวกับเด็กไทย อีกทั้งผู้ปกครองบางคนไม่ต้องการที่จะเปิดเผยตัวตนต่อสังคม เนื่องจากเป็นแรงงานผิดกฎหมายที่ลักลอบเข้ามาทำงานและกลัวการถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ จึงทำให้ผู้ปกครองกลุ่มนี้ไม่กล้าส่งลูกมาเรียนในสถาบันการศึกษาของรัฐ และปัจจัยในการรับทราบข้อกำหนดของครอบครัวเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งเกิดจากการมีปัญหาค้นหาเอกสารภาษาไทยและการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมไทย ทำให้ผู้ปกครองของเด็กไร้สัญชาติบางคนไม่ทราบถึงสิทธิทางการศึกษา จึงไม่ได้ส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียน เพราะฉะนั้นรัฐบาลควรเพิ่มนโยบายส่งเสริมการศึกษาให้รอบด้าน เช่น การจัดห้องเรียนพิเศษสำหรับเด็กที่ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ การงดเว้นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ อาทิ ค่าชุดนักเรียน ค่าหนังสือ รวมไปถึงค่าอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ เพื่อขยายโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้น

งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่าในขณะที่เด็กทุกคนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดมีโอกาสเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาได้ รวมถึงเด็กไร้สัญชาติ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดหรืออุปสรรคต่าง ๆ ในการเข้าถึงการศึกษา ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างที่ควรจะเป็น ซึ่งผลจากงานวิจัยนี้ช่วยตอบประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือแม้ว่าความเท่าเทียมหรือความเสมอภาคทางการศึกษาจะได้รับการสนองตอบในเชิงนโยบายหรือทางกฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติความเสมอภาคทางการศึกษายังไม่ได้เกิดขึ้นจริงอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง กล่าวคือแม้ว่าภาครัฐจะพยายามขยายโอกาสและแก้ไขปัญหาผู้ด้อยโอกาสโดยการกำหนดสิทธิทางการศึกษาให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษา แต่ก็ยังมีเด็กอีกจำนวนมากที่ยังไม่สามารถเข้าถึงสิทธิหรือโอกาสทางการศึกษานั้นได้ ทำให้ผู้ด้อยโอกาสบางกลุ่มยังคงด้อยโอกาสทางการศึกษาและได้รับความไม่เป็นธรรมทางการศึกษาต่อไป ประเด็นเหล่านี้จะถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอดครั้งนี้

ดำรงค์ ตุ่มทอง และคณะ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา: สถานการณ์ความไม่เสมอภาคในสังคมไทย” พบว่าการศึกษาของประเทศไทยยังคงมีปัญหาในเรื่องของความไม่เสมอภาคและมีการจัดการศึกษาที่ไม่ครอบคลุม แม้ว่าภาครัฐได้พยายามให้สิทธิทางการศึกษาแก่เด็กทุกคน โดยเฉพาะเด็กยากจนให้สามารถเข้าถึงการศึกษาได้ เช่น นโยบายเรียนฟรี แต่

การที่ภาครัฐไม่มีนโยบายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมในการควบคุมค่าใช้จ่ายของโรงเรียน ทำให้บางโรงเรียนยังมีการเก็บเงินจากนักเรียนในรูปแบบอื่น เช่น การอุดหนุนการศึกษา การเก็บเงินแป๊ะเจี๊ยะ ทำให้เด็กยากจนไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้

งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าประเทศไทยยังคงขาดระบบการจัดการศึกษาที่ดีในการสนองตอบประเด็นความไม่เสมอภาคทางการศึกษาระดับพื้นฐานหลักสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจนและครอบคลุม ส่งผลให้มีผู้บริหารโรงเรียนบางแห่งแสวงหาผลประโยชน์ อันเป็นผลทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมในการรับเด็กเข้าศึกษาในโรงเรียน ทำให้เด็กในครอบครัวยากจนไม่สามารถเข้าศึกษาในโรงเรียนได้ ประเด็นปัญหานี้จะสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องของสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่อำเภอแม่สอดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จิตรนาถ ปานแก้ว (2549) ศึกษาเรื่อง “บทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพะโคะ (วัดพระราชประดิษฐฐาน) อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา” พบว่าวัดแห่งนี้ได้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมอยู่หลายด้านด้วยกัน ได้แก่ ด้านเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยบทบาทในด้านการศึกษาของวัดแห่งนี้ จะแบ่งเป็น 2 ด้านคือ ด้านศาสนศึกษา ซึ่งเป็นการให้การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรภายในวัด โดยส่วนใหญ่จะเป็นเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นที่พลาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนและเข้ามาอุปสมบทและบรรพชาเป็นพระภิกษุสามเณร โดยเด็กกลุ่มนี้จะได้รับการศึกษาในแผนกวิชาสามัญควบคู่ไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมศึกษาและแผนกบาลี เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่ไปด้วย อีกทั้งถ้าหากพระภิกษุสามเณรรูปใดสามารถจะศึกษาในระดับสูง ๆ ได้ ทางวัดก็จะเป็นผู้สนับสนุนการศึกษาต่อไป ซึ่งการที่วัดได้ให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรนั้นก็เพื่อให้เยาวชนที่ด้อยโอกาสได้บรรพชาอุปสมบทเพื่อรับการศึกษา และเป็นการแบ่งเบาภาระผู้ปกครอง อีกทั้งเพื่อให้พระภิกษุสามเณรนำคำสอนของพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติและเผยแผ่ต่อไป ส่วนด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นการสนับสนุนการศึกษาของเยาวชนในด้านต่าง ๆ เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่มีผลการเรียนดีและมีความประพฤติเรียบร้อยแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ รวมทั้งมีการส่งเสริมและพัฒนาสถานศึกษา เช่น การซื้อที่ดินเพื่อก่อสร้างวิทยาลัยการอาชีพ การบริจาคเงินสำหรับซื้อวัสดุครุภัณฑ์ และอุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ นอกจากนี้วัดพะโคะยังได้ส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบอุทยานการศึกษา เช่น สุภาจิตคำพังเพยและข้อคิดคำคมต่าง ๆ จากป้ายที่ติดไว้ในบริเวณอุทยานการศึกษา ซึ่งจะทำให้เด็กหรือคนที่เข้ามาในวัดได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวและพัฒนาให้คนมีความรู้มากยิ่งขึ้น

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเรื่องบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษา ซึ่งมีทั้งด้านศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์ โดยบทบาทในการ

สนับสนุนการศึกษาดังกล่าวช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้สามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จากผลของงานวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาในเรื่องของบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้เห็นแนวทางในการสนับสนุนการศึกษาของวัดในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ตุลยา โภกอุ่น (2540) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการศึกษาระดับประถมศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา” พบว่าเด็กที่มาเรียนในวัดส่วนใหญ่จะเป็นเด็กด้อยโอกาส โดยเฉพาะเด็กชาวเขาที่พระสงฆ์เดินทางไปรับด้วยตนเอง ซึ่งพระสงฆ์จะมีที่ให้พักอาศัย มีอาหาร รวมถึงดูแลและอบรมสั่งสอนเด็กเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากพระสงฆ์ไม่มีรายได้หลัก ทำให้ต้องรอรับเงินบริจาคจากประชาชนเพียงอย่างเดียว ซึ่งมีทั้งคนในชุมชน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ที่เห็นการปฏิบัติงานของพระสงฆ์และเข้ามาร่วมบริจาคเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่เพียงพอทำให้วัดยังคงประสบปัญหาการขาดแคลนด้านเงินทุน งบประมาณในการพัฒนาอาคารสถานที่ รวมถึงการขาดแคลนบุคลากร เนื่องจากไม่มีค่าตอบแทนให้ ส่งผลให้การปฏิบัติงานของพระสงฆ์ยังคงมีข้อจำกัดในหลายด้าน นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่เกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาส เนื่องจากเด็กบางคนไม่สามารถอยู่วัดได้ โดยเฉพาะเด็กชาวเขาที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมหรือวัฒนธรรมของคนพื้นราบได้ รวมถึงมีเด็กเป็นจำนวนมากที่มีปัญหาด้านภาษา ไม่สามารถพูด อ่าน หรือเขียนภาษาไทยได้จึงทำให้เด็กไม่ยอมอยู่วัดและต้องกลับบ้านกลางคืน

งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาส ซึ่งมีอุปสรรคและข้อจำกัดในหลายด้านที่ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กได้อย่างเต็มที่ ประกอบกับปัญหาด้านการปรับตัวและการสื่อสารของเด็กด้อยโอกาส ส่งผลให้เด็กไม่สามารถอยู่วัดเพื่อเรียนหนังสือต่อได้ ทั้งนี้ผลจากการวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นเรื่องบทบาทการสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดน ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของวัดและพระสงฆ์มากยิ่งขึ้น รวมถึงเสนอแนะแนวทางในการสนับสนุนการศึกษา เพื่อให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

วชิราพร สุวรรณศรวล (2556) ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย” พบว่าเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบนยังคงมีประสบกับปัญหาในด้านการศึกษาในหลายด้าน ทั้งในด้านของตัวนักเรียนที่ครอบครัวมีฐานะยากจนและไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาให้ลูกได้ อีกทั้งภาษายังคงเป็นอุปสรรคในการเรียน รวมถึงความห่างไกลของโรงเรียนและชุมชนที่เด็กอาศัย ส่งผลให้เด็กเดินทางไปโรงเรียนไม่สะดวก ในส่วนของโรงเรียนนั้น พบว่าหลักสูตรไม่มีความเหมาะสมกับตัว

ผู้เรียน รวมถึงครูยังขาดความเข้าใจในตัวนักเรียน ซึ่งความต้องการของนักเรียนด้อยโอกาสและชุมชน ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาทางเลือกของสถานศึกษาได้แก่ จัดครูมาสอนในชุมชน จัดทำหลักสูตรของสถานศึกษาให้มีความเหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนและความต้องการของชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร และควรสอนงานวิชาชีพให้แก่เด็กนักเรียนเพื่อที่หลังจากสำเร็จการศึกษาจะได้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ รวมถึงจัดการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับตัวนักเรียนมากยิ่งขึ้น

จากงานวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าเด็กด้อยโอกาสยังคงประสบกับปัญหาทางการศึกษาในหลายด้าน ทั้งในด้านความยากจน ภาษา ความห่างไกลของโรงเรียนและชุมชนที่เด็กอยู่อาศัย รวมไปถึงหลักสูตรการศึกษาที่ไม่มีความเหมาะสมกับตัวเด็ก เพราะฉะนั้นการจัดการศึกษาทางเลือกที่มีความเหมาะสมกับตัวเด็ก ไม่ว่าจะเป็นการจัดครูมาสอนในชุมชน การปรับหลักสูตรให้มีความเหมาะสมกับโรงเรียนและความต้องการของชุมชน รวมถึงการสอนงานวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เด็กสามารถนำไปใช้สำหรับการทำงานในอนาคต เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการจัดการศึกษาทางเลือกจะช่วยให้เด็กสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นประโยชน์แก่เด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้นำแนวทางที่ได้จากการศึกษาทางเลือกมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

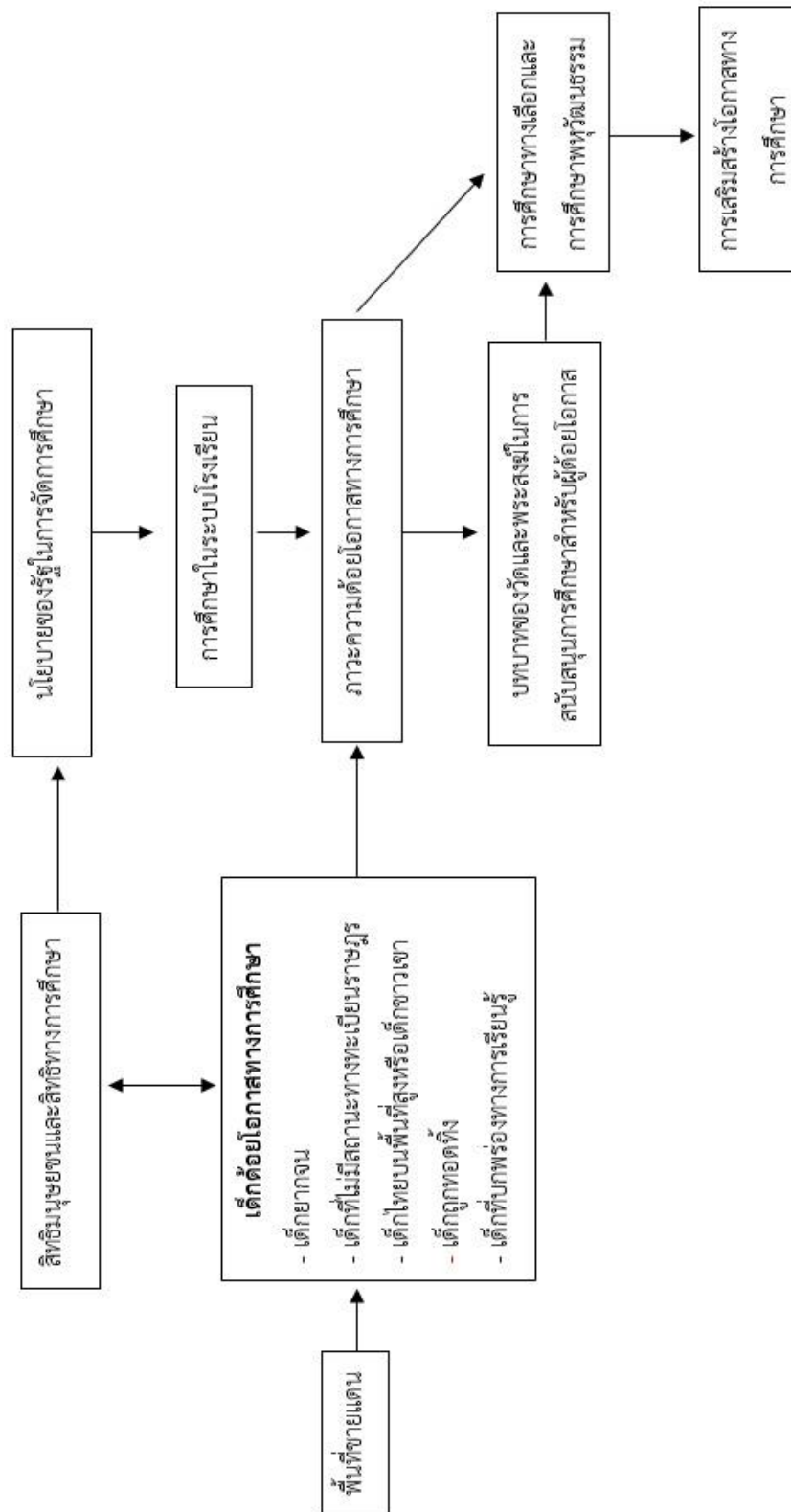
ชุมศักดิ์ อินทรักษ์ (2557) ศึกษาเรื่อง “การจัดการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมสำหรับเด็กชนเผ่าโรงเรียนประถมศึกษา พื้นที่ชายขอบภาคเหนือ” พบว่าแนวทางในการจัดการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมสำหรับเด็กชนเผ่าพื้นที่ชายขอบภาคเหนือ มีดังนี้ (1) โรงเรียนต้องร่วมมือกับชุมชนในการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมถึงต้องจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยจัดให้มีการประชุมหรือสัมมนาทางด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน ครู และผู้ปกครอง เพื่อพัฒนาการศึกษาของเด็กชนเผ่าให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น (2) โรงเรียนต้องจัดหลักสูตรการเรียนการสอนที่เน้นวิชาชีพที่มีอยู่ในวิถีชีวิตและท้องถิ่นของเด็กชนเผ่าเพื่อให้เด็กสามารถกลับไปประกอบอาชีพและหาเลี้ยงครอบครัวได้ (3) โรงเรียนควรจัดการเรียนการสอนโดยการบูรณาการความรู้ทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และอาชีพของท้องถิ่นในรายวิชาต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และชนเผ่า เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน และ (4) ต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับครูอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เข้าใจความเชื่อและวิถีชีวิตของเด็ก อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน รวมถึงผู้ปกครอง

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าแนวทางในการจัดการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมสำหรับเด็กชนเผ่ามีอยู่หลายแนวทางด้วยกัน ซึ่งแต่ละแนวทางในการจัดการศึกษานั้นจะต้องอิงอยู่กับฐานรากของ

วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษานั้นมีความเหมาะสมกับเด็กชนเผ่าต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดหลักสูตรในการศึกษานั้นจะต้องเน้นวิชาชีพนพื้นฐานของความเป็นท้องถิ่นของเด็กชนเผ่า เพื่อให้เด็กสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ในอนาคต รวมไปถึงการสร้างความรู้และความเข้าใจทางวัฒนธรรมให้กับครูผู้สอน ซึ่งจะนำไปสู่ความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและนักเรียน เพราะฉะนั้นแนวทางในการจัดการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมสำหรับเด็กชนเผ่าจะต้องใช้ความรู้และความเข้าใจในวัฒนธรรมและบริบทของความเป็นพื้นที่นั้น ๆ อย่างมาก เพื่อให้การจัดการศึกษานั้นมีคุณภาพและตรงกับความต้องการของเด็กมากยิ่งขึ้น

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส พบว่าผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาส่วนใหญ่ได้รับโอกาสเข้าถึงระบบการศึกษาได้ แต่อาจมีข้อจำกัดที่ทำให้เด็กต้องออกจากระบบการศึกษาหรือไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบได้ อาทิ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น เด็กด้อยโอกาสบางคนซึ่งเป็นเด็กไร้สัญชาติไม่สามารถพูดหรือสื่อสารภาษาไทยได้ จึงทำให้มีปัญหาในเรื่องการปรับตัว ปัจจัยทางด้านครอบครัว เนื่องจากพ่อแม่บางคนโดยเฉพาะพ่อแม่ของเด็กไร้สัญชาติไม่กล้าส่งลูกเข้าเรียน เพราะกลัวว่าลูกจะไม่สามารถปรับตัวได้ อีกทั้งไม่ต้องการเปิดเผยตัวตนต่อสังคม เนื่องจากกลัวกลบเข้ามาทำงาน นอกจากนี้ยังมีปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ด้อยโอกาสไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากครอบครัวมีฐานะยากจน แม้ว่าในปัจจุบันรัฐบาลจะมีนโยบายเรียนฟรี แต่ก็ยังมีค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ เช่น ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าเดินทาง ค่าชุดนักเรียน ฯลฯ จึงทำให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองบางคนไม่มีเงินสำหรับค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ จึงทำให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาและขาดโอกาสในการเรียนไปโดยปริยายหรือทำให้เด็กบางคนเลือกที่จะไปเรียนในสถานศึกษาอื่นที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย เช่น วัด พระสงฆ์จึงต้องพัฒนาบทบาทด้านการจัดการเรียนการสอนให้กับคนกลุ่มนี้หลากหลายรูปแบบด้วยกัน อาทิ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนการกุศลสำหรับเด็กในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมศึกษาและแผนกบาลี การมอบเงินสนับสนุนการศึกษาให้แก่เด็กที่มีผลการเรียนดีและมีความประพฤติเรียบร้อยแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ การบริจาคเงินสำหรับซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ เป็นต้น นอกเหนือจากการสนับสนุนของวัดแล้ว การจัดการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับตัวเด็กยังเป็นสิ่งที่จะช่วยลดภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือกและการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจและความต้องการของตัวเด็ก ไม่ว่าจะเป็นการปรับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และบริบทของความเป็นท้องถิ่นชายแดน โดยเฉพาะการให้ความรู้ในด้านวิชาชีพต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

2.3 กรอบแนวคิด

คำอธิบายกรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาประมวล และจัดทำกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัย เรื่องผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา: บทบาทการสนับสนุนของวัด และพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมาดังรายละเอียดในกรอบแนวคิดข้างต้น ซึ่งสามารถอธิบาย ได้ว่าบริบทของความเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีปัญหาในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องความ ยากจน ปัญหาความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และปัญหาการเข้าถึงสิทธิในด้านต่าง ๆ ได้ส่งผลให้เกิด ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ เด็กยากจน เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เด็กถูกทอดทิ้ง และเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นเด็ก เหล่านี้จึงต้องได้รับสิทธิทางการศึกษาและการจัดการศึกษาผ่านทางนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐ แต่ใน ปัจจุบันยังคงมีปัญหาทางการศึกษาเกิดขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ยังคงพบปัญหา ทางการศึกษาในหลายด้านที่ก่อให้เกิดภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษา ทั้งปัญหาในด้านสิทธิและ การเข้าถึงบริการทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก ดังนั้นวัดและ พระสงฆ์จึงได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการศึกษาผู้ด้อยโอกาสในด้านต่าง ๆ ทั้งใน ด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ และสาธารณสงเคราะห์ อย่างไรก็ตามการสนับสนุน การศึกษาของวัดยังคงมีข้อจำกัดในหลายด้านจึงต้องมีการเสนอแนวทางในการสร้างเสริมโอกาสทาง การศึกษาสำหรับเด็กในพื้นที่ชายแดนด้วยการจัดการศึกษาทางเลือกและการศึกษาพหุวัฒนธรรม ซึ่ง เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาที่จะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ และสอดคล้องกับบริบทสังคมชายแดนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา: บทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมามีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เน้นการวิจัยสนาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยจะเน้นการศึกษาในประเด็นสถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส และบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาส ทั้งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก รวมถึงการศึกษาจากเอกสารด้านการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ทั้งในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) โรงเรียนบ้านท่าอาจ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 เพื่อศึกษานโยบาย แนวทางในการจัดการศึกษา รวมถึงผลการดำเนินงานทางการศึกษาที่ผ่านมา ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหาทางการศึกษาและการจัดการศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอด และสามารถนำข้อมูลมาประกอบในการวิเคราะห์ผลการศึกษาให้มีความชัดเจนและครอบคลุมวัตถุประสงค์มากยิ่งขึ้น

3.2 ประชากรเป้าหมายที่ศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มประชากรเป้าหมายที่ศึกษาออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

(1) พระสงฆ์ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในด้านการศึกษาสงเคราะห์ ศาสนศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณสงเคราะห์ โดยจะเป็นการศึกษาข้อมูลในประเด็นบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการจัดการและสนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส แนวทางในการจัดการศึกษาของวัดและพระสงฆ์ที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส รวมถึงกลุ่มผู้สนับสนุนการปฏิบัติงานของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด รวมทั้งสิ้น 5 รูป ประกอบด้วย

- เจ้าคณะอำเภอแม่สอด จำนวน 1 รูป
- รองเจ้าคณะอำเภอแม่สอด จำนวน 1 รูป
- เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว จำนวน 1 รูป
- รองเจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว จำนวน 1 รูป

- เจ้าอาวาสวัดดอนไชย จำนวน 1 รูป

(2) ผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียนที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา สำหรับผู้ด้อยโอกาส ทั้งในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ ได้แก่ ผู้อำนวยการ ครูประจำชั้น ครูฝ่ายวิชาการ ครูฝ่ายทะเบียน ครูที่ดูแลเด็กพิการเรียนร่วม ครูฝ่ายบริหารงานทั่วไป ครูฝ่ายบริหารงานบุคคล และครูฝ่ายสัมพันธ์ชุมชน ซึ่งจะเป็นการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะในเรื่องของสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียน รวมทั้งสิ้น 23 คน โดยแบ่งเป็น

(2.1) โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ประกอบด้วย

- ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 1 คน
- รองผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 1 คน
- ครู จำนวน 10 คน

(2.2) โรงเรียนบ้านท่าอาจ ประกอบด้วย

- ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 1 คน
- ครู จำนวน 10 คน

(3) เด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและผู้ปกครองในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ โดยผู้วิจัยได้กำหนดช่วงอายุของเด็กและเยาวชนตั้งแต่ 7-20 ปี และจำแนกเด็กตามลักษณะของความด้อยโอกาสทางการศึกษา ได้แก่ เด็กยากจน ซึ่งจะแบ่งเป็นเด็กไทยและเด็กเมียนมา เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เด็กถูกทอดทิ้ง และเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนผู้ปกครองจะมีทั้งชาวไทยและชาวเมียนมา โดยจะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับปัจจัยหรือสาเหตุในการเลือกเข้ามาศึกษาในโรงเรียนแต่ละแห่ง การได้รับบริการทางการศึกษา รวมถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการศึกษา รวมทั้งสิ้น 24 คน โดยแบ่งเป็น

(3.1) โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ประกอบด้วย

- เด็กนักเรียนผู้ด้อยโอกาสทั้งชาวไทยและเมียนมา จำนวน 10 คน
- ผู้ปกครองจำนวน 2 คน

(3.2) โรงเรียนบ้านท่าอาจ ประกอบด้วย

- เด็กนักเรียนผู้ด้อยโอกาสทั้งชาวไทยและเมียนมา จำนวน 10 คน
- ผู้ปกครองจำนวน 2 คน

(4) เจ้าหน้าที่และบุคลากรของหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการให้บริการการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด โดยจะมีการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐที่ได้มี

การนำมาปรับใช้สำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส รวมถึงรูปแบบในการจัดการศึกษาในพื้นที่ชายแดน รวมทั้งสิ้น 8 คน ประกอบด้วย

- ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 จำนวน 1 คน
- รองผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2 จำนวน 1 คน
- เจ้าหน้าที่กลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา จำนวน 1 คน
- เจ้าหน้าที่ฝ่ายนโยบายและแผน จำนวน 1 คน
- ศึกษานิเทศก์ จำนวน 2 คน
- นักวิชาการศึกษา จำนวน 2 คน

(5) ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนผู้ให้การสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียน ทั้งในโรงเรียนบ้านท่าอาจและโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) โดยจะเน้นการศึกษาในประเด็นการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาและบริการทางการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส รวมทั้งสิ้น 6 คน ประกอบด้วย

- ผู้นำชุมชนบ้านท่าอาจ จำนวน 1 คน
- คนในชุมชนผู้ให้การสนับสนุนโรงเรียนบ้านท่าอาจ จำนวน 2 คน
- ผู้นำชุมชนสองแควสอง จำนวน 1 คน
- คนในชุมชนผู้สนับสนุนโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จำนวน 2 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เน้นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

(1) แบบสังเกตการณ์ ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการสังเกตในขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูลสนาม ทั้งประเด็นและขอบเขตของการสังเกต โดยงานศึกษานี้จะเน้นการสังเกตทั้งในโรงเรียนและชุมชนโดยรอบของโรงเรียน ทั้งในประเด็นการจัดการเรียนการสอนของครูสำหรับนักเรียนในพื้นที่ชายแดน รวมถึงสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะครอบครัวของนักเรียน ซึ่งการกำหนดประเด็นสำหรับการสังเกตจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาได้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

(2) แนวคำถามในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มประชากรที่ศึกษา ซึ่งจะแบ่งแนวคำถามเป็นประเด็นต่าง ๆ เช่น สถานการณ์ปัญหาทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด เหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษา ลักษณะของผู้ด้อยโอกาสในแต่ละประเภท แนวทางการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส บทบาท

ของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาส การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะเน้นการกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ที่มีความยืดหยุ่น เพื่อจะได้นำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และผู้ให้ข้อมูลที่มีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน เจ้าหน้าที่ของภาครัฐ เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างมีคุณภาพ

ทั้งนี้นอกจากแบบสังเกตการณ์และแนวคำถามในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยยังใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูปเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม อย่างไรก็ตามเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ก็คือตัวผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส เพื่อทำความเข้าใจและศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) การสังเกต (observation) ประกอบด้วย

(1.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับเด็ก เช่น การสอนเด็กอ่านและเขียนหนังสือภาษาไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ เพื่อทดสอบทักษะในการอ่าน การสะกดคำ และการเขียนของเด็ก ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงปัญหาทางเรียนรู้ของเด็กได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ การอบรมและให้ความรู้แก่นักเรียน รวมถึงการประชุมผู้ปกครอง ซึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นรูปแบบและแนวทางในการจัดการศึกษาของโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์ใช้นโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐให้มีความเหมาะสมกับเด็กในบริบทพื้นที่ชายแดน

(1.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เป็นการสังเกตการเรียนการสอนของครูและนักเรียนในชั้นเรียน โดยเฉพาะในด้านคำสอน แนวคิด และคำพูดของครูว่ามีอคติกับเด็กหรือไม่ เพื่อจะได้เข้าใจทัศนคติของครูในการสอนเด็กที่มีความแตกต่างหลากหลาย รวมถึงการสังเกตการทำกิจกรรมร่วมกันของเด็ก เพื่อศึกษาการปรับตัวและการอยู่ร่วมกันของเด็กภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เข้าไปสังเกตวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ใน

ครอบครัวของเด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาตามเงื่อนไขของโอกาสที่อำนวย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงกับผู้ด้อยโอกาส

(2) การสัมภาษณ์ (interview) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยผู้วิจัยจะมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดน เพื่อนำข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้ในการวิเคราะห์ผลการศึกษา นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้มีการใช้แนวคำถามการสัมภาษณ์ (interview guide) เพื่อเป็นกรอบในการกำหนดประเด็นการพูดคุยในเรื่องต่าง ๆ กับกลุ่มประชากรเป้าหมาย ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ชัดเจนและครบถ้วนมากยิ่งขึ้น

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมทั้งจากบันทึกสนทนาและข้อมูลเอกสารด้านการศึกษาในพื้นที่อำเภอแม่สอดจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ภายใต้บริบทของพื้นที่ชายแดนและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยจะเริ่มวิเคราะห์ตั้งแต่อยู่ในระหว่างการเก็บข้อมูลในสนามและหลังจากเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วเสร็จ ซึ่งจะมีการตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (triangulation) โดยการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบ ทั้งในด้านบุคคล เวลา และสถานที่ที่แตกต่างกัน เพื่อทดสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล จากนั้นจะนำข้อมูลมาจัดระเบียบ จำแนกประเภท และวิเคราะห์แบบอุปนัย เพื่อสร้างข้อสรุปจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยสนาม ทั้งประเด็นสถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน การเข้าถึงสิทธิและโอกาสทางการศึกษา รวมถึงบทบาทของวัดในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยนั้นจะต้องเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องบนพื้นฐานแนวคิดการพัฒนามนุษย์และสังคม เพื่อตอบคำถามการวิจัยและนำไปสร้างเป็นข้อสรุปทางการวิจัยที่สมบูรณ์ต่อไป

บทที่ 4

ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและบทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

การศึกษาเรื่องผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา: บทบาทการสนับสนุนของพระสงฆ์และวัดในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา ผู้วิจัยได้เน้นการศึกษาในประเด็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนสิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส และบทบาทการสนับสนุนของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด โดยได้ดำเนินการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย ได้แก่ โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) โรงเรียนบ้านท่าอาจ รวมถึงองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องภายในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

4.1.1 สถานการณ์ปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

อำเภอแม่สอดเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดตากและเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเมียนมา ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้เป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ทั้งในด้านชาติพันธุ์ ภาษา ประเพณี และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก นอกจากนี้อำเภอแม่สอดยังเป็นเมืองหน้าด่านที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง โดยเฉพาะการค้าชายแดนที่มีอัตราเติบโตเพิ่มขึ้นทุกปี โดยในปี พ.ศ.2559 ด่านแม่สอดมีมูลค่าการค้าชายแดนสูงถึง 80,696.12 ล้านบาท โดยมีมูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้นจากปีก่อนถึงร้อยละ 16.86 (กรมการค้าต่างประเทศ, 2560) ส่งผลให้มีแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านหลั่งไหลเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่แห่งนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะแรงงานชาวเมียนมา ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในพื้นที่จังหวัดตากมากที่สุด โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สถิติแรงงานต่างด้าวสัญชาติเมียนมาที่อยู่ในระบบทะเบียนของสำนักงานแรงงาน
จังหวัดตาก

ปี พ.ศ.	แรงงานต่างด้าวสัญชาติเมียนมา	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ
2555	55,382	99.88
2556	22,638	99.90
2557	26,889	99.92
2558	15,038	99.99
2559	19,316	99.85

ที่มา: สำนักงานแรงงานจังหวัดตาก, 2560

สถิติดังกล่าวเป็นจำนวนของแรงงานต่างด้าวชาวเมียนมาที่เข้ามาทำงานในจังหวัดตากตามมติคณะรัฐมนตรีที่ได้อนุญาตให้แรงงาน 3 สัญชาติ ได้แก่ เมียนมา ลาว และกัมพูชาเข้ามาทำงานอยู่ในประเทศไทยชั่วคราวเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าแรงงานสัญชาติเมียนมา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2555-2559 มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 99 ของจำนวนแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติที่เข้ามาทำงานในจังหวัดตาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่ชายแดนของจังหวัดตากที่มีพรมแดนติดกับประเทศเมียนมาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจะพบว่า พ.ศ.2559 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยได้เข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ส่งผลให้มีแรงงานเข้ามาทำงานในพื้นที่แห่งนี้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้จะสังเกตเห็นว่าสถิติปีดังกล่าวจำนวนร้อยละของแรงงานสัญชาติเมียนมามีจำนวนที่ลดลง ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้กำลังได้รับความสนใจจากแรงงานสัญชาติอื่น ส่งผลให้ในอนาคตพื้นที่แห่งนี้อาจเต็มไปด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามสถิติดังกล่าวเป็นเพียงจำนวนของแรงงานที่อยู่ในระบบของสำนักงานแรงงานจังหวัดตากเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วพื้นที่จังหวัดตาก โดยเฉพาะอำเภอแม่สอดยังมีจำนวนแรงงานที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งจากข้อมูลของที่ทำการปกครองจังหวัดตากพบว่า ปี พ.ศ.2558 อำเภอแม่สอดมีประชากรแฝงและแรงงานต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมืองประมาณ 100,000 คน (ที่ทำการปกครองจังหวัดตาก, 2558) ซึ่งมีจำนวนเทียบเท่ากับประชากรของอำเภอแม่สอดที่อยู่ในระบบทะเบียนของกระทรวงมหาดไทยที่มีจำนวน 118,595 คน (อำเภอแม่สอด, 2558) โดยสถิติดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของแรงงานต่างด้าวที่อพยพเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้จำนวนประชากรแฝงข้างต้นอาจรวมถึงจำนวนของผู้ติดตามหรือลูกหลานของแรงงานที่เข้า

มาอยู่ในประเทศไทย ซึ่งมักเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาหรือขาดโอกาสในการได้รับบริการทางสังคมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา เนื่องจากไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร หรือเป็นบุคคลที่หลบหนีเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอย่างผิดกฎหมาย ส่งผลให้เด็กกลุ่มนี้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก บางคนขาดโอกาสทางการศึกษาและต้องอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาอย่างเฉพาะเจาะจงอำเภอแม่สอดถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีปัญหาทางการศึกษาและมีกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก จากสถิติของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2 ที่ดูแลโรงเรียนในพื้นที่ชายแดน 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่สอด อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง อำเภอพบพระ และอำเภออุ้มผาง พบว่า 5 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554-2558 นักเรียนด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนของจังหวัดตากมีจำนวนดังนี้

**ตารางที่ 2 สถิติจำนวนนักเรียนด้อยโอกาสของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาตาก เขต 2**

ปีการศึกษา	จำนวนนักเรียน ด้อยโอกาส		ประเภทของนักเรียนที่ด้อยโอกาส					
			เด็กยากจน		เด็กชนกลุ่มน้อย		เด็กถูกทอดทิ้ง	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
2554	39,261	85.10	34,299	87.18	4,662	11.87	199	0.50
2555	38,774	84.40	34,077	87.88	4,343	11.20	169	0.43
2556	44,309	94.17	39,866	89.97	3,708	8.36	38	0.08
2557	41,735	90.24	38,097	91.28	3,153	7.55	31	0.07
2558	40,270	87.91	36,779	91.33	3,107	7.7	24	0.05
ค่าเฉลี่ยรวม	40,870	88.39	36,609	89.57	3,794	9.28	92	0.22

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558

จากสถิติดังกล่าวจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าจำนวนของนักเรียนด้อยโอกาสในแต่ละปีนั้นมีสัดส่วนที่ค่อนข้างสูง แม้ว่าบางปีจำนวนนักเรียนด้อยโอกาสจะมีจำนวนลดลง แต่ก็ยังคงอยู่ในอัตราที่น่าเป็นห่วง กล่าวคือยังคงมีเด็กอีกเป็นจำนวนมากที่ยังคงตกอยู่ในภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษา ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าจำนวนร้อยละของเด็กยากจนในแต่ละปีนั้นมีสัดส่วนที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่าพื้นที่ชายแดนของจังหวัดตากจะมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นทุกปี แต่คนในพื้นที่ยังประสบกับปัญหาความยากจนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้คนที่อยู่ในพื้นที่

ชายแดนยังคงมีปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง ทั้งนี้ความยากจนถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งความด้อยโอกาสดังกล่าวนี้นี้ไม่ใช่เพียงแค่การเข้าถึงระบบการศึกษาหรือการได้เข้าเรียนในโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย เช่น การเลือกโรงเรียน การเลือกหลักสูตรในการเรียน ฯลฯ ทั้งนี้รูปแบบในการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายในปัจจุบันมักจะมีไว้สำหรับผู้ที่มีความพร้อมในด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือถ้ายังมีทุนทรัพย์มากโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาที่มีความหลากหลายจะยิ่งเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ส่วนคนที่มีฐานะยากจนโอกาสเหล่านั้นก็จะลดน้อยลงไปเนื่องจากโรงเรียนที่มีรูปแบบในการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายมักจะมีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่ค่อนข้างสูง เช่น เป็นค่าจ้างครู ค่าอุปกรณ์ในการจัดการศึกษา รวมถึงค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้คนยากจนไม่สามารถรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ได้ จึงจำเป็นต้องเข้าเรียนในโรงเรียนที่ไม่เสียค่าเล่าเรียนหรือมีการจัดบริการทางการศึกษาที่เอื้อให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส

นอกจากนี้จากสถิติข้างต้นจะเห็นได้ว่าค่าเฉลี่ยร้อยละของเด็กชนกลุ่มน้อยในรอบ 5 ปีนั้นอยู่ที่ร้อยละ 9.28 ซึ่งเป็นอันดับสองของประเภทนักเรียนที่ด้อยโอกาสในเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาตากเขต 2 แม้ว่าจำนวนของเด็กด้อยโอกาสกลุ่มดังกล่าวจะมีจำนวนไม่มากเมื่อเทียบกับเด็กยากจน แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยความด้อยโอกาสทางการศึกษาของคนกลุ่มนี้มักจะเป็นเรื่องสิทธิทางการศึกษา เนื่องจากไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรของไทย ทำให้ถูกจำกัดสิทธิ โดยในปีการศึกษา 2558 พบว่ามีนักเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2 ที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน (ติด G) จำนวน 8,151 คนหรือร้อยละ 17.82 ซึ่งอำเภอแม่สอดถือว่ามีจำนวนนักเรียนที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนมากที่สุด ใน 5 อำเภอชายแดนของจังหวัดตาก โดยมีจำนวน 2,645 คนหรือร้อยละ 32.45 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2, 2558) ทั้งนี้สถิติดังกล่าวเป็นเพียงจำนวนของเด็กนักเรียนในระบบทะเบียนของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น แต่ในพื้นที่แห่งนี้ยังมีเด็กอีกจำนวนมากที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนและเป็นผู้ที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร โดยเฉพาะกลุ่มเด็กชาวเมียนมา อย่างไรก็ตามแม้ว่าในปัจจุบันรัฐบาลไทยจะเปิดโอกาสให้คนกลุ่มนี้สามารถเข้าศึกษาในโรงเรียนไทยได้ ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศทั้งที่ไม่ใช่หลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือสัญชาติไทย สามารถเข้าเรียนได้โดยไม่จำกัดระดับชั้น ประเภทของการศึกษา รวมถึงพื้นที่การศึกษา แต่ปัจจุบันยังพบว่าคนเหล่านี้ยังคงประสบปัญหาในด้านสิทธิทางการศึกษาอยู่หลายประเด็น โดยเฉพาะเรื่องการไม่ได้รับบริการทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน ส่งผลให้ภาครัฐได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งเริ่มนำร่องในพื้นที่อำเภอแม่สอด โดยการออกเลข 13 หลักให้กับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้ถ้าหากเข้าไปเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในสังกัดของ

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนจะไม่ได้รับเงินอุดหนุนรายหัว เพราะไม่มีเลข 13 หลัก ทำให้กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งให้จัดทำบัตรประจำตัวสำหรับผู้ที่ไม่มีสัญชาติไทยให้กับเด็กกลุ่มนี้ เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับเงินอุดหนุนและมีสิทธิทางการศึกษาที่เท่าเทียมกัน (ข่าวสดออนไลน์, 2559) อย่างไรก็ตามแม้ว่าแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะช่วยเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้เด็กมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ กล่าวคือภาครัฐควรมีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน โดยการให้สิทธิทางการศึกษาแก่เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน และอาจมีการเชื่อมโยงข้อมูลของเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยกับกรมการปกครองหลังจากที่รับเด็กเข้ามาศึกษา เพื่อจัดเก็บข้อมูลและจัดระบบข้อมูลของเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย

ทั้งนี้นอกจากปัญหาในด้านสิทธิทางการศึกษาแล้ว พื้นที่ชายแดนแม่สอดยังประสบกับปัญหาทางการศึกษาอีกหลายด้าน เช่น “ปัญหาเรื่องภาษาไทย ซึ่งเด็กในพื้นที่แห่งนี้จะเป็นกลุ่มเด็กชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งเมียนมา ไทใหญ่ กะเหรี่ยง และม้ง เด็กกลุ่มนี้เมื่ออยู่ที่บ้านเขาจะไม่ได้พูดภาษาไทย เพราะฉะนั้นเขาจึงมีปัญหาเรื่องของภาษา ทำให้การสอนเด็กกลุ่มนี้อาจจะยากเล็กน้อย ต่อมาเป็นปัญหาเรื่องครู โดยครูของที่นี่ส่วนใหญ่จะไม่ใช้คนในพื้นที่ ทำให้เมื่ออายุราชการถึงกำหนดย้ายก็จะย้ายออกไปอยู่ในพื้นที่อื่น ทำให้การจัดการเรียนการสอนมันไม่ต่อเนื่องกันและส่งผลกระทบต่อการศึกษาของเด็ก” (อโณทัย ไทยวรรณศรี, ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2559) จากประเด็นปัญหาดังกล่าวจะเห็นได้ทุกส่วนของระบบการศึกษาล้วนมีความสำคัญ ทั้งนักเรียนและครูผู้สอน ซึ่งในพื้นที่ชายแดนมักจะมีอุปสรรคในเรื่องของภาษาและการสื่อสารภาษาไทย เนื่องจากนักเรียนมีความหลากหลายชาติพันธุ์ ส่งผลให้ครูผู้สอนต้องมีความรู้และความเข้าใจในภาษาที่หลากหลาย มีการจัดการเรียนการสอนที่มีความต่อเนื่องและมีความเหมาะสมกับตัวเด็กในสังคมแบบพหุวัฒนธรรม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอดประสบกับปัญหาทางการศึกษาในหลายด้าน ทั้งปัญหาด้านสิทธิทางการศึกษา ปัญหาด้านภาษา ปัญหาด้านครูผู้สอน เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่มีความสำคัญและมีความท้าทายทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ โรงเรียน ครูผู้สอน รวมไปถึงนักเรียนจะต้องให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาทางการศึกษาต่าง ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันประเทศไทยได้เข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ทำให้มีแรงงานอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทำงานหรืออยู่อาศัยในประเทศไทยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้อาจมีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย เพราะฉะนั้นโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อรับมือกับจำนวนเด็กด้อยโอกาสที่เพิ่มขึ้น เช่น การขยายสถานศึกษา การเพิ่มจำนวนครูในโรงเรียน รวมถึงการพัฒนาและปรับรูปแบบการเรียนการสอนให้มีคุณภาพและสอดคล้องกับเหตุ

ปัจจัยต่าง ๆ ของความด้อยโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้การจัดการจัดการศึกษานั้นมีความเหมาะสมกับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนมากยิ่งขึ้น

4.1.2 เหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

ทั้งนี้เพื่อให้การทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้มีการวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งถึงเหตุปัจจัยของปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของความเป็นพื้นที่ชายแดนที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาของเด็กและเยาวชน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่มีความสำคัญนั่นก็คือ เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร โดยวิเคราะห์จากการศึกษาเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาของ 2 โรงเรียนเป้าหมาย ได้แก่ โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ ซึ่งพบว่ามีเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสในลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกันออกไปในแต่ละบริบทของความเป็นโรงเรียนชายแดน ดังนี้

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยมีพระครูอนุกุลวรการ เจ้าอาวาสวัดดอนแก้วเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนแห่งนี้ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2550 เนื่องจากต้องการให้เด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้เข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ภาพรวมของจำนวนนักเรียนในแต่ละปีการศึกษาของโรงเรียนแห่งนี้มีสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 สถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)

ปีการศึกษา	จำนวนนักเรียน (รูป/คน)	หมายเหตุ
2550	101	รับเฉพาะเนรและมีแค่ระดับชั้น ม.1-ม.3
2551	146	
2552	257	รับนักเรียนชาย-หญิงและสามเนร เพิ่มระดับชั้น ป.1-ป.6
2553	371	
2554	422	
2555	529	เพิ่มระดับชั้น อ.1-อ.3
2556	487	
2557	608	
2558	629	

ที่มา: โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), 2558

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งผลให้ภาพรวมของสถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นนั่นก็คือการขยายระดับชั้นของโรงเรียน ซึ่งในปีแรกทางโรงเรียนได้เปิดเฉพาะระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-ม.3) และรับเฉพาะสามเนรเท่านั้น จากนั้นในปี พ.ศ.2552 ทางโรงเรียนได้ขยายชั้นเรียนในระดับประถมศึกษา (ป.1-ป.6) และเปิดรับนักเรียนชายและหญิงแบบไป-กลับ และต่อมาในปี พ.ศ.2555 จึงได้เพิ่มระดับชั้นอนุบาล (อ.1-อ.3) เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะเด็กด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น โดยในปีการศึกษา 2558 โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีนักเรียนจำนวน 629 รูป/คน โดยแบ่งเป็นสามเนรจำนวน 81 รูป และนักเรียนชาย-หญิงจำนวน 548 คน ซึ่งเด็กนักเรียนในโรงเรียนแห่งนี้จะมีทั้งเด็กไทย เด็กเมียนมา ซึ่งเป็นลูกหลานของแรงงานชาวเมียนมาที่เข้ามาทำงานในอำเภอแม่สอด รวมถึงเด็กบนพื้นที่สูงเข้ามาเรียนอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก โดยเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีดังนี้

(1) ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม โดยเด็กที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งเด็กไทย เด็กเมียนมา เด็กกะเหรี่ยง

และเด็กมั่ง ซึ่งความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เด็กแต่ละคนต้องมีการปรับตัวเข้าหากันและยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเด็กในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จะมีทั้งเด็กที่สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับเพื่อนชาติพันธุ์อื่นได้และเด็กที่ยังไม่สามารถปรับตัวได้ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กบนพื้นที่สูงและเด็กชาวเขา ซึ่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างจากคนในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ทำให้เด็กกลุ่มนี้มักจะมีปัญหาในการอยู่ร่วมกันในสังคมของโรงเรียน ส่งผลให้เด็กไม่มีความสุขกับการเรียนและสุดท้ายอาจต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาให้กับเด็กจะต้องคำนึงถึงปัจจัยหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและสังคมในโรงเรียนของเด็ก เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะช่วยให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับความหลากหลายของเด็กในพื้นที่ชายแดน

(2) ความยากจนของครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ด้อยโอกาสเกิดภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากการศึกษาในปัจจุบันยังคงมีค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในโรงเรียนที่มีคุณภาพหรือมีชื่อเสียงต่าง ๆ แม้ว่าในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จะเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนเข้ามาเรียนโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แต่เด็กยังต้องเสียค่าเดินทางและค่าวัสดุอุปกรณ์การเรียนในวิชาต่าง ๆ เช่น วิชาการงานอาชีพ วิชาศิลปะ ฯลฯ ทำให้ผู้ปกครองและครอบครัวต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ โดยเฉพาะในครอบครัวของเด็กที่มีฐานะยากจน ซึ่งมีรายได้ที่ไม่เพียงพอในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กได้อย่างเต็มที่มากนัก ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากเท่าที่ควร

(3) สถานที่ของโรงเรียนไม่เอื้ออำนวยในการจัดการเรียนการสอน โดยโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด ซึ่งใช้พื้นที่ของวัดดอนแก้วมาจัดตั้งโรงเรียน ทำให้สถานที่ที่มีความคับแคบและไม่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน ตัวอย่างเช่น ห้องเรียนของเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ทางโรงเรียนได้ใช้ศาลาอเนกประสงค์ของวัดมาเป็นห้องเรียน โดยมีเพียงฉากกั้นห้องบาง ๆ ที่แบ่งเขตของห้องเรียนแต่ละห้อง ซึ่งไม่สามารถเก็บเสียงได้ ส่งผลให้เวลาที่มีการจัดการเรียนการสอนพร้อม ๆ กันทุกห้อง เสียงของครูและเด็กในแต่ละห้องจะส่งเสียงรบกวนกัน ทำให้เด็กไม่มีสมาธิกับการเรียนและเรียนไม่รู้เรื่อง ซึ่งปัญหาของห้องเรียนที่ไม่เอื้ออำนวยในการจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้คุณภาพการเรียนการสอนด้อยลงอย่างมาก ส่งผลให้เด็กต้องอยู่ในสภาพที่จำยอม กล่าวคือต้องเรียนไปตามสภาพที่เป็นอยู่ของห้องเรียน โดยไม่ได้รับการแก้ไขหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

(4) ขาดแคลนครู เนื่องจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ซึ่งครูผู้สอนไม่ได้มาจากการบรรจุเป็นบุคลากรประจำเหมือนกับโรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำให้เกิดปัญหา

ครูลาออกหรือผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาสอน เพราะมีครูไม่เพียงพอในการจัดการเรียนสอนให้กับนักเรียน ตัวอย่างเช่น วิชาภาษาเมียนมาที่มีครูผู้สอนเพียงแค่ 1 คน แต่ต้องสอนนักเรียนทุกระดับชั้น ตั้งแต่ ป.1-ม.3 ทำให้ครูต้องทำงานหนักและไม่สามารถดูแลเด็กได้อย่างทั่วถึง นอกจากนี้บางครั้งครูที่มาสอนก็มีวุฒิการศึกษาไม่ตรงกับวิชาที่สอน เช่น ครูประจำชั้นบางท่านต้องรับผิดชอบการสอนถึง 7 วิชา ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนในวิชาต่าง ๆ ไม่มีคุณภาพมากเท่าที่ควร นอกจากนี้ค่าตอบแทนหรือสวัสดิการต่าง ๆ ยังไม่มีความมั่นคงเหมือนกับครูในระบบราชการ ทำให้ครูที่มีความรู้ความสามารถมักจะตัดสินใจลาออก เพื่อไปหางานทำที่มั่นคงกว่า ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนไม่มีความต่อเนื่อง ดังเช่นครูท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “ครูจบเอกปฐมวัย ถ้าให้ครูไปสอนในระดับอนุบาล ครูจะรู้สึกมีความสุขกว่า ร้องเพลง เล่านิทาน และพูดคุยกับเด็ก เด็กก็จะสนุกสนาน แต่เนื่องจาก ผอ. เห็นความสามารถของครูก็เลยให้มาสอนในระดับชั้นประถมและมัธยม บางทีครูก็เบื่อและตอนนี้เริ่มจะอึดแล้วเหมือนกัน” (ลัดดา, ครูประจำชั้นระดับประถมศึกษาโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2559) จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสอนรายวิชาที่ตรงกับความสามารถและความต้องการของครูผู้สอน เป็นพลังสำคัญที่ช่วยให้ครูสนุกกับการสอนและถ่ายทอดความรู้ที่มีคุณภาพไปยังเด็กนักเรียน ทั้งนี้ครูผู้สอนถือว่าเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญในการพัฒนาเด็กให้มีความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะครูในพื้นที่ชายแดนที่จะต้องใช้ทั้งความรู้และทักษะต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอนเด็กที่มีความหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นโรงเรียนหรือสถานศึกษาจึงต้องให้ความสำคัญในการดูแลครูและพัฒนาศักยภาพของครูมากเป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

(5) การจัดการเรียนการสอนไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้ใช้หลักสูตรส่วนกลางจากกระทรวงศึกษาธิการในการจัดการเรียนการสอนเป็นหลัก ซึ่งทางโรงเรียนยังขาดการบูรณาการหลักสูตรให้เข้ากับบริบทความเป็นท้องถิ่นชายแดน ทำให้การจัดการศึกษาไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดนที่มีความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ เพราะฉะนั้นทางโรงเรียนจึงควรจัดการเรียนการสอนที่让孩子ได้เรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่หลากหลาย รวมถึงการจัดการศึกษาในด้านวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อให้เด็กสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการทำงานในอนาคตต่อไป

(6) ไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรของไทย เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เด็กขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ โดยโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนที่อยู่ในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ซึ่งมีข้อกำหนดว่าเด็กทุกคนในโรงเรียนจะต้องมีสถานะทางทะเบียนราษฎรของไทยหรือมีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยจึงจะได้รับเงินอุดหนุนรายหัว โดยทางโรงเรียนยังคงเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้เข้ามาศึกษาในโรงเรียน แต่ทว่าเด็กที่ไม่มีเลข 13 หลักจะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ

เอง เช่น ค่าเสื้อผ้า ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าหนังสือ เป็นต้น ส่งผลให้เด็กกลุ่มนี้ไม่ได้รับสิทธิทางการศึกษาที่มีความเท่าเทียมกับเพื่อนในโรงเรียนที่มีสัญชาติไทยหรือมีเลข 13 หลัก ซึ่งปัญหาดังกล่าวถือว่าเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กโดยตรง โดยเฉพาะเด็กในครอบครัวยากจนที่ไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาได้อาจต้องออกจากระบบการศึกษาและไม่ได้รับการศึกษาต่อไปในอนาคต

โรงเรียนบ้านท่าอาก

โรงเรียนบ้านท่าอาก เป็นโรงเรียนรัฐบาลที่อยู่ในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยโรงเรียนแห่งนี้อยู่ในตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเมียนมา โดยมีแม่น้ำเมยเป็นเส้นแบ่งเขตแดน ส่งผลให้โรงเรียนบ้านท่าอากมีเด็กชาวเมียนมาเข้ามาศึกษาอยู่ในโรงเรียนเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้แต่เดิมโรงเรียนแห่งนี้เปิดรับเด็กที่ไร้สัญชาติหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรมาตั้งแต่ พ.ศ.2541 โดยมีข้อกำหนดในการรับนักเรียนคือ 70:30 กล่าวคือรับเด็กไทยร้อยละ 70 ส่วนอีกร้อยละ 30 จะเปิดโอกาสให้เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรได้เข้ามาศึกษา จากนั้นเมื่อมีประกาศจากมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ทางโรงเรียนจึงเปิดรับนักเรียนทุกคนให้เข้ามาศึกษาในโรงเรียนโดยไม่มีข้อจำกัด นอกจากนี้ในปีการศึกษา 2552 ทางโรงเรียนได้เข้าร่วมโครงการ School within school ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาร่วมกับศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด 5 แห่ง ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้พะยานดาว ศูนย์การเรียนรู้หนองบัวแดง ศูนย์การเรียนรู้นิวเดย์ ศูนย์การเรียนรู้เซเตรนา และศูนย์การเรียนรู้แควเคอบอง โดยเด็กยังคงเรียนอยู่ในศูนย์การเรียนรู้เป็นหลัก แต่ทางโรงเรียนจะมีการทำบันทึกความเข้าใจหรือ MOU ร่วมกับศูนย์การเรียนรู้แต่ละแห่ง เพื่อพัฒนาการรูปแบบจัดการเรียนการสอนร่วมกัน โดยเฉพาะในวิชาภาษาไทย และเมื่อเรียนจบในแต่ละช่วงชั้นก็จะได้รับวุฒิการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการเหมือนเด็กที่อยู่ในระบบโรงเรียนทั่วไป ส่งผลให้ในปีการศึกษาดังกล่าวจำนวนนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอากเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 สถิติจำนวนนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาจ

ปีการศึกษา	จำนวนนักเรียน	หมายเหตุ
2551	318	
2552	777	เข้าร่วมโครงการ School within school
2553	1,177	ได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนต้นแบบของการพัฒนาสู่ประชาคมอาเซียน ประเภทโรงเรียนกันชน (Buffer School)
2554	1,314	
2555	1,423	
2556	1,536	
2557	1,194	
2558	799	ยกเลิกการจัดการเรียนการสอนร่วมกับศูนย์การเรียนรู้ 5 แห่ง (โครงการ School within school)

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558

จากสถิติดังกล่าวจะเห็นได้ว่าปีการศึกษา 2552 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นจำนวน 459 คน หรือร้อยละ 59.07 ซึ่งแนวทางในการจัดการศึกษาดังกล่าวถือว่าเป็นนโยบายที่ตตินโยบายหนึ่งซึ่งช่วยให้เด็กด้อยโอกาส โดยเฉพาะกลุ่มเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนได้เข้าถึงการศึกษาระบบและได้รับวุฒิการศึกษาเพื่อนำไปใช้ในการต่อยอดทางการศึกษาหรือทำงานในอนาคต นอกจากนี้ในปีการศึกษา 2553 โรงเรียนบ้านท่าอาจยังได้รับคัดเลือกจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 ให้เป็นโรงเรียนต้นแบบของการพัฒนาสู่ประชาคมอาเซียน ประเภทโรงเรียนกันชน (Buffer School) ในระดับประถมศึกษา ซึ่งจะเน้นการเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียน โดยเฉพาะประเทศเมียนมาซึ่งมีพรมแดนติดกับอำเภอแม่สอด อีกทั้งโรงเรียนแห่งนี้ยังมีจุดเน้นในการจัดการศึกษาคือ “การศึกษาเพื่อความมั่นคง” เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน ดังนั้นจึงมีการจัดการศึกษาทั้งเพื่อความมั่นคงของรัฐและความมั่นคงของเด็ก กล่าวคือทางโรงเรียนจะเปิดโอกาสให้เด็กทุกคน ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยให้สามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้ เพื่อพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กสามารถนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากการเรียนไปประยุกต์ใช้สำหรับการทำงานและพัฒนาคุณภาพชีวิตในอนาคต รวมถึงสร้างจิตสำนึกให้เด็กจงรักภักดีต่อประเทศไทย โดยไม่สร้างปัญหาหรือความขัดแย้งให้เกิดขึ้น

ในแผ่นดินไทย ทั้งนี้การจัดการศึกษาในลักษณะดังกล่าวจะช่วยให้เด็กมีความรู้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลมาสู่ความมั่นคงในผืนแผ่นดินไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าและมีความสุข

อย่างไรก็ตามแม้ว่าที่ผ่านมาจากโรงเรียนจะพยายามจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน แต่การจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ นั้นก็พบปัญหาในหลายประการ โดยเฉพาะเมื่อปีการศึกษา 2558 ซึ่งจากตารางที่ 4 จะสังเกตเห็นว่าโรงเรียนบ้านท่าอามีนักเรียนจำนวนทั้งหมด 799 คน ซึ่งมีจำนวนลดลงจากปีก่อน อันเนื่องมาจากทางโรงเรียนได้ยกเลิกการจัดการเรียนการสอนร่วมกับศูนย์การเรียนในพื้นที่ชายแดนทั้งหมด 5 แห่ง โดยคงเหลือไว้เพียงศูนย์การเรียนเดียวคือ ศูนย์การเรียน C.D.C. (Children Development Centre) ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ ส่งผลให้ปีการศึกษาดังกล่าวโรงเรียนบ้านท่าอามีจำนวนนักเรียนที่ลดลง “ก่อนจะมีการยุบศูนย์ เราได้ไปพูดคุยกับครูในศูนย์การเรียนต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอก ว่าเราไม่สามารถที่จะบริหารจัดการร่วมกันได้ เนื่องจากแค่การเปิด-ปิดภาคเรียนก็ห่างกันเป็นเดือน และครูอัตราจ้างที่ไปสอนก็สอนแค่วิชาภาษาไทยเพียงอย่างเดียว ส่วนวิชาอื่นวิชาอื่นก็ต้องให้ครูที่ศูนย์สอน ซึ่งบางแห่งก็สอนไม่ครบทุกวิชา พอจะตัดจะเกรดทั้งหมด 8 วิชา ทำให้วิชาอื่นต้องไปกำหนดขึ้นมาเอง ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เรียน บางครั้งคะแนนของเด็กในศูนย์มากกว่าโรงเรียนแม่ ดังนั้นเมื่อการเรียนการสอนมันต่างกัน เราจึงตัดศูนย์การเรียนออก ถ้าหากทางศูนย์อยากให้เด็กเรียนหลักสูตรภาษาไทยก็สามารถให้มาเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาก็ได้ โดยจะมีรถไปรับ-ส่งตามศูนย์การเรียนต่าง ๆ” (อนุวัต, ครูฝ่ายบริหารงานทั่วไปโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2559) จากคำอธิบายข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาในพื้นที่ชายแดนนั้นเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน ดังนั้นผู้ที่มิบทบาทในการจัดการศึกษาในพื้นที่แห่งนี้จึงต้องมองให้รอบด้านและคิดอย่างรอบคอบ เพื่อลดผลกระทบต่อการเกิดปัญหาทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ในปีการศึกษา 2558 โรงเรียนบ้านท่าอามีนักเรียนที่ด้อยโอกาสจำนวนทั้งสิ้น 495 คนหรือร้อยละ 61.95 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของแรงงานชาวเมียนมาที่เข้ามาทำงานอยู่ในประเทศไทย โดยเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในโรงเรียนบ้านท่าอามีรายละเอียดดังนี้

(1) ความบกพร่องทางการเรียนรู้ของเด็ก เป็นเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาที่มีสาเหตุมาจากตัวเด็ก โดยในโรงเรียนบ้านท่าอาจจะมีเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการอ่าน การเขียน และการคำนวณ แม้ว่าเด็กหลายคนจะเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทยมาเป็นระยะเวลาหลายปี แต่เด็กก็ยังคงมีปัญหาในการเรียนรู้ ส่งผลให้เด็กเรียนไม่ทันเพื่อนหรือไม่เข้าใจในบทเรียนที่ครูสอน และยิ่งไปกว่านั้นเด็กบางคนต้องซ้ำชั้น เนื่องจากมีผลการเรียนที่ต่ำกว่าเกณฑ์ ทำให้เด็กต้องเสียเวลาเรียนหรือบางคนอาจเสียกำลังใจและไม่อยากเรียนต่อ

เพราะฉะนั้นเด็กกลุ่มนี้ควรได้รับการศึกษาที่ตรงกับความต้องการและเหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของเด็กแต่ละคน

(2) ความยากจนของครอบครัว โดยครอบครัวของเด็กในโรงเรียนบ้านท่าอาจส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน ทำให้ไม่มีทุนทรัพย์ในการสนับสนุนการศึกษาของเด็กมากนัก โดยเฉพาะการส่งลูกไปเรียนในโรงเรียนที่มีคุณภาพ มีชื่อเสียง หรือมีการจัดการเรียนการสอนที่มีความหลากหลาย ซึ่งมักจะมีค่าใช้จ่ายที่สูง ส่งผลให้เด็กกลุ่มนี้ต้องตกอยู่ในภาวะของการไม่ได้รับโอกาสในการเลือกโรงเรียนที่เหมาะสมกับตนเองหรือเรียนในโรงเรียนที่ตนเองต้องการ นอกจากนี้ปัญหาเรื่องความยากจนยังส่งผลต่อความไม่มั่นคงทางการศึกษาของเด็ก กล่าวคือถ้าหากว่าครอบครัวไม่มีกำลังทรัพย์ในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กหรือต้องการให้เด็กออกมาทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว เด็กก็จะต้องขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาและต้องออกจากโรงเรียน ตัวอย่างเช่น กรณีของเฮมาอู เด็กนักเรียนชาวเมียนมาได้กล่าวว่า “หนูเคยคิดว่าหนูไม่อยากจะเรียน โดยเฉพาะตอนที่พ่อไม่สบาย เพราะว่าไม่มีเงินและไม่สามารถไปซื้ออะไรได้ หนูจึงคิดว่าอยากจะออกจากโรงเรียน เพื่อหาเงินมาเลี้ยงพ่อ ถ้าวันหนึ่งพ่อไม่สบายและทำงานไม่ไหว หนูก็ต้องออกจากโรงเรียน” (เฮมาอู, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2559) กรณีนี้สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าความยากจนของครอบครัวเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็กอาจต้องออกจากโรงเรียนหรือต้องหยุดเรียนบ่อย ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงความไม่มั่นคงในการได้รับการศึกษาในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากว่าครอบครัวไม่เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาย่อมทำให้โอกาสในการได้รับการศึกษาของเด็กนั้นลดน้อยลงตามไปด้วย

(3) การขาดแคลนงบประมาณของโรงเรียน โดยเฉพาะงบประมาณในด้านการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็ก ทั้งสื่อการสอนในแต่ละรายวิชา รวมถึงห้องเรียนต่าง ๆ ที่มีความทันสมัยและส่งเสริมต่อการเรียนรู้ของเด็ก เช่น ห้องดนตรี ห้องแนะแนว ห้องนาฏศิลป์ ห้องโสตทัศนอุปกรณ์ เป็นต้น ซึ่งโรงเรียนบ้านท่าอาจยังคงมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณ ส่งผลให้ครูไม่สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างเต็มที่ ดังเช่นการเรียนวิชานาฏศิลป์หรือการซ้อมรำเพื่อไปแสดงในงานต่าง ๆ ครูก็จะใช้พื้นที่ในห้องเรียนหรือห้องสมุดมาเป็นพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากไม่มีห้องนาฏศิลป์หรือสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ในบางรายวิชาที่เด็กต้องทำกิจกรรมหรือใช้พื้นที่มากขึ้น ครูผู้สอนก็จะให้เด็กมาเรียนในโรงอาหารหรือสนามฟุตบอลแทน ซึ่งข้อจำกัดต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของเด็ก

(4) การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากโรงเรียนบ้านท่าอาจได้ใช้หลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเหมือนในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ประกอบกับทางโรงเรียนไม่ได้มีการ

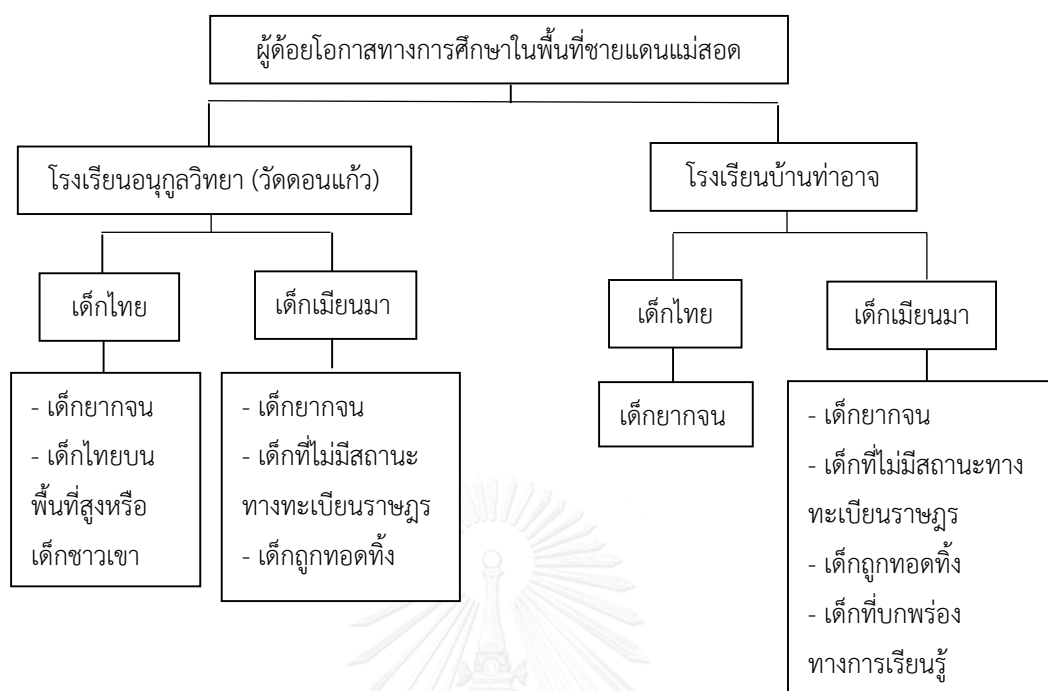
ประยุกต์เนื้อหาในบทเรียนให้มีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ชายแดนมากเท่าที่ควร กล่าวคือทางโรงเรียนยังคงเน้นสอนเด็กตามเนื้อหาในหนังสือเป็นหลัก ทั้งนี้การใช้หลักสูตรแกนกลางแต่เพียงอย่างเดียวยังคงไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางการศึกษาของเด็กบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะเด็กชาวเมียนมาส่วนใหญ่ที่ต้องการเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทย เพื่อมาเรียนภาษาไทยและทำงานอยู่ในประเทศไทย เพราะฉะนั้นเด็กจึงต้องการรูปแบบของหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น การฝึกอาชีพ การเสริมความรู้ในเรื่องประสบการณ์หรือทักษะชีวิตที่จำเป็นในด้านต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อเด็กไม่ได้รับการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับความต้องการ ย่อมส่งผลให้เด็กไม่สามารถนำความรู้ที่มีไปประยุกต์ใช้ในอนาคตได้ เพราะฉะนั้นเหตุปัจจัยของปัญหาความต้อยโอกาสเหล่านี้สมควรที่หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องควรจะให้ความสำคัญในการหาแนวทางจัดการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก เพื่อให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดสามารถนำความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์สำหรับการดำเนินชีวิตและการทำงานในอนาคต

จากข้อมูลในประเด็นเรื่องเหตุปัจจัยของความต้อยโอกาสทางการศึกษาในข้างต้นจะเห็นว่าเด็กนักเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีเหตุปัจจัยของความต้อยโอกาสทางการศึกษาที่แตกต่างและซับซ้อนมากกว่าที่โรงเรียนบ้านท่าอาจจึงอาจต้องพิจารณาหรือดำเนินการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะการเน้นตอบสนองความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม เนื่องจากสังคมของโรงเรียนทั้ง 2 แห่งมีเด็กนักเรียนที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพราะฉะนั้นความต้องการในด้านการเรียนการสอน เช่น หลักสูตรการเรียนและกิจกรรมในห้องเรียนจึงมีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ปัจจัยในด้านสถานที่ ครูผู้สอน รวมถึงนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐก็เป็นปัจจัยสำคัญของความต้อยโอกาสทางการศึกษา นอกจากนี้ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ยังส่งผลให้เกิดผู้ต้อยโอกาสทางการศึกษาในหลายลักษณะและมีปัญหาทางการศึกษาที่แตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นภาครัฐหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาควรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายหรือสนับสนุนการศึกษาในด้านต่าง ๆ ที่ช่วยให้เด็กได้รับบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

4.1.3 ลักษณะของผู้ต้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

จากเหตุปัจจัยของความต้อยโอกาสในข้างต้นจะเห็นว่าเด็กต้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดต้องประสบกับปัญหาทางการศึกษาและสภาวะของความต้อยโอกาสทางการศึกษาในหลายลักษณะ ทั้งปัญหาความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ปัญหาความบกพร่องทางการเรียนรู้ ปัญหาความยากจน ปัญหาการไม่ได้รับบริการทางการศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้เด็กต้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้จำแนกลักษณะของผู้ต้อยโอกาสทางการศึกษาในเชิงสังคมพหุวัฒนธรรมไว้ดังนี้

แผนผังที่ 1 ลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน โดยโรงเรียนแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครแม่สอด ซึ่งมีทั้งเด็กไทยและเด็กเมียนมาที่อยู่ในอำเภอแม่สอด รวมถึงเด็กที่อยู่บนพื้นที่สูงหรือในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ของพื้นที่ชายแดนจังหวัดตากได้เข้ามาเรียนอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือเด็กไทยและเด็กเมียนมา เนื่องจากเป็นลักษณะของเด็กส่วนใหญ่ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) เด็กไทย

เด็กไทยที่เข้ามาศึกษาอยู่ในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีจำนวนประมาณร้อยละ 40 ซึ่งเป็นเด็กไทยที่อยู่ในเขตเทศบาลนครแม่สอดและเด็กไทยที่มาจากพื้นที่สูงและถิ่นทุรกันดาร โดยเด็กเหล่านี้มักประสบกับภาวะของความด้อยโอกาสในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่

(1.1) เด็กยากจน

เด็กไทยในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ส่วนใหญ่จะอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจนและอยู่ในชุมชนที่ใกล้กับโรงเรียน เช่น ชุมชนสองแควหนึ่ง ชุมชนสองแควสอง ชุมชนอินทศิรี ชุมชนร่วมใจ เป็นต้น โดยผู้ปกครองของเด็กยากจนกลุ่มนี้มักมีอาชีพรับจ้าง เกษตรกร และ

ค่าขาย ซึ่งมีรายได้ที่ไม่สูงนัก บางครอบครัวมีรายได้เฉลี่ยเพียงวันละ 100-300 บาท และต้องเลี้ยงดูคนในครอบครัวจำนวนอีกหลายคน ทำให้รายได้ที่หามาได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่เสียไป ส่งผลให้ผู้ปกครองหลายท่านต้องตัดสินใจเลือกโรงเรียนที่อยู่ใกล้บ้านหรือสามารถเดินทางได้อย่างสะดวก เพื่อประหยัดค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น กรณีของทศพรเด็กในชุมชนอินทรี โดยทศพรได้เลือกเข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้เพราะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและอยู่ใกล้บ้าน บางวันทศพรจะปั่นจักรยานมาโรงเรียนหรือบางวันก็เดินมาโรงเรียน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ซึ่งครอบครัวของทศพรมีฐานะยากจน แม่มีอาชีพค้าขายอยู่ในตลาดพาเจริญมีรายได้เฉลี่ยประมาณวันละ 300 บาทและต้องเลี้ยงดูลูกที่อยู่ในวัยเรียนถึง 2 คนเพียงลำพัง ทำให้บางครั้งรายได้ที่เข้ามาไม่เพียงพอกับรายจ่ายในแต่ละวัน ส่งผลให้ทศพรไม่มีโอกาสได้เรียนพิเศษหรือเลือกเรียนในโรงเรียนที่มีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายเหมือนกับเด็กคนอื่น ๆ ที่ครอบครัวมีทุนทรัพย์ในการสนับสนุนการศึกษา ซึ่งจากกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าปัญหาความยากจนเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลต่อการเข้าสู่ระบบการศึกษาของเด็ก ซึ่งเด็กยากจนกลุ่มนี้ยังคงรอคอยโอกาสในการได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนการสอนให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับความต้องการของเด็ก

(1.2) เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา

เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา เป็นเด็กที่มาจากพื้นที่สูงหรือในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ในอำเภอชายแดนของจังหวัดตาก ทั้งอำเภอแม่ระมาด อำเภอพบพระ อำเภอท่าสองยาง และอำเภออุ้มผาง โดยเด็กกลุ่มนี้มักจะมี ความแตกต่างในด้านเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งของความด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการปรับตัวและการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมของโรงเรียน ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าเด็กในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความเข้าใจ และสามารถปรับตัวอยู่ร่วมกันได้ดีกว่าเด็กที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ เนื่องจากมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งการปรับตัวของเด็กแต่ละคนนั้นจะใช้เวลาที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับการเปิดใจและการยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของเด็กแต่ละคน ตัวอย่างเช่น กรณีของเยาวลักษณ์ เด็กชาติพันธุ์ม้งที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ได้ประมาณ 1 ปี โดยเยาวลักษณ์ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมของโรงเรียน จากเด็กที่อยู่ในโรงเรียนที่มีเพื่อนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ต้องมาอยู่กับกลุ่มเพื่อนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เยาวลักษณ์ต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของเพื่อนกลุ่มใหม่เป็นอย่างมาก “หนูไม่สนิทกับเพื่อนสักคนในห้องเรียน เพราะเพื่อนในห้องไม่มีเด็กม้งเลย บางครั้งครูให้จับกลุ่มทำงานกับเพื่อน เพื่อนก็ไม่ค่อยชอบหนู หนูถามเขาว่าให้เขียนอะไร เขาก็ไม่ตอบ หนูเลยไม่อยู่ หนูก็ไม่มีชื่อในรายงาน แม่บอกว่าถ้าหนูอยู่แบบนี้ โดนเพื่อนแกล้งและโดนเพื่อนว่า แม่จะให้หนูออกจากโรงเรียนไปเรียนที่โรงเรียนเดิม” (เยาวลักษณ์, นักเรียนชาติพันธุ์ม้งโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 18

กุมภาพันธ์ 2559) ทั้งนี้จากปัญหาความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงบริบทของความเป็นพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่มีความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาอาศัยอยู่ เพราะฉะนั้นการจัดการศึกษาในพื้นที่แห่งนี้ไม่เพียงแต่ต้องคำนึงคุณภาพของการศึกษาเท่านั้น แต่ยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในการจัดการศึกษาภายใต้บริบทของสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความสุขกับการเรียน

นอกจากนี้ความยากจนก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นกับเด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา แม้ว่าเด็กกลุ่มนี้จะมีสถานะทางทะเบียนราษฎรและมีสิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ เท่าเทียมกับคนไทยทุกคน แต่ด้วยความยากจนของครอบครัว ทำให้ไม่สามารถส่งลูกไปเรียนในโรงเรียนที่มีคุณภาพหรือมีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่สูงได้ ประกอบกับการอยู่ในพื้นที่สูงหรือพื้นที่ที่ห่างไกลจากโรงเรียน ส่งผลให้เด็กขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาหรือได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ทั้งนี้โรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้เล็งเห็นถึงปัญหาทางการศึกษาของเด็กที่เกิดขึ้นจึงได้ออกไปแนะแนวโรงเรียนในพื้นที่ห่างไกลและในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ โดยพระสงฆ์ในวัดดอนแก้วและคณะครูจะออกไปแนะแนวเด็กตามหมู่บ้านและในสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) รวมถึงโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนต่าง ๆ ซึ่งเด็กไทยบนพื้นที่สูงที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนที่ห่างไกลมักจะมีการจัดการเรียนการสอนถึงแค่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น ทำให้เด็กที่ต้องการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นต้องเข้ามาเรียนในโรงเรียนเอกชนการกุศลแห่งนี้ที่พร้อมรองรับเด็กด้อยโอกาสทุกคนให้ได้รับการศึกษา โดยทางวัดและโรงเรียนจะมีที่อยู่ไว้รองรับเด็กทุกคนที่มาจากบนพื้นที่สูงหรือเด็กจากต่างถิ่น ซึ่งเด็กผู้หญิงจะมีหอพักให้อยู่ในโรงเรียน โดยในปีการศึกษา 2558 มีเด็กที่อยู่ในหอพักจำนวนทั้งหมด 53 คน ซึ่งหอพักจะมีลักษณะคล้ายห้องแถวชั้นเดียวจำนวน 6 ห้อง เฉลี่ยเข้าพักห้องละประมาณ 8-9 คน ทำให้เด็กต้องอยู่รวมกันอย่างแออัดและไม่มีพื้นที่ส่วนตัวในการบ้านหรืออ่านหนังสือมากนัก ส่วนเด็กผู้ชายต้องบวชเณรและอยู่ในกุฏิของวัดโดยเณรที่อาศัยอยู่ในกุฏิของวัดดอนแก้วมีจำนวน 69 รูป ส่วนที่เหลืออีก 12 รูปจะกระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอแม่สอด ได้แก่ วัดชุมพลคีรี วัดสักทองวนาราม วัดวังตะเคียน เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าทางโรงเรียนจะมีที่อยู่ให้ทั้งเด็กผู้หญิงและผู้ชาย แต่มีเงื่อนไขว่าเด็กผู้ชายจะต้องบวชเป็นเณรเท่านั้น ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงโอกาสทางการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกันของเด็ก แม้ทางวัดและโรงเรียนต้องการให้เด็กมาบวชเป็นเณร เพื่อสร้างศาสนทายาทและเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาพระพุทธศาสนา แต่ทางโรงเรียนควรมีหอพักทั้งชายและหญิง เพื่อเพิ่มทางเลือกและสร้างเสริมโอกาสทางการศึกษาให้เด็กได้เข้าถึงระบบการศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกัน

(2) เด็กเมียนมา

เด็กเมียนมาในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีจำนวนประมาณร้อยละ 60 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กที่อยู่ในเขตเทศบาลนครแม่สอดที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองอพยพเข้ามาทำงานอยู่ในประเทศไทย โดยเด็กกลุ่มนี้ประสบกับภาวะความด้อยโอกาสในหลายลักษณะ ดังนี้

(2.1) เด็กยากจน

เด็กเมียนมาที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของแรงงานชาวเมียนมาที่มีรายได้น้อยและอยู่เขตพื้นที่เทศบาลนครแม่สอด โดยเด็กกลุ่มนี้มักจะประสบปัญหาทางการศึกษาค้นคว้ากับกลุ่มเด็กไทยที่ยากจน นั่นก็คือการขาดโอกาสในการเข้าเรียนในสถานศึกษาที่มีการจัดการศึกษาที่หลากหลายหรือตรงกับความต้องการของเด็ก เนื่องจากสถานศึกษาเหล่านี้มักจะมีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่สูง ทำให้เด็กต้องเลือกเรียนในโรงเรียนที่ไม่เสียค่าเล่าเรียนและมีการจัดบริการทางการศึกษาให้กับเด็กในหลาย ๆ ด้าน เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว ดังเช่นกรณีของสุรเดช ซึ่งอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน ส่งผลให้พ่อแม่ต้องส่งสุรเดชมาบวชเรียนที่วัดเพื่อให้ได้รับการศึกษาและแบ่งเบาค่าใช้จ่ายของครอบครัว โดยสุรเดชบวชเป็นเณรอยู่ที่วัดชุมพลคีรี ในเขตเทศบาลนครแม่สอดและได้รับการแนะนำจากเจ้าอาวาสให้มาเรียนในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งปัจจุบันสุรเดชได้สึกออกมาเป็นฆราวาสแล้ว เหตุเพราะต้องการทำงานและส่งเงินไปให้พ่อแม่ที่อยู่ฝั่งเมียนมา เนื่องจากพ่อแม่ของสุรเดชมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรงจึงไม่สามารถทำงานหนักและหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวได้เหมือนแต่ก่อน ส่งผลให้สุรเดชต้องออกมาทำงาน เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว แม้ว่าสุรเดชจะสึกออกมาแล้ว แต่ก็ยังคงอาศัยอยู่ในวัดชุมพลคีรีในฐานะเด็กวัดและคอยช่วยงานต่าง ๆ ภายในวัด ซึ่งบางครั้งเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ก็จะมีค่าขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ มอบให้ โดยสุรเดชได้วางแผนไว้ว่าจะทำงานทั้งในช่วงตอนเย็นหลังเลิกเรียนและในช่วงปิดเทอม เพื่อจะได้มีเงินส่งไปให้ครอบครัวเยอะ ๆ จากกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความยากจนที่ได้ส่งผลกระทบต่อความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในด้านต่าง ๆ ทั้งการขาดโอกาสในการเลือกเข้าเรียนโรงเรียนหรือสถานศึกษาที่มีคุณภาพหรือชื่อเสียง การขาดโอกาสในการเลือกหลักสูตรการศึกษาหรือรูปแบบการเรียนการสอนที่มีความหลากหลาย รวมถึงความยากจนยังส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เด็กยังคงต้องตกอยู่ในความยากลำบากและมีความเป็นอยู่ที่ไม่ดีเท่าที่ควร

(2.2) เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร

เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เป็นเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทย โดยในปีการศึกษา 2558 โรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีนักเรียนที่ไม่มีเลข 13 หลักจำนวนทั้งสิ้น 161 คนหรือร้อยละ 25.59 (โรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว), 2558) ซึ่งจำนวนดังกล่าวเป็นเพียงจำนวนของเด็กที่ไม่มีเลข 13 หลักที่ออกโดย

กระทรวงมหาดไทยเท่านั้น แต่ยังมีเด็กในโรงเรียนอีกจำนวนมากที่เป็นบุคคลไร้สัญชาติและไม่มีสิทธิ ตามกฎหมายของไทย อย่างไรก็ตามแม้ว่าจำนวนของเด็กที่ไม่มีเลข 13 หลักจะมีจำนวนที่ไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนเด็กทั้งหมดในโรงเรียน แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงภาระหน้าที่อันหนักหน่วงที่ทางวัด และโรงเรียนที่จะต้องเป็นผู้แบกรับภาระในการช่วยเหลือและสนับสนุนให้เด็กกลุ่มนี้ได้รับการศึกษา และบริการทางการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน แม้ว่าในความเป็นจริงเด็กกลุ่มนี้จะไม่ได้รับบริการทาง การศึกษาต่าง ๆ จากภาครัฐ แต่ทว่าทางโรงเรียนก็ยังคงเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษา ในโรงเรียนได้ แต่อาจมีข้อจำกัดในการรับเด็กว่าเด็กที่มาสมัครเรียนจะต้องมีเอกสารครบตามที่ โรงเรียนกำหนด โดยเฉพาะกลุ่มเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เนื่องจากโรงเรียนแห่งนี้มี ข้อจำกัดด้านงบประมาณ โดยเฉพาะเงินอุดหนุนการศึกษาจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม การศึกษาเอกชนที่จะให้เฉพาะเด็กที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรหรือมีเลข 13 หลักที่ออกโดย กระทรวงมหาดไทยเท่านั้น ส่งผลให้ผู้ปกครองต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น ค่าหนังสือ ค่าชุดนักเรียน ค่าอุปกรณ์การเรียน เป็นต้น ดังเช่นกรณีของพิเจซาน นักเรียนชาว เมียนมาที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ซึ่งครอบครัวของพิเจซานมีฐานะยากจน พ่อมีอาชีพค้าขาย และหารายได้เลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว เนื่องจากแม่ต้องเลี้ยงน้องคนเล็กที่อายุ 2 ขวบ ทำให้ ครอบครัวของพิเจซานไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาให้กับลูกได้อย่างเต็มที่ พิเจซานเล่าว่า “ผมเป็น คนเดียวที่ไม่มีเลข 13 หลัก ในครอบครัวมีเลข 13 หลักหมดทุกคน เพราะมีปัญหาตอนแจ้งเกิด พ่อจะ ไปขอเลข 13 หลักแต่ทางอำเภอไม่ให้ ผมก็เลยไม่มีเลข” (พิเจซาน, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนอนุกุล วิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2559) ส่งผลให้ครอบครัวต้องเป็นผู้แบกรับภาระ ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาทั้งหมด ซึ่งจากการพูดคุยพบว่าพิเจซานเป็นเด็กน่ารัก มีความตั้งใจ และมีความมุ่งมั่นกับการเรียน เขามีความฝันว่าอยากจะเรียนให้สูง ๆ และทำงานดี ๆ พิเจซานชอบเรียน ภาษาอังกฤษและตั้งใจว่าในอนาคตอยากเดินทางท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ที่ตนเองไม่เคยไป ซึ่งจะเห็น ได้ว่าเด็กแต่ละคนต่างก็มีความฝันและอยากมีชีวิตที่ดีในอนาคต แต่เนื่องจากข้อจำกัดทางการศึกษาใน ด้านต่าง ๆ ส่งผลให้เด็กกลุ่มนี้ยังคงตกอยู่ในภาวะความด้อยโอกาส ซึ่งที่ผ่านมาทางวัดและโรงเรียนได้ ช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้ โดยการเฉลี่ยงบประมาณที่ได้จากเงินอุดหนุนของเด็กที่มีสถานะทางทะเบียน ราษฎร เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ของเด็ก เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับบริการ ทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้วัดและพระสงฆ์ยังได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุน โรงเรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้าวสาร ขนม รวมถึงอาหารแห้งที่ได้รับจากการทำบุญของญาติโยม รวมถึงได้มีการจัดงานทอดผ้าป่าเพื่อการศึกษา เพื่อนำเงินมาใช้ในการพัฒนาโรงเรียนและสนับสนุน การศึกษาให้กับกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาส

(2.3) เด็กถูกทอดทิ้ง

เด็กถูกทอดทิ้งที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่ไม่ได้รับการดูแลจากครอบครัวและถูกทอดทิ้งให้มาอยู่ในมูลนิธิหรือศูนย์การเรียนต่าง ๆ โดยศูนย์การเรียนที่ส่งเด็กเข้ามาเรียนในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้แก่ ศูนย์การเรียน New Blood และศูนย์การเรียนเอยาวดี ซึ่งศูนย์การเรียนส่วนใหญ่มักจะมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบุคลากรในการดูแลเด็ก ตัวอย่างเช่น ศูนย์การเรียนแห่งหนึ่งในแม่สอดที่มีเด็กอยู่ในศูนย์ประมาณ 300 คน แต่มีครูและบุคลากรที่อยู่ในศูนย์ไม่ถึง 10 คน สืบเนื่องมาจากการขาดแคลนงบประมาณ เหตุเพราะไม่มีองค์กรหรือผู้บริจาคเข้ามาสนับสนุนศูนย์การเรียน ส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสที่อยู่ในศูนย์การเรียนแห่งนี้ไม่ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึงและการสนับสนุนทางการศึกษาอย่างเต็มที่ ดังเช่นกรณีของเกพอ เด็กขามเมียนมาที่อยู่ในศูนย์การเรียนแห่งหนึ่งในอำเภอแม่สอด โดยเกพอมาอยู่ในศูนย์การเรียนตั้งแต่อายุ 5 ขวบ เนื่องจากพ่อแม่แยกทางกันและครอบครัวไม่สามารถดูแลเด็กได้จึงส่งให้มาอยู่ในศูนย์การเรียน เพื่อจะได้รับการศึกษา พร้อมกับน้องอีก 1 คน ซึ่งปัจจุบันศูนย์การเรียนที่เกพออาศัยอยู่ขาดแคลนงบประมาณอย่างหนัก ส่งผลให้ครูหลายคนเริ่มลาออก เพราะไม่ได้ค่าจ้างมาเป็นเวลาหลายเดือน ประกอบกับค่าใช้จ่ายของศูนย์การเรียนในแต่ละเดือนก็มีจำนวนมากสวนทางกับจำนวนเงินที่ลดลง ส่งผลให้ศูนย์การเรียนไม่สามารถดูแลเด็กได้อย่างเต็มที่ เด็กบางคนต้องใส่เสื้อผ้าเก่า ๆ ขาด ๆ ที่ได้รับมาจากการบริจาค ไม่มีของเล่น และขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนที่จำเป็น เช่น สมุด ปากกา ดินสอ ยางลบ ฯลฯ ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ที่เกิดขึ้น ทำให้เด็กกลุ่มนี้ต้องตกอยู่ในภาวะของความด้อยโอกาสซ้ำแล้วซ้ำเล่า กล่าวคือนอกจากความด้อยโอกาสทางการศึกษาแล้ว ยังมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก อย่างไรก็ตามแม้ว่าเด็กกลุ่มนี้จะประสบกับปัญหาความด้อยโอกาสในด้านต่าง ๆ แต่พวกเขาก็ยังมีความฝันและความตั้งใจที่จะได้เรียนในระดับสูง ๆ ซึ่งเกพอก็เป็นเด็กคนหนึ่งที่มีความฝันว่าในอนาคตอยากเป็นหมอ เพื่อมารักษาคนไข้ที่เจ็บป่วย ซึ่งจากการพูดคุยกับเกพอพบว่าเธอเป็นเด็กขี้อาย ไม่ค่อยพูด และไม่กล้าแสดงออก แต่เธอเป็นเด็กที่มีความฝันและความตั้งใจที่อยากจะทำความสำเร็จของตัวเองให้เป็นจริง เพราะฉะนั้นเด็กกลุ่มนี้จึงต้องการโอกาสและการสนับสนุนจากโรงเรียน ภาครัฐ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและเหมาะสมกับความต้องการของเด็กในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุนหรือจัดระบบศูนย์การเรียนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้เป็นบ้านที่คอยประคองให้เด็กที่ถูกทอดทิ้งเหล่านี้ได้เดินไปถึงจุดหมายปลายทางของความฝันได้อย่างสำเร็จสมบูรณ์

โรงเรียนบ้านท่าอาก

โรงเรียนบ้านท่าอาก เป็นโรงเรียนอยู่ในพื้นที่ชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับประเทศเมียนมา ทำให้มีทั้งเด็กไทยและเด็กเมียนมาเข้ามาศึกษาอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มเด็กตามลักษณะของความต้อโอกาสทางการศึกษา ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) เด็กไทย

เด็กไทยที่อยู่ในโรงเรียนบ้านท่าอากส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงกับโรงเรียน โดยเฉพาะในชุมชนบ้านท่าอากและบ้านวังตะเคียน ซึ่งจะมีทั้งเด็กที่เป็นไทยแท้ กล่าวคือมีพ่อและแม่เป็นคนไทย และเด็กไทยที่มีพ่อหรือแม่เป็นคนต่างชาติ โดยในปีการศึกษา 2558 โรงเรียนบ้านท่าอากมีเด็กไทยจำนวนทั้งหมด 59 คนหรือร้อยละ 7.38 (โรงเรียนบ้านท่าอาก, 2558) ซึ่งถือว่ามีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนของเด็กเมียนมาที่เข้ามาศึกษาในโรงเรียน ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์เด็กนักเรียนและครูประจำชั้นในประเด็นเรื่องวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของเด็กในประเด็นต่าง ๆ พบว่าครอบครัวของเด็กยากจนมักจะมีปัญหาเรื่องรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย ทำให้ครอบครัวไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นชุดนักเรียน อุปกรณ์การเรียน รวมถึงค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ แม้ว่าในปัจจุบันภาครัฐจะสนับสนุนงบประมาณทางการศึกษาโดยผ่านนโยบายเรียนฟรี แต่การเรียนในโรงเรียนก็ยังคงมีค่าใช้จ่ายส่วนเกินอีกเป็นจำนวนมากที่พ่อแม่และผู้ปกครองต้องรับผิดชอบ ส่งผลให้เด็กหลายคนต้องดิ้นรนทำงาน ทั้ง ๆ ที่ยังอยู่ในวัยเรียนเพื่อหาทุนทรัพย์มาใช้จ่ายในยามจำเป็น ดังเช่นกรณีของพิรพลที่ได้กล่าวว่า “เวลาว่าง ๆ ผมจะไปทำงาน โดยรับจ้างส่งของตามท่าต่าง ๆ เช่น ถ้าเขาให้เอาข้าวไปส่งที่ท่า 10 เราก็เอาไปส่งให้เขา บางวันก็ได้ทิปวันละ 100-200 บาท และค่าขับรถอีกประมาณ 50-60 บาท ผมอยากสะสมเงินไว้เยอะ ๆ เพื่อเอาไว้ใช้จ่ายและซื้อของที่จำเป็น” (พิรพล, นักเรียนไทยโรงเรียนบ้านท่าอาก, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2559)

นอกจากนี้ปัญหาความยากจนยังส่งผลต่อโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะโอกาสในการได้รับการศึกษาที่มีความหลากหลายและมีคุณภาพ ซึ่งเด็กไทยในชุมชนบ้านท่าอากส่วนใหญ่ที่ครอบครัวมีฐานะดีหรือมีกำลังในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กก็มักจะส่งลูกไปเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในเขตเทศบาลนครแม่สอด เช่น โรงเรียนภัทรวิทยา โรงเรียนราษฎร์วิทยา (ตี๋มิ่ง) โรงเรียนแม่สอด โรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว เป็นต้น เนื่องจากมีโรงเรียนเหล่านี้เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงและมีรูปแบบในการจัดการเรียนการสอนที่มีความหลากหลาย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าครอบครัวที่มีฐานะยากจนจะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการส่งลูกไปเรียนหนังสือ ทำให้ต้องเลือกเรียนในโรงเรียนใกล้บ้าน ทั้งที่ในความเป็นจริงเด็กไทยเหล่านี้มีทักษะและความสามารถที่จะเข้าในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงได้ แต่ด้วยข้อจำกัดและภาวะของความต้อโอกาส ทำให้เด็กกลุ่มนี้ไม่มีโอกาสในการเลือกโรงเรียนที่ตนเองต้องการได้มากนัก

(2) เด็กเมียนมา

เด็กเมียนมา เป็นกลุ่มเด็กที่มีจำนวนมากที่สุดในโรงเรียน โดยในปีการศึกษา 2558 มีเด็กเมียนมาเข้ามาเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาจจำนวนทั้งสิ้น 740 คนหรือร้อยละ 92.61 (โรงเรียนบ้านท่าอาจ, 2558) ซึ่งสถิติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่มีพรมแดนติดกับประเทศเมียนมาได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความสนใจของชาวเมียนมาในการส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งโรงเรียนแห่งนี้เปิดโอกาสให้เด็กทุกคน ทั้งเด็กที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยให้สามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และแบ่งประเภทของเด็กนักเรียนชาวเมียนมาตามลักษณะของความด้อยโอกาสทางการศึกษาบนพื้นฐานบริบทของพื้นที่ชายแดน ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงลักษณะของเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนได้ดีมากยิ่งขึ้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(2.1) เด็กยากจน

เด็กเมียนมาในโรงเรียนบ้านท่าอาจส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของแรงงานชาวเมียนมาที่มีฐานะยากจน ซึ่งจากสถิติของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 พบว่าโรงเรียนบ้านท่าอาจมีจำนวนนักเรียนด้อยโอกาสที่ยากจนทั้งสิ้น 485 คนหรือร้อยละ 60.7 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) ซึ่งถือว่ามีจำนวนเกินครึ่งของเด็กนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาจสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาทางเศรษฐกิจที่ยังไม่สามารถกระจายรายได้ไปสู่คนทุกระดับได้อย่างทั่วถึง ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าครอบครัวของเด็กชาวเมียนมาที่ยากจนมักจะมีคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ที่ไม่ดีมากนัก โดยบางครอบครัวต้องอาศัยอยู่ในบ้านเช่าหรือพื้นที่ก่อสร้างที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกและอยู่ในชุมชนแออัด บางบ้านมีลักษณะเป็นกระท่อมที่สร้างจากไม้ไผ่ที่ไม่มีความมั่นคงและแข็งแรง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชาวเมียนมาที่มีความยากลำบากและยังคงต้องดิ้นรนและต่อสู้ เพื่อให้มีชีวิตรอดไปในแต่ละวัน ทำให้หลายครอบครัวไม่มีกำลังและความพร้อมในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เด็กยากจนชาวเมียนมาที่เข้ามาศึกษาอยู่ในโรงเรียนบ้านท่าอาจจะมีทั้งเด็กที่อยู่ในพื้นที่และเด็กที่ข้ามมาเรียนจากฝั่งเมียนมาแบบเข้าไป-เย็นกลับ เนื่องจากโรงเรียนบ้านท่าอาจอยู่ใกล้กับแม่น้ำเมยที่เป็นเขตแดนไทย-เมียนมา ทำให้เด็กจากฝั่งเมียนมาสามารถข้ามฝั่งมาเรียนได้อย่างสะดวกและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางมากนัก โดยครอบครัวของเด็กยากจนที่อยู่ในฝั่งพม่าส่วนใหญ่จะมีอาชีพเป็นเกษตรกรหรือรับจ้างทั่วไปและมีรายได้ไม่สูงมากนัก ตัวอย่างเช่น กรณีของเอเอเออง นักเรียนชาวเมียนมาที่ครอบครัวมีฐานะยากจน โดยพ่อแม่มีอาชีพรับจ้างเข็นผักอยู่ในตลาดที่ฝั่งเมียนมาและหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว เนื่องจากแม่มีปัญหาทางสุขภาพทำให้ไม่สามารถทำงานหนักได้ ซึ่งครอบครัวนี้มีด้วยกันทั้งหมด 11 คนและมีรายได้เฉลี่ยต่อวันประมาณ 300 บาท ส่งผลให้ครอบครัวไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาให้กับเอเอเอองได้อย่างเต็มที่ รวมถึงคุณภาพชีวิตก็ไม่ดีเท่าที่ควร

โดยเฉพาะถ้าหากว่าบางวันที่พ่อแม่ไม่ได้ไปทำงานหรือรายได้ที่เข้ามาไม่เพียงพอกับรายจ่ายก็ต้องอยู่กันอย่างประหยัด บางครั้งก็อดมื้อกินมื้อ “บางวันหนูก็ไม่ได้เงินค่าขนม ไม่มีเงินหนูก็ไม่กิน บางครั้งพ่อแม่ให้เดือนละ 100 บาท บางครั้ง 3 เดือนให้แค่ 50 บาท เพราะครอบครัวไม่ค่อยมีเงิน” (เอเอเอง, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2559) ซึ่งกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาความยากจนได้ส่งผลกระทบต่อในหลายด้าน โดยไม่ได้มีปัญหาล้วนแต่ในด้านการศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ต่าง ๆ ที่ขัดสนตามไปด้วย เพราะฉะนั้นความยากจนจึงเป็นปัญหาที่น่ากลัวและแก้ไขได้ยาก โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีความเหลื่อมล้ำในด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก แต่สิ่งหนึ่งที่จะช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้ได้ก็คือ การสนับสนุนบริการทางการศึกษาของภาครัฐในด้านต่าง ๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่าอุปกรณ์ทางการศึกษาต่าง ๆ เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาของครอบครัวและสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กมากยิ่งขึ้น

(2.2) เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร

เด็กเมียนมาที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาจส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรของไทย ทำให้เด็กกลุ่มนี้ไม่ได้รับสิทธิในด้านต่าง ๆ เหมือนกับเด็กไทย ทั้งนี้โรงเรียนบ้านท่าอาจได้เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนเข้ามาศึกษาในโรงเรียน แม้ว่าไม่มีสัญชาติไทย ไม่มีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทย ไม่มีใบรับรองการเกิด หรือไม่มีเอกสารใด ๆ มาสมัครเรียน ซึ่งในแต่ละภาคการศึกษาทางโรงเรียนจะมีการส่งรายชื่อและข้อมูลของเด็กในแต่ละชั้นเรียนไปยังระบบจัดเก็บข้อมูลนักเรียนรายบุคคลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อของบประมาณสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็ก โดยเด็กที่ไม่มีเลข 13 หลัก ทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจะมีการกำหนดเลข 13 หลักให้กับเด็ก โดยมีตัว G นำหน้าเลข 13 หลัก ตัวอย่างเช่น G255317450320 ซึ่งเลข 13 หลักดังกล่าวไม่สามารถนำไปใช้เพื่อรับสิทธิในด้านอื่น ๆ ได้ เนื่องจากเป็นเลขที่ใช้เฉพาะในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่านั้น โดยในปีการศึกษา 2558 นักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาจที่มีตัว G นำหน้าเลข 13 หลักมีจำนวน 588 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 73.59 (โรงเรียนบ้านท่าอาจ, 2558) โดยเด็กกลุ่มนี้จะได้รับบริการทางการศึกษาเท่าเทียมกับเด็กที่มีสัญชาติไทยหรือมีสถานะทางทะเบียนราษฎร ไม่ว่าจะเรียนชั้นอนุบาลหรือประถมศึกษา โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจะกำหนดให้ส่งรายชื่อของเด็กเฉพาะในช่วงต้นของแต่ละภาคเรียน เช่น ในภาคเรียนที่ 1 จะต้องส่งรายชื่อและข้อมูลของเด็กผ่านระบบจัดเก็บข้อมูลนักเรียนรายบุคคลหรือโปรแกรม DMC ก่อนวันที่ 10 มิถุนายน ดังนั้นถ้าเด็กเข้ามาสมัครเรียนหลังจากวันนี้ เด็กจะไม่ได้ขึ้นทะเบียนและไม่ได้รับเงินสนับสนุนการศึกษา แต่ทางโรงเรียนก็ยังคงรับเด็กกลุ่มนี้เข้ามาศึกษา ทำให้ผู้ปกครองต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ เอง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเด็กที่ผู้ปกครองมีฐานะยากจน ทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือหรือสนับสนุนการศึกษาได้อย่างเต็มที่

(2.3) เด็กถูกทอดทิ้ง

เด็กถูกทอดทิ้งเป็นเด็กที่ไม่ได้รับการดูแลจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองซึ่งถูกทอดทิ้งให้อยู่กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ครอบครัว เช่น เด็กในสถานสงเคราะห์หรือมูลนิธิต่าง ๆ โดยเด็กกลุ่มนี้มักจะไม่สามารถติดตามหรือกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมได้ เนื่องจากครอบครัวไม่ต้องการหรือไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้จึงนำเด็กมาทิ้งไว้ในตามสถานสงเคราะห์หรือมูลนิธิต่าง ๆ ที่รับเลี้ยงเด็ก ซึ่งลักษณะของเด็กที่ถูกทอดทิ้งในงานวิจัยนี้จะป็นกลุ่มเด็กที่อยู่ในศูนย์การเรียนหรือมูลนิธิที่ส่งเด็กเข้ามาศึกษาในโรงเรียนบ้านท่าอาจ โดยส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่มาจากศูนย์การเรียนหลายแห่ง ได้แก่ Life Impact, Future Life, Holy Infant Orphanage, Agape เป็นต้น ซึ่งศูนย์การเรียนเหล่านี้มักจะอยู่ใกล้กับโรงเรียนหรืออยู่ในระยะทางที่สามารถเดินทางได้อย่างสะดวก โดยศูนย์การเรียนแต่ละแห่งมีการดูแลเด็กในด้านต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า รวมถึงค่าใช้จ่ายในด้านการศึกษา อย่างไรก็ตาม การดูแลเด็กของแต่ละศูนย์การเรียนก็จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับงบประมาณ รวมถึงจำนวนของครูหรือเจ้าหน้าที่ในศูนย์การเรียน ซึ่งจากการเข้าไปศึกษาข้อมูลพบว่าศูนย์การเรียนที่ส่งเด็กมาเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอาจนั้นจะมีทั้งศูนย์การเรียนที่มีการดูแลเอาใจใส่เด็กอย่างดีและศูนย์การเรียนที่ไม่ค่อยดูแลเอาใจใส่เด็ก เนื่องจากข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบุคลากร ทำให้ไม่สามารถดูแลเด็กได้อย่างเต็มที่ ซึ่งเด็กที่อยู่ในศูนย์การเรียนเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มเด็กที่ค่อนข้างน่าเป็นห่วง เหตุเพราะเด็กที่ถูกทอดทิ้งส่วนใหญ่มักจะมีปัญหาเรื่องการขาดความรักและความอบอุ่น ส่งผลให้เด็กกลุ่มนี้ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ แต่ด้วยข้อจำกัดของศูนย์การเรียน ทำให้ไม่สามารถดูแลเด็กได้อย่างทั่วถึง ทั้งในเรื่องเงินค่าขนมและการจัดหาอุปกรณ์ทางการศึกษาต่าง ๆ มาให้เด็ก ดังเช่นกรณีของนฤมลเด็กนักเรียนชาวเมียนมาอายุ 15 ปีที่อยู่ในศูนย์การเรียนแห่งหนึ่งมาตั้งแต่อายุ 8 ปี เนื่องจากครอบครัวมีปัญหาและไม่สามารถดูแลเด็กได้ โดยศูนย์การเรียนที่นฤมลอาศัยอยู่มีลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก โดยมีเด็กอาศัยอยู่ร่วมกันประมาณ 40 คน ทำให้สถานที่ค่อนข้างมีความคับแคบและสภาพความเป็นอยู่ของเด็กภายในศูนย์ก็ไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากขาดแคลนงบประมาณ ทำให้ไม่มีทุนทรัพย์ในการสนับสนุนการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ของเด็กได้อย่างเต็มที่ “อยู่ศูนย์ครูไม่ได้ให้เงินมาโรงเรียน เพราะเด็กในศูนย์เยอะ แต่บางอาทิตย์ก็ให้ เช่น วันละ 20 บาท ส่วนใหญ่จะให้เด็กโต เด็กเล็กไม่ค่อยได้ บางครั้งมาโรงเรียนหนูไม่มีเงินซื้อขนม เพื่อนก็จะแบ่งให้กินบ้าง” (นฤมล, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2559) ทำให้เด็กในศูนย์การเรียนแห่งนี้ต้องอยู่ไปตามสภาพ เด็กบางคนมีสภาพมอมแมม บางคนเสื้อผ้า กางเกงขาด หรือบางคนไม่มีรองเท้าใส่ แต่สิ่งหนึ่งที่สัมผัสได้จากเด็กเหล่านี้คือแววตาที่ไร้เดียงสาและรอยยิ้มที่บริสุทธิ์ เด็กกลุ่มนี้ต้องการได้รับการศึกษาและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี แต่ด้วยข้อจำกัดหลาย ๆ อย่างทำให้พวกเขาไม่สามารถได้ในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งทางศูนย์การเรียนพยายามช่วยเหลือเด็กทุกคนให้ได้รับการศึกษา โดยการส่งเด็กไปเรียนในโรงเรียนไทยหรือศูนย์การเรียนต่าง ๆ

ในอำเภอแม่สอดที่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน จากกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความด้อยโอกาสทั้งในด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิต ซึ่งในอนาคตถ้าหากไม่มีองค์กรหรือผู้ที่มีจิตศรัทธาเข้ามาสนับสนุนงบประมาณ ส่งผลให้ศูนย์การเรียนต้องปิดตัวลงและเด็กที่ถูกทอดทิ้งกลุ่มนี้อาจจะต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นและขาดโอกาสทางการศึกษาไปโดยปริยาย เพราะฉะนั้นภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลเด็กและเยาวชนควรเข้าไปพัฒนาและจัดระบบของศูนย์การเรียนให้มีคุณภาพและมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

(2.4) เด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้

เด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้ เป็นเด็กที่มีปัญหาการเรียนรู้ในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลาย ด้านที่ช้ากว่าเด็กปกติทั่วไปที่มีอายุเท่า ๆ กัน ซึ่งปัญหาในการเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความเกียจคร้านหรือการขาดเรียนของเด็ก แต่เกิดจากความพิการหรือความบกพร่องของร่างกายและสมอง โดยเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านท่าอาจส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มีปัญหาทางการเรียนรู้ในด้านภาษา โดยเฉพาะการอ่าน และการเขียน โดยในปีการศึกษา 2558 โรงเรียนบ้านท่าอาจมีเด็กนักเรียนที่อยู่ในข่ายเป็นผู้บกพร่องทางการเรียนรู้จากการคัดกรองของครูประจำชั้นจำนวนทั้งสิ้น 51 คนหรือร้อยละ 6.38 ซึ่งทางโรงเรียนได้มีการคัดกรองเด็ก เพื่อค้นหาเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มอ่านออกเขียนได้ เพราะฉะนั้นการประเมินจะมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อเทียบกับเด็กในระดับชั้นเล็ก ๆ โดยครูประจำชั้นจะเป็นผู้คัดกรองและประเมินความบกพร่องทางการเรียนรู้ของเด็กในชั้นแรก เนื่องจากมีความเข้าใจและใกล้ชิดกับตัวเด็กมากที่สุด ซึ่งการประเมินจะประกอบไปด้วยด้านการอ่าน การเขียน และการคำนวณ ซึ่งหลังจากที่ครูประจำชั้นคัดกรองและประเมินเด็กเสร็จสิ้นแล้ว ในแต่ละปีการศึกษา ก็จะมีแพทย์จากโรงพยาบาลแม่สอดเข้ามาตรวจวินิจฉัยเด็กอีกครั้งหนึ่ง แต่เนื่องจากบุคลากรทางการแพทย์ในพื้นที่ชายแดนที่มีจำกัด ส่งผลให้ในปีการศึกษา 2558 ไม่มีแพทย์จากโรงพยาบาลเข้ามาตรวจและคัดกรองเด็กในโรงเรียนท่าอาจ ทำให้เด็กไม่ได้รับการตรวจวินิจฉัยอย่างถูกต้องจากแพทย์ รวมถึงไม่ได้คำแนะนำจากบุคลากรทางการแพทย์ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในด้านนี้โดยเฉพาะ ส่งผลให้การปฏิบัติตัวของเด็ก รวมถึงการจัดการเรียนการสอนของครูยังไม่มีที่เหมาะสมและเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร

แม้ว่าเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในโรงเรียน แต่ก็ไม่สามารถละเลยได้ เนื่องจากเด็กทุกคนในโรงเรียนมีความสำคัญและควรได้รับการทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะเด็กในกลุ่มที่มีปัญหาในเรื่องของการเรียนรู้ ควรได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เพื่อลดภาวะของสภาพปัญหาและความด้อยโอกาสของเด็กที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ในโรงเรียนบ้านท่าอาจได้มีการแก้ปัญหาเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ด้วยการสอนเพิ่มเติมหลังจากเวลาเลิกเรียน โดยจะเน้นการสอนวิชาภาษาไทยและคณิตศาสตร์เป็นหลัก ซึ่งครูประจำชั้นจะมีแผนการจัด

การศึกษาเฉพาะบุคคล โดยจะกำหนดว่าเด็กแต่ละคนควรเสริมความรู้หรือพัฒนาทักษะในด้านไหนบ้าง เพื่อให้มีความเหมาะสมกับตัวเด็ก นอกจากนี้ทางกระทรวงศึกษาธิการยังได้ช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้ โดยการสนับสนุนอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ เช่น หนังสือ ของเล่นเสริมทักษะ และสื่อการสอนเพื่อพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ ให้กับเด็กกลุ่มนี้ แต่ในปัจจุบันโรงเรียนบ้านท่าอาจยังคงมีปัญหาในด้านบุคลากรและอาคารสถานที่ ทำให้ไม่มีห้องเรียนและครูที่ดูแลเด็กกลุ่มนี้โดยเฉพาะ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาที่มีความเหมาะสมสำหรับเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เนื่องจากเด็กจะต้องได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมและตรงกับพัฒนาการในการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งถ้าหากว่าโรงเรียนยังไม่สามารถจัดการระบบการศึกษาให้มีความเหมาะสมและเป็นรูปธรรมได้ ส่งผลให้เด็กยังคงอยู่ในภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษา ดังเช่นกรณีของน้ำผึ้ง “หนูมาเรียนที่นี่ตั้งแต่ อ.1 หนูพูดภาษาพม่าได้ แต่ถ้าเป็นภาษาไทย หนูพูดไม่ค่อยได้ เวลาอ่านหนังสือภาษาไทยต้องมีเพื่อนคอยช่วยอ่าน เพราะอ่านไม่ค่อยได้” (น้ำผึ้ง, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2559) โดยน้ำผึ้งมีปัญหาการเรียนรู้ช้า ทำให้เรียนไม่ทันเพื่อน ส่งผลให้เมื่อปีที่แล้วต้องเรียนซ้ำชั้น ประกอบกับครอบครัวมีฐานะยากจนจึงไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาเฉพาะทางให้กับเด็กได้ โดยน้ำผึ้งอาศัยอยู่กับตาและยายที่ฝั่งเมียนมา เนื่องจากพ่อแม่เสียชีวิต น้ำผึ้งเล่าว่ายายอยากให้เธอเป็นครูและอยากให้เรียนสูง ๆ แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านการเรียนรู้ทำให้น้ำผึ้งอาจจะต้องใช้ความพยายามมากกว่าคนอื่นในการทำฟันของยายให้เป็นจริง หลายครั้งที่น้ำผึ้งท้อกับการเรียน แต่เธอไม่เคยยอมแพ้และยังอยากจะทำสำเร็จกับการเรียนต่อไป จากกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งการจัดการศึกษาให้กับเด็กกลุ่มนี้ต้องใช้ทักษะและประสบการณ์ในการเรียนการสอนให้มีความเหมาะสมกับเด็ก แต่เนื่องจากเงื่อนไขหลาย ๆ อย่าง ทั้งการขาดแคลนบุคลากรในการดูแลเด็กกลุ่มนี้ของโรงเรียนและความยากจนของครอบครัว ทำให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่ตรงกับความต้องการและระดับการเรียนรู้ของตนเอง เพราะฉะนั้นปัญหาดังกล่าวภาครัฐจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้น แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการพัฒนาระบบการศึกษาและจัดหาอุปกรณ์ทางการศึกษามาให้กับเด็กกลุ่มนี้ แต่ประเด็นเรื่องบุคลากรก็เป็นสิ่งสำคัญที่ภาครัฐจะต้องพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถและเพียงพอสำหรับการจัดการศึกษาให้กับเด็กด้อยโอกาสกลุ่มนี้ที่เหมาะสม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาทั้งในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจจะมีทั้งลักษณะของเด็กที่เหมือนและแตกต่างกันออกไป โดยลักษณะของผู้ด้อยโอกาสที่เหมือนกันนั้น ไม่ว่าจะเป็นเด็กยากจน เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร และเด็กถูกทอดทิ้ง เป็นภาพสะท้อนของเด็กที่ทำให้เห็นภาพของความเปราะบางที่ชายแดนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะกลุ่มเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ซึ่งเป็นกลุ่มเด็กที่มีจำนวนมากในพื้นที่ชายแดน ส่วนลักษณะของผู้ด้อยโอกาสที่แตกต่างกันนั้นก็เป็นการแสดงให้เห็น

ถึงสภาพบริบทของโรงเรียนแต่ละแห่ง ดังเช่น ในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ที่ทางวัดและโรงเรียนได้ออกไปแนะแนวเด็กบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขาให้เข้ามาเรียนในโรงเรียน เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็ก หรือในโรงเรียนบ้านท่าอาจที่มีเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้เข้ามาเรียนอยู่ในโรงเรียนก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนแห่งนี้เปิดโอกาสให้เด็กทุกกลุ่มได้เข้ามาศึกษาในโรงเรียน อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้ได้รับการศึกษาและบริการทางการศึกษาที่ดีและมีคุณภาพ นั่นก็คือสิทธิและโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างให้เด็กมีความรู้และพัฒนาศักยภาพให้เติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในการพัฒนาสังคมต่อไป

4.2 สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

4.2.1 สิทธิทางการศึกษา

สิทธิทางการศึกษา เป็นประเด็นที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากสำหรับเด็กและเยาวชน เนื่องจากสิทธิทางการศึกษาเป็นกรอบในการคุ้มครองและกำหนดสิทธิของเด็กแต่ละคนในการได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งสิทธิทางการศึกษาเป็นประเด็นที่ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญ โดยในงานชิ้นนี้ผู้วิจัยได้แบ่งสิทธิทางการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับนโยบาย ระดับองค์กร และระดับโรงเรียนในการนำนโยบายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษาไปปรับใช้ ซึ่งจะช่วยให้เห็นแนวทางและทิศทางในการพัฒนานโยบายทางการศึกษาของแต่ละภาคส่วนที่มีความสอดคล้องกัน ดังนี้

(1) ระดับนโยบาย ในปัจจุบันภาครัฐได้กำหนดสิทธิทางการศึกษาไว้ดังนี้

(1.1) พระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ได้กำหนดสิทธิทางการศึกษาในมาตรา 10 ไว้ว่าบุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยรัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย นอกจากนี้บุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพหรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส รัฐจะต้องให้สิทธิและโอกาสในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ นอกจากนี้ในมาตรา 12 ยังได้เปิดโอกาสให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งในด้านการให้ความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นกฎหมายทางการศึกษาที่สำคัญในการกำหนดสิทธิทางการศึกษาใน

หลายด้าน ซึ่งจะช่วยให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาสได้มีทางเลือกในการเข้าถึงระบบการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

(1.2) พระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 เป็นพระราชบัญญัติที่สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 โดยพระราชบัญญัติดังกล่าวจะเน้นการกำหนดสิทธิทางการศึกษา การส่งเสริมการจัดการศึกษา และการพัฒนาการศึกษาสำหรับคนพิการ ทั้งนี้ในมาตรา 5 ได้กำหนดสิทธิทางการศึกษาสำหรับคนพิการไว้ดังนี้ 1) ได้รับการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย พร้อมทั้งได้รับเทคโนโลยี สิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ และบริการทางการศึกษา 2) สามารถเลือกบริการทางการศึกษา สถานศึกษาระบบและรูปแบบการศึกษา โดยคำนึงถึงความสามารถ ความสนใจ และความต้องการของบุคคลนั้น และ 3) ได้รับการศึกษาที่มีมาตรฐาน ทั้งในด้านการจัดหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ และการทดสอบทางการศึกษาที่เหมาะสมกับคนพิการแต่ละประเภท นอกจากนี้ในมาตรา 7 ยังระบุว่าให้สถานศึกษาของรัฐและเอกชนที่จัดการเรียนร่วม สถานศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาสำหรับคนพิการ และศูนย์การเรียนเฉพาะความพิการที่ได้รับการรับรองมาตรฐานจะได้รับเงินอุดหนุนและความช่วยเหลือเป็นพิเศษจากรัฐ รวมถึงมาตรา 8 ระบุว่าให้สถานศึกษาในทุกสังกัดจัดทำแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล โดยให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นพิเศษของคนพิการ (กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ, 2556) ทั้งนี้จากพระราชบัญญัติดังกล่าวจะเห็นได้ว่าภาครัฐได้ให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้ผู้พิการได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมและสามารถนำความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ได้ในอนาคต

(1.3) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 เป็นนโยบายของรัฐที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคน ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยสามารถเข้ามาเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ของไทยได้โดยไม่จำกัดระดับ ประเภท รวมไปถึงพื้นที่ในการศึกษา และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ให้มีการออกหลักฐานทางการศึกษาให้แก่เด็กทุกคนที่เข้ามาเรียน ซึ่งนโยบายดังกล่าวถือเป็นนโยบายที่สำคัญและมีบทบาทอย่างมากต่อการสร้างเสริมโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย

(2) ระดับองค์กร หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับในการจัดการศึกษาได้นำนโยบายของภาครัฐมาปรับใช้พัฒนาแนวทางในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส ดังนี้

(2.1) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหน่วยงานทางการศึกษาที่อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งหน้าที่ในการดูแลและรับผิดชอบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งนี้หน่วยงานดังกล่าวได้มีการสานต่อนโยบายของภาครัฐ โดยการจัดทำโครงการและกำหนดนโยบายต่าง ๆ ในด้านสิทธิทางการศึกษา เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาเด็กทุกคนสามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น ได้แก่

(2.1.1) นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (นโยบายเรียนฟรี) เป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ที่ได้ระบุว่าบุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยรัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ส่งผลให้กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดนโยบายที่เป็นการสนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้กับนักเรียนทุกคน โดยทางภาครัฐจะมีการจัดสรรงบประมาณให้กับเด็กใน 5 ด้าน ได้แก่ ค่าจัดการเรียนการสอน ค่าหนังสือ ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าเครื่องแบบนักเรียน และค่ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งจะช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองและเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษาอย่างทั่วถึง

(2.1.2) แผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กพิการ ซึ่งจะช่วยกำหนดทิศทางในการได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับตัวเด็กแต่ละคน ทั้งในด้านการจัดการเรียนการสอน เทคโนโลยี สื่อ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทั้งนี้แผนการจัดการศึกษาดังกล่าวเป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ในมาตรา 10 ที่ได้ระบุว่ารัฐจะต้องให้สิทธิและโอกาสทางการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพหรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 ในมาตรา 8 ยังได้ระบุว่าสถานศึกษาในทุกสังกัดจะต้องจัดทำแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคลให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นพิเศษของคนพิการ ซึ่งนโยบายดังกล่าวจะช่วยให้เด็กพิการหรือมีความบกพร่องในด้านต่าง ๆ ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับความต้องการของแต่ละบุคคล

(2.2) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เป็นหน่วยงานทางการศึกษาระดับกรมของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดทิศทางและนโยบายด้านการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะการพัฒนาไปสู่อุปการปฏิบัติโดยให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาและมาตรฐานการศึกษาของชาติ โดยหน่วยงานดังกล่าวได้มีการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส พ.ศ.2547 ซึ่งเป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ที่ได้ระบุว่าบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพหรือบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส รัฐจะต้องให้สิทธิและโอกาสในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ ส่งผลให้กระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดทำนโยบายในการจัดการศึกษาที่คำนึงถึงปัญหาและการเข้าถึงโอกาสในการได้รับการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสทุกประเภท โดยมีนโยบายในการจัดการศึกษา ดังนี้ 1) การจัดบริการทางการศึกษาให้มีความเสมอภาคและทั่วถึง 2) จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพและมีความ

เหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาส 3) สนับสนุนให้มีการจัดสรรทรัพยากร เพื่อการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของเด็กด้อยโอกาส 4) จัดระบบการบริหารจัดการให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส และ 5) สร้างและพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสให้มีศักยภาพและมีความพร้อมในการจัดการศึกษา ซึ่งนโยบายดังกล่าวจะช่วยให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความเหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาสในแต่ละประเภท

(2.3) มหาเถรสมาคม เป็นองค์กรทางศาสนาที่มีบทบาทในการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ซึ่งบทบาทในด้านการศึกษาถือเป็นบทบาทด้านหนึ่งที่สำคัญของคณะสงฆ์ ทั้งในด้านศาสนศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ โดยในปัจจุบันภาครัฐได้มีการกำหนดนโยบายผ่านพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ในมาตรา 12 ที่ระบุว่าได้เปิดโอกาสให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งในด้านการให้ความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษา ส่งผลให้วัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบเพิ่มมากขึ้น เช่น การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รวมถึงการเผยแพร่ธรรมะและสอนศีลธรรมให้กับประชาชนภายในวัด ซึ่งการจัดการศึกษาของวัดดังกล่าวจะช่วยให้ประชาชนทุกคน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้เข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น

(3) **ระดับโรงเรียน** จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในระดับนโยบายและระดับองค์กรต่าง ๆ ได้มีการกำหนดสิทธิทางการศึกษาของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส โดยผ่านนโยบายต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้มีการนำนโยบายต่าง ๆ มาปรับใช้สำหรับการจัดการศึกษา ดังนี้

(3.1) **โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)** เป็นโรงเรียนที่อยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ โดยทางโรงเรียนได้มีการนำนโยบายทางการศึกษาต่าง ๆ ของภาครัฐมาปรับใช้ในการให้สิทธิทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ แก่นักเรียนในโรงเรียน ดังนี้

(3.1.1) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 โดยการเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้ ทั้งเด็กที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทย แต่อาจมีข้อจำกัดว่าทางโรงเรียนต้องการเด็กที่มีเอกสารครบถ้วนในการมาสมัครเข้าเรียน โดยเฉพาะถ้าหากว่ามีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยมาสมัครก็จะเป็นประโยชน์สำหรับเด็ก เนื่องจากจะได้รับเงินอุดหนุนรายหัว เพื่อมาสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กในด้านต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม

แม้ว่าเด็กจะไม่มีเอกสารใด ๆ มาสมัครเข้าเรียน ทางโรงเรียนก็ยังคงรับ แต่จะมีการพิจารณาเป็นรายกรณีไป ซึ่งในปัจจุบันภาครัฐได้มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยให้กระทรวงมหาดไทยออกเลข 13 หลักให้กับเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับเงินอุดหนุนรายหัว ซึ่งเป็นการขยายโอกาสให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น

(3.1.2) นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (นโยบายเรียนฟรี) ซึ่งทางโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้มีการนำนโยบายดังกล่าวมาปรับใช้กับโรงเรียน โดยเด็กทุกคนที่เข้ามาศึกษาในโรงเรียนจะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน รวมถึงหนังสือ เครื่องแบบนักเรียน และอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ แต่มีเงื่อนไขว่าต้องเป็นเด็กที่มีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยเท่านั้นถึงจะได้รับบริการทางการศึกษาเหล่านี้ ส่วนเด็กที่ไม่มีเลข 13 หลักจะยังคงได้เรียนฟรี ส่วนอุปกรณ์ทางการศึกษาต่าง ๆ ทางโรงเรียนจะพิจารณาเป็นรายกรณีไป ถ้าหากว่าเป็นเด็กที่บ้านไม่สามารถสนับสนุนหรือรับผิดชอบค่าใช้จ่ายได้ ทางโรงเรียนก็จะช่วยเหลือ เพื่อให้เด็กมีโอกาสในการได้รับบริการทางการศึกษาที่เท่าเทียมกัน “ถ้าเป็นเด็กที่ไม่มีเลข 13 หลัก เราก็ต้องช่วยเขาบ้าง บางครั้งก็ตัดชุดให้ แต่ต้องดูด้วยว่าเด็กที่ไม่มีเลขมีฐานะที่ยากจนหรือไม่ ดูเป็นรายคน ไม่ได้ให้ทุกคน บางคนมาจากแม่สอด แม้ว่าจะไม่มีเลข แต่ที่บ้านรวย เราก็จะไม่ให้ เราจะดูสถานภาพจากข้อมูลของครูประจำชั้น เพื่อน และการเยี่ยมบ้านเอามาประกอบกัน เวลาเปิดเทอมเราก็จะให้เด็กที่มีเลขก่อน ถ้าเด็กคนไหนไม่มีเลขและไม่มีเงินค่อยเข้ามาคุยกัน เราไม่สามารถให้เด็กทุกคนได้” (ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2559)

(3.1.3) นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2547 โดยทางโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้นำนโยบายดังกล่าวมาปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กโรงเรียน “เราได้นำนโยบายมาใช้ในเรื่องของเด็กนักเรียนยากจน โดยการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็ก เด็กด้อยโอกาสส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสในเรื่องของการเรียน เราก็จะมาสอนเสริมให้เด็ก เด็กที่มาจากถิ่นทุรกันดารที่แตกต่างกัน เราก็ได้มีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม เช่น ภาษาพม่า” (ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2559)

นอกจากนโยบายต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนได้มีการนำมาปรับใช้ เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับสิทธิทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันแล้ว ทางโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ยังได้รับเงินสนับสนุนค่าอาหารกลางวันและค่าอาหารเสริม (นม) เหมือนกับโรงเรียนบ้านท่าอากาศยาน (วัดดอนแก้ว) จะมีข้อจำกัดว่าค่าอาหารกลางวันและค่าอาหารเสริม (นม) จะได้รับตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น ทำให้ทางโรงเรียนต้องนำเงินค่าอาหารของเด็กมาถัวเฉลี่ยกัน เพื่อให้เด็กทุกคนในโรงเรียนได้รับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งบางครั้งเงินค่าอาหารไม่

เพียงพอสำหรับเด็ก ทางโรงเรียนจึงต้องรับบริจาคค่าอาหารกลางวันจากชาวบ้านหรือผู้มีจิตศรัทธาต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนจะมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เด็กได้รับการศึกษาที่ไม่มีความเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ผู้บริหารและคณะครูพยายามที่จะช่วยเหลือเด็กทุกคนในโรงเรียนโดยเฉพาะผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของโรงเรียนคือ พระครูอนุกุลวรากร เจ้าอาวาสวัดดอนแก้วและคณะกรรมการวัดที่คอยสนับสนุนในด้านงบประมาณ อาหาร และอุปกรณ์การเรียนการสอนตามกำลังศรัทธาที่ได้รับจากญาติโยมผู้อุปถัมภ์วัด เพื่อให้เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกัน แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านงบประมาณ ทำให้ทางโรงเรียนไม่สามารถช่วยเหลือเด็กทุกคนได้

(3.2) โรงเรียนบ้านท่าอาก ได้นำนโยบายทางการศึกษาของภาครัฐมาปรับใช้ในการให้สิทธิทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ สำหรับนักเรียนในโรงเรียนดังนี้

(3.2.1) พระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 ซึ่งทางโรงเรียนได้นำมาปรับใช้กับเด็กพิการหรือเด็กที่มีความบกพร่องในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา และการเรียนรู้ให้สามารถเรียนร่วมกับเด็กปกติได้ โดยทางโรงเรียนจะมีแผนการเรียนรู้เฉพาะรายบุคคลสำหรับเด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับตัวเด็กแต่ละคน “เด็กกลุ่มนี้จะไต่ขึ้นมาเพิ่มเติมคนละประมาณ 1,900 บาท โดยไม่ได้ให้มาเป็นเงินแต่จะให้มาเป็นสิ่ง เพื่อให้เด็กไปใช้เสริมพัฒนาการต่าง ๆ ให้ดีขึ้น ทางโรงเรียนจะแจ้งไปว่าเด็กคนนี้ต้องการอะไร เช่น หนังสือ เพื่อฝึกอ่านเขียน ซิติ บัตรคำ นิทาน การ์ตูน ซึ่งจะมีบัญชีให้ครูประจำชั้นเลือกว่าต้องการอะไร โดยครูจะเป็นคนประเมินเอง และสิ่งที่เราเลือกไปสามารถนำมาใช้กับเด็กปกติได้ด้วย” (พิมพ์พร กันธรักษา, ครูผู้ดูแลกลุ่มเด็กพิการเรียนร่วมโรงเรียนบ้านท่าอาก, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2559) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าโรงเรียนบ้านท่าอากได้ให้สิทธิและโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กทุกคนตามข้อกำหนดของพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 ส่งผลให้เด็กได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม เพื่อพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถและเติบโตมาเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

(3.2.2) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 เป็นนโยบายของรัฐที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคน ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยสามารถเข้ามาเรียนในโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ของไทยได้โดยไม่จำกัดระดับ ประเภท รวมไปถึงพื้นที่ในการศึกษา และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ให้มีการออกหลักฐานทางการศึกษาให้แก่เด็กทุกคนที่เข้ามาเรียน ซึ่งนโยบายดังกล่าวเป็นนโยบายหนึ่งที่มีความสำคัญและมีบทบาทเป็นอย่างมากในการเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยโรงเรียนบ้านท่าอากได้มีการนำนโยบายดังกล่าวมาปรับ

ใช้ในโรงเรียนตั้งแต่ พ.ศ. 2548 ส่งผลให้มีทั้งเด็กไทยและเด็กเมียนมาเข้ามาเรียนอยู่ในโรงเรียนเป็นจำนวนมาก “ช่วงที่ยังไม่มีมติคณะรัฐมนตรีฯออกมา จริง ๆ แล้วโรงเรียนเราก็มีเด็กต่างด้าวมาเรียนอยู่ด้วยแล้วครั้งหนึ่งและมีเด็กไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเด็กต่างด้าวกลุ่มนี้เป็นเด็กที่เกิดในประเทศไทยจริง ๆ แต่เขาไม่มีใบแจ้งเกิดและอยู่แบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ เขาก็เอาลูกมาเข้าโรงเรียน เมื่อก่อนตอนที่ยังไม่มีมติคณะรัฐมนตรีฯ เด็กก็ไม่ถึงร้อย แต่หลังจากมีประกาศจากมติคณะรัฐมนตรีฯ เด็กก็เพิ่มมากขึ้นเป็นร้อยกว่า เป็นสามร้อย เป็นเจ็ดร้อย จากนั้นก็เป็นพัน ขึ้นทีละปี ๆ ” (สุนีย์ มะโนวงศ์, ครูฝ่ายบริหารงานวิชาการโรงเรียนบ้านท่าอาน, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2558) จากการประกาศใช้นโยบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีเด็กเข้ามาเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอานเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของนโยบายว่าสามารถนำมาใช้ได้จริงและเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาที่มีความเสมอภาคและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

(3.3.3) นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (นโยบายเรียนฟรี) เป็นนโยบายที่สนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้กับนักเรียนทุกคน เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองและเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น ซึ่งนโยบายดังกล่าวทางโรงเรียนบ้านท่าอานได้มีการนำมาปรับใช้ในโรงเรียน โดยการให้นักเรียนทุกคนเรียนฟรีโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน อีกทั้งทางโรงเรียนยังเป็นผู้จัดการหาหนังสือเรียน อุปกรณ์การเรียน และชุดนักเรียนมอบให้เด็กอีกด้วย “ทางโรงเรียนได้ขอมติจากกรมการสถานศึกษาว่าขออนุญาตบริหารจัดการเงินที่ได้มาจากนโยบายเรียนฟรี โดยผ่านทางสหกรณ์โรงเรียน เด็กก็จะได้รับอุปกรณ์ตามนั้น ไม่ว่าจะเป็นมุดดินสอด่ ปากกา ยางลบ ไม้บรรทัด ฯลฯ ทั้งนี้ในแต่ละระดับชั้นก็จะเรียกหัวหน้าสายชั้นมาคุยว่าในแต่ละระดับชั้นต้องการอะไร เพราะว่าเด็กในแต่ละชั้นจะมีความต้องการที่ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะในระดับชั้นที่สูงขึ้นอาจจะต้องการอะไรที่มากกว่า เช่น เด็กโตอาจจะต้องการสีไม้ เด็กเล็กอาจจะต้องการแคล์คูลิเตอร์ เป็นต้น” (อนุสรณ์ เสระศาสตร์, รองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าอาน, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2559) จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่านอกจากที่โรงเรียนได้มีการนำนโยบายดังกล่าวมาปรับใช้เพื่อให้เด็กได้เรียนฟรีแล้ว การจัดสรรอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ที่ตรงกับความต้องการของเด็กในแต่ละช่วงวัยก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้เด็กได้ใช้ประโยชน์จากอุปกรณ์การเรียนที่โรงเรียนจัดสรรให้ได้เต็มที่และมีคุณภาพมากที่สุด

นอกจากนี้ทางภาครัฐยังได้มีการจัดสรรงบประมาณมาเป็นค่าอาหารกลางวันและค่าอาหารเสริม (นม) เพื่อให้เด็กทุกคนได้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและพร้อมที่จะเรียนรู้ โดยค่าอาหารกลางวันทางภาครัฐจะจัดสรรงบมาให้ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งจะได้เป็นรายหัวละประมาณ 20 บาท ทางโรงเรียนก็จะมีการนำเงินมาถัวเฉลี่ยกัน เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับประทานอาหารกันอย่างทั่วถึง ส่วนอาหารเสริม (นม) ทางโรงเรียนก็จะแจกให้เด็กดื่มทุกวัน

ในช่วงบ่าย ซึ่งจะเห็นได้ว่านอกจากนโยบายในด้านสิทธิทางการศึกษาที่ภาครัฐได้พยายามให้เด็กทุกคนได้มีโอกาสในการได้รับการศึกษาแล้ว การจัดสรรงบประมาณต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาหารกลางวันหรืออาหารเสริม (นม) เป็นสิ่งที่ภาครัฐได้มีความพยายามพัฒนาเด็กให้เติบโตมาอย่างสมบูรณ์ทั้งในด้านสติปัญญา ร่างกาย และจิตใจ เพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมและประเทศต่อไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าประเด็นเรื่องสิทธิทางการศึกษานั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสได้เข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น โคนสิทธิทางการศึกษาส่วนใหญ่จะมาจากระดับนโยบายของภาครัฐและองค์กรที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งหลายนโยบายเป็นสิ่งที่สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อระบบการศึกษาไทยในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่ได้ให้สิทธิทางการศึกษาแก่เด็กไร้สัญชาติให้สามารถเข้าถึงการศึกษาระบบโรงเรียนได้ อย่างไรก็ตามโรงเรียนหรือสถานศึกษาก็ถือเป็นตัวแปรสำคัญในการนำนโยบายต่าง ๆ ไปปรับใช้และจัดสิทธิทางการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาส เพราะฉะนั้นภาครัฐ องค์กร รวมถึงโรงเรียนควรสร้างความเข้าใจในประเด็นเรื่องสิทธิทางการศึกษาที่ตรงกัน เพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษามีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4.2.2 โอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

โอกาสทางการศึกษาถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาและบริการทางการศึกษาต่าง ๆ ของภาครัฐ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความเท่าเทียมกัน ทั้งนี้โอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดมีดังนี้

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)

(1) โอกาสจากนโยบายของภาครัฐ ซึ่งในปัจจุบันภาครัฐได้มีนโยบายทางการศึกษาด้วยกันหลายนโยบาย ทั้งนโยบายเรียนฟรีที่ให้สิทธิแก่เด็กทุกคนให้สามารถเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทยได้ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน รวมถึงมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่เปิดโอกาสให้เด็กที่อยู่ในประเทศไทยทุกคน ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยให้สามารถเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทยได้ ซึ่งนโยบายเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างโอกาสในการให้เด็กเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นเด็กยากจน เด็กที่ไม่มีสัญชาติ เด็กถูกทอดทิ้ง ฯลฯ ตัวอย่างเช่น กรณีของศุภณัฐได้กล่าวว่า “มาเรียนที่โรงเรียนอนุกุลวิทยา เพราะเขารับเด็กต่างด้าวและเด็กที่ไม่มีเลข ตอนแรกไปสมัครที่โรงเรียนเทศบาล เขาไม่รับ เพราะไม่มีเลข 13 หลัก ไม่ใช่เด็กไทย ถ้ายังไม่มีเลข เขายังไม่ให้เรียนก็เลยมาเรียนที่นี่” (ศุภณัฐ, นักเรียน

เมียนมาโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2559) จากตัวอย่างกรณีศึกษาจะเห็นว่าการศึกษาที่โรงเรียนเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้เข้ามาเรียนนั้นเป็นการลดภาวะความไม่เป็นธรรมทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงการศึกษามากยิ่งขึ้น

(2) โอกาสจากการเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ส่งผลให้โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาสได้เข้ามาศึกษาในโรงเรียน แม้ว่าจะมีความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เนื่องจากต้องการสนับสนุนให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงบริการทางการศึกษาและต้องการอบรมสั่งสอนเด็กให้มีความรู้ มีคุณธรรม และเป็นคนดีของสังคม “โรงเรียนเราสอนเด็กไปตามกระบวนการตามหลักมนุษยธรรม เพราะเราเป็นโรงเรียนการกุศล จะไม่ทำลายอนาคตของเขา เราให้เด็กเรียนฟรีและเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนทุกเผ่าเข้ามาเรียน เราหวังว่าเด็กจะมีชีวิตที่ดีกว่านี้” (พิทักษ์สันต์ ปัญญา, ครูฝ่ายบริหารงานบุคคลโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2560) จากคำอธิบายข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการให้โอกาสทางการศึกษาให้เด็กเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะในโรงเรียนการกุศลที่ต้องการช่วยเหลือเด็กทุกคนให้เข้าถึงระบบการศึกษาท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่มีปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำหรือการถูกกีดกันทางการศึกษา

นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังมีนโยบายในการกระจายโอกาสทางการศึกษาไปยังเด็กในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ เพื่อเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้เข้าสู่ระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น ซึ่งในแต่ละปีทางโรงเรียนจะมีคณะครูและพระสงฆ์เข้าไปแนะนำแนวตามพื้นที่ห่างไกลต่าง ๆ เช่น อำเภอแม่ระมาด อำเภออุ้มผาง อำเภอพบพระ และอำเภอท่าสองยาง โดยเด็กกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมาจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และห้องเรียนสาขา ซึ่งทางโรงเรียนได้มีการจัดบริการทางการศึกษาให้แก่เด็กกลุ่มนี้ในหลายด้าน เช่น มีหอพักให้เด็กอยู่ในโรงเรียน การจัดรถไปรับ-ส่งเด็กที่มาจากอำเภอต่าง ๆ ในถิ่นทุรกันดารในช่วงเปิดเทอมและปิดเทอม เป็นต้น ตัวอย่างเช่น กรณีของด้าดาได้กล่าวว่า “หนูมาเรียนที่นี่ เพราะว่ามีรุ่นพี่ไปแนะนำที่โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่หนูเรียน ใน อ.ท่าสองยาง พี่บอกว่ามาเรียนที่นี่สนุก เวลากลับบ้านก็มีรถโรงเรียนไปส่ง ถ้าหนูเรียนที่ท่าสองยาง หนูต้องไปและกลับเอง หนูไม่มีรถไปเรียน หนูเลยมาเรียนที่นี่” (ด้าดา, นักเรียนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2559) เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าโรงเรียนเอกชนการกุศลจึงเป็นสถานศึกษาที่รองรับกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ทั้งจากพื้นที่ชายแดนแม่สอดและในพื้นที่ห่างไกลต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กได้มีความรู้และมีโอกาสในการทำงานที่ดี รวมถึงเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

อย่างไรก็ตามแม้ว่าภาครัฐและโรงเรียนจะพยายามสนับสนุนและเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างมีคุณภาพและทั่วถึง แต่ก็ยังคงมีปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดและอุปสรรคที่สำคัญต่อการเข้าถึงระบบการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในหลายด้าน ได้แก่

(1) ด้านนโยบายของภาครัฐ แม้ว่าโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จะนำนโยบายของรัฐหลายนโยบายมาปรับใช้เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับโอกาสในการเข้าถึงการศึกษามากยิ่งขึ้น แต่ นโยบายของรัฐบางนโยบายก็ยังคงมีข้อจำกัด เช่น นโยบายเรียนฟรีของโรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนที่จะให้เงินอุดหนุนรายหัวเฉพาะกับเด็กที่มีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยเท่านั้น ซึ่งนโยบายของรัฐดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของเด็กเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีเด็กในโรงเรียนเป็นจำนวนมากที่ไม่มีเลข 13 หลักส่งผลให้เด็กเหล่านี้ไม่ได้รับบริการทางการศึกษา ดังเช่นกรณีของจอเซฮาที่กล่าวว่า “*ผมเข้ามาเรียนที่นี่ตั้งแต่ ป.1 แต่ว่าไม่มีเลข 13 หลัก ผมต้องซื้อชุดนักเรียน เครื่องเขียน สมุดและหนังสือเอง แต่ข้าวกกลางวันและนมจะได้กินฟรี เพราะเขาแจกให้เด็กทุกคน*” (จอเซฮา, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2559) จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการที่ ภาครัฐมีการกำหนดนโยบายที่ไม่ได้เอื้อต่อเด็กทุกคน โดยเฉพาะเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย ส่งผลให้เด็ก และครอบครัวต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เอง ซึ่งจะเป็นการเพิ่มภาระ ค่าใช้จ่ายของครอบครัวและอาจเป็นอุปสรรคที่ทำให้เด็กขาดโอกาสทางการศึกษาในอนาคต

(2) ด้านผู้บริหารของโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนที่อยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ทำให้ผู้บริหารไม่ได้มาจากการบรรจุเป็นบุคลากรประจำเหมือนกับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่งผลให้เงินเดือนและสวัสดิการต่าง ๆ อาจจะไม่มีความมั่นคงมากนัก ประกอบกับผู้บริหารโรงเรียนคนปัจจุบันมีอายุค่อนข้างมากและมีปัญหาเรื่องสุขภาพ ทำให้ศักยภาพหรือกำลังในการบริหารงานและพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ ลดน้อยลงไป นอกจากนี้ผู้บริหารที่ถือว่ามีความสำคัญกับโรงเรียนคือ พระครูอนุกุลวารการ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนและเป็นผู้รับใบอนุญาตของโรงเรียน แต่เนื่องจากพระครูมีปัญหาในเรื่องสุขภาพ ประกอบกับภาระงานในด้านศาสนกิจต่าง ๆ ทำให้บทบาทในการบริหารงานโรงเรียนลดน้อยลง ซึ่งข้อจำกัดเหล่านี้ของผู้บริหาร โดยเฉพาะในเรื่องของการไม่ได้บรรจุเป็นบุคลากรประจำ ทำให้ไม่ค่อยมีผู้บริหารรุ่นใหม่อยากเข้ามาทำงานนี้ ส่งผลให้การพัฒนาโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสรรคนโยบายต่าง ๆ เพื่อให้เท่าทันกับปัญหาความต้อโอกาสทางการศึกษาในสังคมปัจจุบันไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร

โรงเรียนบ้านท่าอาก

(1) โอกาสจากการสนับสนุนของครอบครัว โดยครอบครัวของนักเรียนในโรงเรียนบ้านท่าอากส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานข้ามชาติชาวเมียนมา ซึ่งจากการศึกษาพบว่าคนกลุ่มนี้ต้องการส่งลูกมาเรียนหนังสือในโรงเรียนไทย เพื่อเรียนรู้ภาษาไทยและสามารถนำความรู้เหล่านี้ไปใช้ในการทำงานในอนาคตได้ ตัวอย่างเช่น กรณีของจรรยาได้กล่าวว่า “*เมื่อก่อนแม่ทำงานอยู่ฝั่งไทย แม่เลย*

อยากให้หนูเรียนในโรงเรียนไทยและอยากให้หนูเรียนภาษาไทย เพราะแม่บอกว่าถ้าพูดภาษาไทยได้ เราก็จะได้งานทำที่ดี แม่บอกว่าถ้าเรียนที่พม่า ม.1-ม.2 ก็ยังทำงานไม่ได้ แต่ถ้าเรียนในโรงเรียนไทย ม.1-ม.2 ก็ทำงานได้แล้ว ฝั่งไทยจะมีวุฒิเข้าโรงงานได้ แต่ถ้าเป็นฝั่งพม่าจะไม่มี ต้องจบ ม.4 หรือ ม.5 ก่อน” (จรรยา, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2558) ซึ่งจะเห็นได้ว่า ครอบครัวเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการสนับสนุนและชี้แนะการศึกษาให้กับเด็ก แม้ว่าหลายครอบครัว ต้องการให้เด็กเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทย เพราะเพียงแค่อยากให้เด็กสามารถพูด อ่าน หรือเขียน ภาษาไทยได้ เพื่อที่จะได้มีหางานทำในประเทศไทย แต่ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลให้เด็กได้มีโอกาสในการเข้าสู่ระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น

(2) โอกาสจากนโยบายของภาครัฐ ส่งผลให้เด็กในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรได้เข้าถึงระบบการศึกษาในโรงเรียนไทยมากยิ่งขึ้น โดยภาครัฐได้กำหนด นโยบายทางการศึกษา เช่น มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทยได้มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนไทย พระราชบัญญัติ การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ที่เปิดโอกาสเด็กพิการหรือเด็กที่บกพร่องในด้านต่าง ๆ สามารถเข้ามาเรียนร่วมกับเด็กปกติในโรงเรียนได้ รวมไปถึงนโยบายเรียนฟรีที่ให้สิทธิแก่เด็กทุกคนให้สามารถเรียนอยู่ในโรงเรียนโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย อีกทั้งยังมีหนังสือ ชุดนักเรียน อุปกรณ์การเรียน อาหารกลางวัน และอาหารเสริม (นม) ให้เด็กได้รับประทาน ซึ่งบริการทางการศึกษาของภาครัฐเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้เด็กด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น ดังเช่นคำอธิบายของผู้ปกครองชาวเมียนมาที่กล่าวว่า “เคยส่งลูกไปเรียนที่พม่ามาก่อนถึงชั้นป.4 เรียนที่นั่นก็ดี แต่ว่าเสียเงินค่าเสื้อ สมุด หนังสือ กระเป๋าที่ต้องซื้อเอง แต่มาเรียนโรงเรียนไทย ไม่ต้องเสียค่าอะไรเลย” (ดอโม, ผู้ปกครองชาวเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2559) ซึ่งจะเห็นได้ว่านโยบายของภาครัฐได้มีส่วนช่วยเหลือเด็กในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการแบ่งเบาค่าใช้จ่ายของครอบครัว ทำให้ผู้ปกครองต้องการส่งลูกมาเรียนในโรงเรียนไทย เพราะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ส่งผลให้เด็กได้รับโอกาสและเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าผู้ด้อยโอกาสในโรงเรียนบ้านท่าอาจได้รับโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการศึกษาในหลายด้าน แต่ก็ยังคงมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงระบบการศึกษา ได้แก่

(1) ด้านครอบครัว เนื่องจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองของเด็กชาวเมียนมาในโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานที่อพยพเข้ามาทำงานอยู่ในประเทศไทย ซึ่งจากข้อมูลของสำนักงานเขตพื้นที่ ประถมศึกษาตากเขต 2 พบว่าการอพยพตามครอบครัวและผู้ปกครองเป็นสาเหตุอันดับแรกที่ทำให้เด็กในพื้นที่ชายแดนจังหวัดตากต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เนื่องจากครอบครัวต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อไปหางานทำที่อื่น ส่งผลให้เด็กขาดโอกาสทางการศึกษาหรือไม่ได้รับการศึกษาที่มีความต่อเนื่อง

นอกจากนี้ประเด็นเรื่องความยากจนของครอบครัวยังเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของเด็ก แม้ว่าทางโรงเรียนจะสนับสนุนบริการทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ แต่ก็ยังคงมีค่าใช้จ่ายที่ครอบครัวต้องรับผิดชอบโดยเฉพาะค่าเดินทางและค่าอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ตัวอย่างเช่นกรณีของเอเอเอง นักเรียนชาวเมียนมาที่กล่าวว่า“ปีหน้าหนูจะไม่เรียนต่อแล้ว เพราะว่าไม่มีเงินเลย ต้องออกไปทำงาน บางครั้งเงินที่ได้มาใช้ในครอบครัวก็พอดี บางครั้งก็ไม่เหลือ เพราะพ่อทำงานคนเดียว น้องก็ยังไม่ค่อยได้ ค่าเดินทางเป็นค่าใช้จ่ายที่หนูเสียมากที่สุดในการมาโรงเรียน ถ้าหากไม่ต้องเสียค่าเดินทาง แม่จะให้เรียนต่อ” (เอเอเอง, นักเรียนเมียนมาโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2558) จากกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยด้านครอบครัวเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เด็กไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา เพราะฉะนั้นครอบครัวจึงควรปรับเปลี่ยนทัศนคติและเห็นความสำคัญของการศึกษา รวมถึงภาครัฐควรสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กกลุ่มนี้เพิ่มมากขึ้น เพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว

(2) ด้านนโยบายของโรงเรียน โดยปีการศึกษา 2559 ทางโรงเรียนมีนโยบายออกมาว่าจะไม่รับเด็กที่ข้ามมาเรียนจากฝั่งพม่า ในลักษณะการเดินทางแบบเข้าไปเย็นกลับ เนื่องจากการที่เด็กอยู่ในฝั่งพม่าทำให้ทางโรงเรียนมีอุปสรรคในการลงไปเยี่ยมบ้านและติดตามตัวเด็กในกรณีต่าง ๆ “เด็กจะต้องมีที่อยู่ฝั่งไทย ตอนรับสมัครเราจะให้กรอกว่าที่อยู่ในไทยคือที่ไหน เด็กจะต้องมีญาติหรือมีบ้านพักอยู่ในฝั่งนี้ เพื่อที่เราสามารถไปตามหาเด็กที่บ้านญาติตามที่อยู่ที่ได้ไว้ได้ แต่ถ้าหากว่าเด็กไม่มีญาติหรือไม่มีที่อยู่ในไทย เราก็คงจะไม่รับ ถ้าไม่อย่างนั้นก็ต้องหาญาติที่อยู่ในไทย หรือให้ผู้ใหญ่บ้านรับรองว่ามีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง” (อนุวัต, ครูฝ่ายบริหารงานทั่วไปโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2559) เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการที่โรงเรียนมีนโยบายที่จะไม่รับเด็กที่ข้ามฝั่งมาจากฝั่งเมียนมาอาจเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เด็กเหล่านี้ไม่มีโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในโรงเรียนไทย

(3) ด้านผู้บริหารโรงเรียน เนื่องจากผู้บริหารแต่ละคนจะมีนโยบายในการพัฒนาสถานศึกษาที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในรอบไม่กี่ปีที่ผ่านมาโรงเรียนบ้านท่าอาจได้มีการโยกย้ายผู้บริหารเพื่อเข้ามาปฏิบัติหน้าที่จำนวนหลายคน ทำให้การบริหารงานหรือการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของโรงเรียนไม่ค่อยมีความต่อเนื่องตัวอย่างเช่น การเปิดระดับชั้นมัธยมตอนต้น ซึ่งเป็นนโยบายของผู้บริหารคนปัจจุบัน “ในอนาคต ผอ.ได้มีการวางแผนร่วมกับครูและคณะกรรมการโรงเรียนว่าจะเปิดระดับชั้นมัธยม ในระดับชั้น ม.1-ม.3 ซึ่งตอนนี้กำลังให้ครูทำหลักสูตรและเสนอไปยังคณะกรรมการ แต่การปฏิบัติได้หรือไม่ได้นั้นขึ้นอยู่กับ ผอ.ท่านต่อไปและคณะกรรมการโรงเรียน” (อินทร์สร วุฒิศรมากรณ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) โดยผู้บริหารโรงเรียนคนปัจจุบันกำลังจะเกษียณอายุราชการในอีกไม่กี่เดือนข้างหน้า ทำให้นโยบายดังกล่าวต้องขึ้นอยู่กับการสานต่อของผู้บริหารโรงเรียนคนต่อไป ซึ่งถ้าหากว่าผู้บริหารท่านต่อมาไม่เห็นด้วยหรือไม่

ต้องการสานต่อนโยบายดังกล่าวอาจทำให้เด็กที่ต้องการเข้าศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมต้องขาดโอกาสในการได้รับบริการทางการศึกษา

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส ทั้งในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอานนั้นมีโอกาสที่มาจากทั้งนโยบายของรัฐ การเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศล การสนับสนุนจากครอบครัว ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้อย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตามยังคงมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาอยู่หลายปัจจัยด้วยกัน เช่น ปัจจัยด้านครอบครัว ซึ่งเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เด็กด้อยโอกาสในโรงเรียนบ้านท่าอานได้รับการศึกษา แต่ในขณะเดียวกันถ้าครอบครัวไม่เห็นความสำคัญและไม่สนับสนุนการศึกษา เด็กก็จะต้องออกจากระบบการศึกษา เพื่อไปทำงานหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้นโยบายของรัฐก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาและเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการเข้าถึงระบบการศึกษา โดยเฉพาะข้อจำกัดของนโยบายเรียนฟรีในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ที่กำหนดว่าเด็กจะต้องมีเลข 13 หลักหรือมีสถานะทางทะเบียนราษฎรเท่านั้นถึงจะได้รับบริการทางการศึกษา เพราะฉะนั้นจากปัจจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่านโยบายในการจัดการศึกษาของภาครัฐจะต้องเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น รวมถึงทางโรงเรียนจะต้องพยายามสร้างความเข้าใจให้ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการศึกษา นอกจากนี้ทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงวัดควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนบริการทางการศึกษา เพื่อช่วยให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4.3 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

ปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสในหลายด้าน ทั้งบทบาทตามที่ได้ระบุไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รวมถึงบทบาทดั้งเดิมจากพระวินัยและคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ซึ่งบทบาทต่าง ๆ เหล่านี้พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้ยึดถือและนำมาปฏิบัติในกิจการงานต่าง ๆ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ซึ่งจากการศึกษางานสนามพบว่าวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดมีบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.3.1 บทบาทตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ.2535 และพ.ศ. 2560 ได้กำหนดบทบาทของคณะสงฆ์ไทยออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ให้มีความชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานเพื่อส่วนรวม

ทั้งนี้พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้นำบทบาทของพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มาปรับใช้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ดังนี้

(1) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาที่วัดและพระสงฆ์ดำเนินการขึ้นเพื่อช่วยเหลือประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับโอกาสทางการศึกษาและเข้าถึงระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ ซึ่งในพื้นที่ชายแดนแม่สอดวัดและพระสงฆ์มีบทบาทในด้านการศึกษาสงเคราะห์ ดังนี้

(1.1) โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยวัดดอนแก้วเริ่มจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ตั้งแต่ พ.ศ.2527 เนื่องจากต้องให้ความรู้ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนในเรื่องพระพุทธศาสนาและหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ “ถ้าเราเอาเด็กพวกนี้มาเรียนธรรมะ เขาจะได้ไม่ต้องไปเที่ยวเล่น ไปเล่นเกม ไม่ต้องไปดูโทรทัศน์ แต่ถ้าเราไม่เอาเขามาเรียน เขาก็จะไปเล่นตามที่ต่าง ๆ” (พระครูอนุกุลวรการ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) ซึ่งในอดีตทางวัดดอนแก้วจะมีการจัดการเรียนการสอนกันในทุกวันอาทิตย์ แต่ในปัจจุบันจะมีการเรียนในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนพฤศจิกายนเท่านั้น โดยจะเน้นการเรียนในวิชาธรรมศึกษาและไปสอบวัดผลในระดับชั้นต่าง ๆ ตั้งนักเรียนชั้นตรีไปจนถึงนักเรียนชั้นเอก ซึ่งครูผู้สอนจะเป็นพระสงฆ์และสามเณรที่อยู่ในวัดดอนแก้ว และเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาได้ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งมีประโยชน์สำหรับประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก ซึ่งในปัจจุบันการศึกษาในเชิงพุทธศาสนาหรือธรรมศึกษาได้รับความสนใจลดน้อยลง เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็ก เริ่มตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน วัด รวมถึงหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ได้พัฒนาการจัดการเรียนการสอนในเชิงพุทธศาสนาให้มีความน่าสนใจและประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่ายก็จะช่วยให้คนในสังคมมีความรู้และศีลธรรมในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น

(1.2) โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระครูอนุกุลวรการได้จัดตั้งโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ขึ้นมา เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนกลุ่มเด็กด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษา “ความคิดเริ่มแรกในการก่อตั้งโรงเรียน เพราะว่าสามเณรที่มาบวชกับเรา มาจากพื้นที่หลากหลาย เมื่อมาบวชก็ได้เรียนแต่นักธรรมและบาลี เวลาสึกออกไปก็ไม่มีวุฒิการศึกษาที่จะไปเรียนต่อ ทำงาน หรือประกอบวิชาชีพต่าง ๆ และเด็กพวกนี้ถ้าหากว่าเราไม่ให้ความศึกษาแก่เขา เขาก็อาจจะมีพฤติกรรมที่ไม่ดีและพัฒนายาก เด็กบางคนก็มาจากบนเขา บนดอย เป็นกะเหรี่ยงบ้าง เป็นพม่าพลัดถิ่นบ้าง เป็นม้งบ้าง เมื่อมาบวชและสึกออกไปก็ไม่ได้ทำงานดี ๆ เพราะไม่มีความรู้” (พระครูอนุกุลวรการ, สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2559) โดยในช่วงปิดเทอมทางเจ้าอาวาส พระสงฆ์ และ

คณะครูจะออกไปแนะแนวเด็กในพื้นที่ห่างไกลหรือถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กชาวเขา ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากบางหมู่บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียน ทำให้เด็กไม่มีโอกาสได้เรียน หนังสือ โดยทางวัดและโรงเรียนจะนำเด็กกลุ่มนี้เข้ามาเรียนในโรงเรียนและสนับสนุนการศึกษาในด้านต่าง ๆ “บางครั้งเราก็ให้ทุนการศึกษาแก่เด็ก โดยเฉพาะเด็กที่เรียนดี ประพฤติดี แต่ยากจน อาหารเราก็ช่วยโรงเรียน เช่น ข้าวสาร ถ้าไม่มีวัดก็บริจาคให้ ค่าอาหารที่รัฐบาลให้มาไม่พอ เพราะว่าเราเลี้ยงเด็กทุกคนในโรงเรียน ถ้าชาวบ้านมาทำบุญเยอะเราก็แบ่งอาหารไปให้เด็ก รวมถึงเสื้อผ้าและอุปกรณ์การเรียน” (พระครูอนุกุลวราการ, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าภาพรวมของจำนวนเด็กในแต่ละปีการศึกษานั้นมีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งคือมาจากการขยายระดับชั้นของโรงเรียนที่ส่งผลให้เด็กได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประกอบการเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด ส่งผลให้พ่อแม่และผู้ปกครองส่วนใหญ่ไว้วางใจที่ส่งลูกหลานให้เข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ โดยเฉพาะความเชื่อมั่นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการและสนับสนุนการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้การจัดการเรียนการสอนที่เน้นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็เป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้ปกครองให้ความสนใจในการส่งเด็กเข้ามาเรียน “โรงเรียนของเรามีจุดเด่นและมีความแตกต่างจากโรงเรียนอื่น เราปลูกฝังจิตสำนึกของเด็กด้วยการเข้าวัดและปฏิบัติธรรมทุกวันพระ และเน้นสอนเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และบุญคุณคน เพราะปัจจุบันมันน้อยลง ถ้าไม่ใช่โรงเรียนการกุศลเขาก็ไม่ค่อยสอนแล้ว” (ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2559) ซึ่งคำอธิบายดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทในด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสงฆ์ได้อย่างชัดเจน โดยสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทด้านการศึกษาที่นอกเหนือจากการช่วยเหลือให้เด็กได้รับการศึกษาแล้วก็คือการอบรมสั่งสอนและพัฒนาเด็กให้เติบโตมาอย่างมีคุณภาพและมีคุณธรรม ซึ่งในปัจจุบันหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาได้จืดจางลง เด็กส่วนใหญ่หันหน้าเข้าร้านเกมมากกว่าหันหน้าเข้าวัด ส่งผลให้เด็กไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมามากมาย เพราะฉะนั้นการที่พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาจึงเป็นโอกาสที่ดีที่จะช่วยให้วัดและพระสงฆ์ได้ใกล้ชิดกับประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่พระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทั้งชาวไทยและชาวมียนมาให้อยู่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติสุข ดังนั้นความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาพุทธเหล่านี้จึงเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติภารกิจทางพุทธศาสนาได้อย่างราบรื่น โดยเฉพาะการจัดการศึกษาและอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสให้เติบโตมาอย่างมีความรู้และมีคุณธรรมในการสร้างสรรค์สังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า

(1.3) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กภายในวัด เป็นการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเด็กเล็ก โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่อาจจะได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสมหรือพ่อแม่ไม่มีเวลาเลี้ยงเด็ก

เนื่องจากต้องทำงาน ซึ่งการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะช่วยให้เด็กได้รับการศึกษาที่เหมาะสมตามช่วงวัยมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ในพื้นที่อำเภอแม่สอดมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอยู่หลายศูนย์ด้วยกัน ทั้งที่อยู่ในการดูแลของเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงพื้นที่ภายในวัด ตัวอย่างเช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดดอนแก้ว เป็นศูนย์พัฒนาที่เริ่มมาจากการจัดตั้งของพระครูอนุกุลวรการ เนื่องจาก “ตอนนั้นพื้นที่นี้ยังไม่ค่อยเจริญ พ่อแม่ต้องไปทำงาน ก็เอาลูกเขามาเลี้ยง พ่อแม่จะได้ไปทำงาน เราก็จ้างครูมาดูแลเด็ก ถ้าเขาเอาลูกเข้าศูนย์เด็กเล็กของเอกชนก็ต้องเก็บค่าเทอมแพง แต่ของเราไม่ได้เก็บค่าเทอม เลี้ยงให้ฟรี” (พระครูอนุกุลวรการ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) ซึ่งในอดีตพระครูจะมีบทบาทในการจัดการและดูแลทุกอย่างในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เริ่มตั้งแต่หาครูมาสอน ดูแลเรื่องหลักสูตรและวิธีการสอน สนับสนุนอาหารกลางวันให้เด็ก เป็นต้น ทั้งนี้บางครั้งพระครูไม่สามารถรับภาระค่าใช้จ่ายได้ทั้งหมดก็จะให้ผู้ปกครองแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของวัด โดยการให้เด็กเอาข้าวมากินเองตอนกลางวัน โดยปัจจุบันศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแห่งนี้ยังอยู่ในการดูแลของเทศบาลนครแม่สอดในการสนับสนุนงบประมาณอาหารกลางวัน อาหารเสริม (นม) รวมไปถึงการจัดการเรียนการสอนต่าง ๆ ให้กับเด็ก ส่วนพระสงฆ์ยังคงมีตำแหน่งเป็นผู้รับใบอนุญาตของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รวมถึงใช้สถานที่ของวัดในการจัดตั้งศูนย์ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในปัจจุบันลดน้อยลงไปกว่าแต่ก่อน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทในการจัดการศึกษาต่าง ๆ ของวัดกำลังเลือนหายไป เพราะฉะนั้นวัดและพระสงฆ์จึงควรจะทบทวนบทบาทสำคัญในด้านการศึกษา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมกันพัฒนาคนทั้งในด้านสติปัญญา ร่างกาย และจิตใจ

(2) บทบาทด้านศาสนศึกษา

บทบาทด้านศาสนศึกษา เป็นบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการเรียนการสอนเชิงพระพุทธศาสนา รวมถึงหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ทั้งการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม ทั้งในแผนกธรรม-บาลีและแผนกสามัญ ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากในการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในสังคมไทย ทั้งนี้จากการศึกษางานสนามในพื้นที่ชายแดนแม่สอดพบว่าพระสงฆ์มีการจัดการศึกษาในด้านศาสนศึกษาคือ การจัดตั้งโรงเรียนโสภณวรคุณวิทยา (วัดดอนไชย) ซึ่งเป็นโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยเด็กที่มาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งมีทั้งเด็กที่อยู่ในพื้นที่แม่สอดและจากถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ทั้งนี้เด็กทุกคนจะต้องบรรพชาเป็นสามเณรก่อนที่จะเข้าศึกษาในโรงเรียน โดยทางวัดและโรงเรียนจะสนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น หนังสือเรียน อุปกรณ์การเรียน รวมถึงจิวรและของใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับสามเณร เพื่อเป็นแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กยากจนที่ขาด

โอกาสทางการศึกษา ส่วนหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนจะมีวิชาทางธรรม เช่น ธรรมศึกษา ภาษาบาลี พระธรรมวินัย ฯลฯ และวิชาสามัญต่าง ๆ เช่น วิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น โดยพระสงฆ์ในโรงเรียนโสภณวรคุณวิทยา (วัดดอนไชย) จะมีบทบาทตั้งแต่เป็นผู้รับใบอนุญาตโรงเรียน เป็นผู้อำนวยการ และอาจารย์สอนในวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะ วิชาธรรมศึกษาและภาษาบาลี ทั้งนี้จุดเริ่มต้นของการก่อตั้งโรงเรียนแห่งนี้ “...เพราะว่าอยากให้พระเณรมีความรู้ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรมไปพร้อม ๆ กัน และเราต้องการสร้างศาสนทายาท เพราะที่ผ่าน มาหลายวัด เวลาขาดเจ้าอาวาส ต้องไปนิมนต์พระที่อื่นมา บางครั้งเป็นพระพม่า ซึ่งเขาไม่รู้วัฒนธรรมของเรา และอีกอย่างหนึ่งคือต้องการสร้างความยั่งยืน เพราะต่อไปเณรหลายรูปที่เราให้การศึกษา เขาจะเป็นพระที่มีความรู้และพระกลุ่มนี้จะเข้าไปช่วยหลาย ๆ วัดที่ขาดเจ้าอาวาสและใช้ความรู้ที่มีอยู่ในการบริหารจัดการวัด” (พระมหาธีรวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดดอนไชย, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2559)

ทั้งนี้แม้ว่าโรงเรียนแห่งนี้จะเป็นโรงเรียนที่เน้นในวิชาทางธรรม แต่ก็ไม่ได้ละเลยวิชาทางโลก โดยเฉพาะวิชาชีพในด้านต่าง ๆ ซึ่งทางโรงเรียนได้มีการส่งสามเณรและพระสงฆ์ไปเรียนวิชาไฟฟ้า เช่น การเดินสายไฟ การต่อวงจรไฟฟ้าร่วมกับนักเรียนในวิทยาลัยการอาชีพแม่สอด เพื่อเป็นการต่อยอดความรู้ให้กับสามเณรและพระสงฆ์ ซึ่งเด็กกลุ่มนี้เมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนแห่งนี้ไปจะมีทั้งที่ไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นและสึกออกมาเพื่อไปทำงาน เนื่องจากเด็กที่นี้ส่วนใหญ่เป็นเด็กยากจนจึงต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว อีกทั้งเด็กบางคนมาจากพื้นที่สูงหรืออยู่ในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ซึ่งไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนหรือเลข 13 หลัก ทำให้เกิดความกังวล ถ้าหากไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น เพราะฉะนั้นเด็กกลุ่มนี้จึงต้องการความรู้และทักษะต่าง ๆ ในด้านวิชาชีพ เพื่อไปใช้สำหรับการทำงานในอนาคต จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าโรงเรียนปริยัติธรรม เป็นสถานศึกษาของวัดแห่งหนึ่งที่เปิดโอกาสทางการศึกษาให้เด็กสามารถเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น แต่ยังคงมีข้อจำกัดในการรับเด็กที่จะเข้ามาศึกษา คือต้องเป็นเด็กผู้ชายและต้องบรรพชาเป็นสามเณรเท่านั้นถึงจะสามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้ ส่งผลให้เด็กบางคนที่ไม่ต้องการบรรพชาเป็นสามเณรหรือเด็กผู้หญิงไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาในรูปแบบนี้ได้

(3) บทบาทด้านการเผยแผ่

บทบาทด้านการเผยแผ่ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประชาชน ทั้งการบรรยายธรรม การเทศนา รวมถึงการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อต่าง ๆ ซึ่งพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้มีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมะในหลายด้าน ตัวอย่างเช่น ในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) พระสงฆ์จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเทศนาสั่งสอนและอบรมธรรมะให้แก่นักเรียนในทุกวันพฤหัสบดี ซึ่งทางโรงเรียนจะให้เด็กทุกคนใส่ชุดขาวมาโรงเรียนและเข้าโบสถ์ในช่วงเช้า โดยพระสงฆ์จะอบรมและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในประเด็นที่ใกล้ตัว เพื่อให้เด็กสามารถ

เอาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ “เวลาเราสอนศีลธรรม เราจะสอนเรื่องศีล 5 ให้เขารักษาศีล 5 และเอาธรรมะไปสอดแทรก สอนหลักธรรมและให้เขานำไปปรับใช้ในชีวิตครอบครัว เช่น ปิยวาจาต้องพูดจาอ่อนหวานต่อพ่อแม่ ทานต้องมีการแบ่งปันกันในครอบครัว ต้องประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น และเราจะสอนให้เด็กมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน บางครั้งก็ได้ผลบ้างไม่ได้ผลบ้าง แต่เราต้องสอนให้เขารู้” (พระครูอนุกุลวรกิจ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559)

นอกจากนี้ถ้าหากว่าสัปดาห์ไหนตรงกับวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาพุทธ ทางโรงเรียนก็จะมีการทำบุญตักบาตร เวียนเทียน หล่อเทียน สวดมนต์หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เพื่อปลูกฝังให้เด็กใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ที่มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

นอกจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับเด็กในโรงเรียนแล้ว พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดยังได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประชาชนบนพื้นที่สูงและในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ เช่น อำเภออุ้มผาง อำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่ระมาด เป็นต้น ซึ่งพระครูอนุกุลวรกิจถือว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้กับชาวบ้าน ทั้งในวัด สำนักสงฆ์ โรงเรียน รวมถึงในหมู่บ้านที่ห่างไกล โดยพระครูจะเข้าไปเทศนาสั่งสอนและอบรมคุณธรรมต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน ทั้งในกลุ่มเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งชาวบ้านบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่จะนับถือผีมากกว่านับถือศาสนาพุทธ พระครูจึงอยากนำธรรมะไปเผยแผ่และให้คนได้นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างคนดีให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก ๆ ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ซึ่งพระครูจะพยายามสอนธรรมะและชักชวนเด็กเหล่านี้เข้ามาเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เพราะเห็นว่าเด็กบนพื้นที่สูงบางคนไม่ได้เรียนหนังสือหรือไม่มีโอกาสได้เรียนต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้น เนื่องจากไม่มีโรงเรียนหรือโรงเรียนอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านไม่สามารถเดินทางมาโรงเรียนได้อย่างสะดวก เด็กบางคนต้องเดินมาหลายกิโลเมตรกว่าจะถึงโรงเรียน ดังนั้นพระครูจึงได้หยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กด้อยโอกาสได้เข้าถึงระบบการศึกษาและได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อจะได้เติบโตมาเป็นคนที่มีคุณภาพและเป็นกำลังพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคมชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้า

(4) บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์

บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นบทบาทในการสนับสนุนและช่วยเหลือประชาชน โดยเฉพาะผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งพระครูอนุกุลวรกิจถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสนับสนุนเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสในหลายด้าน โดยเฉพาะการสงเคราะห์สามเณรและกลุ่มเด็กจากบนพื้นที่สูงให้ได้รับการศึกษาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย และปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับเด็ก “ที่เราเลือกไปแนะนำเด็กบนดอย เพราะหวังจะให้เขาได้เล่าเรียน เพราะว่าการศึกษาคือการพัฒนา และเด็กเหล่านั้นก็ยังไม่

ค่อยได้รับการพัฒนา เด็กชาวเขาที่มาอยู่ที่นี้ บางคนเข้าห้องน้ำไม่เป็นก็มี บางคนเข้าแล้วก็ไม่ได้รดน้ำ เพราะบนดอยไม่มีห้องน้ำ บางครั้งก็ขุดหลุมเอาตามวิถีชีวิตของเขา เมื่อมาอยู่ที่นี้ เราก็ต้องมาหัดใช้ห้องน้ำอยู่หลายวัน เพราะเขาไม่เคยทำ” (พระครูอนุกุลวรรการ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) จากคำอธิบายข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนไม่ได้มีบทบาทแค่ในด้านการศึกษาเท่านั้น แต่ท่านยังช่วยเหลือและสนับสนุนเด็กด้อยโอกาสให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมากยิ่งขึ้น ซึ่งการพัฒนาเด็กให้เติบโตมาอย่างสมบูรณ์พร้อมไม่ใช่แค่การให้ความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องคำนึงถึงปัจจัยรอบด้านของตัวเด็ก ทั้งในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต รวมถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เด็กเติบโตมา โดยจะต้องมองสิ่งเหล่านี้อย่างเป็นองค์รวมและพัฒนาเด็กบนพื้นฐานของความเข้าใจและการยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับการสนับสนุนและการพัฒนาอย่างเหมาะสม

ทั้งนี้แม้ว่าปัจจุบันทางวัดดอนแก้วจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ รวมถึงผู้มีจิตศรัทธาที่มาทำบุญในวัด แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับจำนวนของเด็ก ทำให้ทางวัดต้องพยายามดิ้นรนเพื่อหางบประมาณมาสนับสนุนเด็กเพิ่มเติม นอกจากนี้ในด้านที่อยู่อาศัย ทางพระครูก็เป็นผู้จัดหางบประมาณมาใช้ในการก่อสร้างหอพักหญิง เนื่องจากแต่ก่อนโรงเรียนแห่งนี้ไม่มีหอพักในโรงเรียน ทางวัดจึงต้องเช่าหอพักในเขตเทศบาลนครแม่สอดให้เด็กที่มาจากพื้นที่ห่างไกลได้พักอาศัย ทำให้แต่ละเดือนทางวัดมีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก พระครูจึงได้ขอรับบริจาคปัจจัยจากญาติโยมและผู้ที่มาทำบุญ เพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างหอพักให้กับเด็ก “แรงบันดาลใจอย่างหนึ่งในการก่อตั้งโรงเรียนและช่วยเหลือเด็ก คือตัวเรานั้นไม่มีที่เรียน ต้องคั้นคั้นไปเรียนไกล ๆ ไปถึงลำปาง เพราะที่แม่สอดไม่มีโรงเรียนพระและทางบ้านก็ไม่มีเงินที่จะส่งเรียน เพราะเป็นชาวนา” (พระครูอนุกุลวรรการ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2559) ดังนั้นเมื่อพระครูมีโอกาส ท่านจึงพยายามจัดตั้งโรงเรียนและจัดการศึกษาให้กับเด็กทุกคน โดยเฉพาะเด็กด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง เพื่อจะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและเติบโตมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา

4.3.2 บทบาทพระสงฆ์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

นอกจากบทบาทของพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดยังได้ยึดถือบทบาทตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นบทบาทดั้งเดิมที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ดังเช่นพระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของมหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (พระมหาสมทรง สิริธโร, 2525) ทั้งนี้พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้นำมาปรับใช้ในการปฏิบัติงานในหลายด้าน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาส ตัวอย่างเช่น กรณีของพระครูอนุกุลวรรการที่ได้

จัดตั้งโรงเรียน รวมถึงการสนับสนุนบริการทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุเคราะห์และเกื้อกูลให้เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษา โดยการปฏิบัติงานของพระสงฆ์นั้นจะต้องใช้ทั้งความสามารถและจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรม เพราะการทำงานของพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นการทำเพื่อประชาชนและสังคมส่วนรวม “การทำงานแบบนี้จริง ๆ มันก็เหนื่อยและท้อเป็นบางครั้ง แต่เราต้องทำต่อ เพราะมันเป็นหน้าที่ที่เราต้องรับผิดชอบ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า ถ้าเป็นภิกษุแล้วต้องทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสงเคราะห์ประชาชน นั่นคือหน้าที่โดยตรงของเรา” (พระครูอนุกุลวรากร, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) ซึ่งการจัดการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนถือว่าเป็นงานที่มีความท้าทายและภาระงานที่หนักสำหรับพระสงฆ์เป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้ด้อยโอกาสแต่ละคนจะมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ด้าดา เด็กสาวชาวกะเหรี่ยงที่มาจากอำเภอท่าสองยาง เธอเข้ามาเรียนที่โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ตั้งแต่ชั้น ม.1 เพราะทางโรงเรียนได้ไปแนะแนวในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนที่เธอเรียนอยู่ ซึ่งมีถึงแค่ระดับชั้น ป.6 ทำให้เธอต้องหาโรงเรียนหรือสถานศึกษาแห่งใหม่ที่เปิดสอนในระดับชั้นที่สูงขึ้น ครั้นจะไปเรียนในโรงเรียนอื่นในอำเภอท่าสองยางก็ต้องเสียค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น เธอจึงตัดสินใจเข้ามาเรียนในโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดแห่งนี้ ซึ่งสนับสนุนทั้งในด้านการศึกษา ที่อยู่อาศัย อาหาร รวมถึงข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ ด้าดาเล่าว่าเธอดีใจที่ได้มีโอกาสเข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ เธอโชคดีกว่าเพื่อนหลาย ๆ คนในหมู่บ้านที่เธออาศัยอยู่ เพราะบางคนไม่มีโอกาสได้เรียนต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้น เนื่องจากต้องไปช่วยพ่อแม่ทำไร่ ทำนา

ดังนั้นหากจะพิจารณาถึงประเด็นที่ว่าทำไมพระสงฆ์จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการให้บริการด้านการศึกษาในพื้นที่อำเภอแม่สอด ซึ่งกล่าวได้ว่านอกจากจะเป็นบทบาทหนึ่งที่กำหนดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาสงเคราะห์แล้ว การให้การศึกษาระดับพื้นที่ชายแดนจึงเป็นการบริการทางการศึกษาที่เพิ่มโอกาสให้แก่เด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาที่ภาครัฐไม่สามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึง ดังเช่นในกรณีของด้าดาและเด็กนักเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการชักชวนเด็กให้มาเรียนต่อในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) นั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยต่อยอดความรู้และเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็ก ซึ่งถ้าหากว่าพระสงฆ์ไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการศึกษา เด็กในพื้นที่ห่างไกลที่ไม่มีโรงเรียนหรือสถานศึกษาจำนวนหลายร้อยคนคงไม่ได้เรียนต่อและขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาไปตลอดชีวิต “คนบนดอยอยู่ในพื้นที่ห่างไกล บางคนไม่มีโอกาสเรียน เพราะบางหมู่บ้านไม่มีโรงเรียน ยิ่งสมัยก่อนแถวท่าสองยาง อัมผาง แทบจะไม่มีโรงเรียนเลย เด็กบางคนต้องเดินมาเรียน 10 กม. เมื่อเรามีโอกาสไปเทศน์บนดอยก็จะชวนให้เด็กมาบวชเรียนที่วัด” (พระครูอนุกุลวรากร, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 7 มกราคม 2559) อย่างไรก็ตามแม้ว่าในปัจจุบันพื้นที่ห่างไกลบาง

แห่งจะมีโรงเรียนหรือสถานศึกษาเพิ่มขึ้น แต่พระสงฆ์ก็ยังมีความเมตตาและทำหน้าที่หีบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณยังเป็นเครื่องการันตีว่าพระสงฆ์จะช่วยเหลือและพัฒนาให้เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น พ่อแม่และผู้ปกครองจึงไว้วางใจและส่งบุตรหลานให้มาเรียนในโรงเรียนของวัดและอยู่ในความดูแลของพระสงฆ์ และนี่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้วัดและพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทในการจัดการศึกษาตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้เด็กได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดยังได้มีบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ดังเช่นกรณีของพระครูอนุภุชการที่ได้สนับสนุนเด็กและสามเณรที่มีความประพฤติดี แต่ฐานะยากจนให้ได้เรียนต่อในระดับชั้นต่าง ๆ ได้แก่ ระดับมัธยมปลาย ระดับอาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา ซึ่งที่ผ่านมาพระครูได้ส่งเด็กไปเรียนต่อในหลายสถานศึกษา อาทิ วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี จังหวัดตาก โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ จังหวัดเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น โดยพระครูจะเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ให้กับเด็ก ทั้งค่าเล่าเรียน ค่าเดินทาง รวมถึงค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่าง ๆ จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระครูอนุภุชการถือเป็นพระสงฆ์ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่และบทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์และช่วยเหลือประชาชนผู้ด้อยโอกาสได้อย่างดีเยี่ยม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์นอกจากที่จะต้องยึดถือตามหลักกฎหมายหรือตามพระราชบัญญัติต่าง ๆ แล้ว การปฏิบัติตามพระวินัยและคำสอนดั้งเดิมก็เป็นสิ่งสำคัญในการเดินตามรอยของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะการสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม ซึ่งจะช่วยพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้มีบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสในรูปแบบต่าง ๆ แต่การปฏิบัติงานของพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้นก็ยังคงมีอุปสรรคและข้อจำกัดในหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านงบประมาณ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีประชาชนและหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กด้อยโอกาส เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4.3.3 บทบาทของภาครัฐและภาคเอกชนในการสนับสนุนการจัดการศึกษาของวัดและพระสงฆ์

การสนับสนุนของภาครัฐและภาคเอกชนถือเป็นพลังสำคัญในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของวัด โดยเฉพาะการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่ต้องอาศัยการบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา ทั้งในด้านเงินทุน เสื้อผ้า อาหาร อุปกรณ์การศึกษา รวมถึงข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ

สำหรับเด็ก ทั้งนี้ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการจัดการศึกษาให้กับเด็กด้อยโอกาส ดังนี้

(1) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน เป็นหน่วยงานของภาครัฐที่อยู่ในสังกัดของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการโดยหน่วยงานดังกล่าวจะมีบทบาทในการดูแลโรงเรียนเอกชน ซึ่งในพื้นที่แม่สอดจะมีทั้งโรงเรียนเอกชนสามัญทั่วไปและเอกชนการกุศล โดยในโรงเรียนเอกชนสามัญทั่วไปสามารถเก็บค่าเล่าเรียนได้และภาครัฐจะอุดหนุนเพียงร้อยละ 70 ส่วนโรงเรียนเอกชนการกุศลจะไม่สามารถเก็บค่าเล่าเรียนได้ เพราะฉะนั้นรัฐจึงต้องอุดหนุนทั้งหมด ทั้งนี้ในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จะได้รับงบประมาณสนับสนุนผ่านทางนโยบายต่าง ๆ ได้แก่ นโยบายเรียนฟรี ซึ่งเด็กที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรหรือมีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยจะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน รวมถึงมีชุดนักเรียน หนังสือเรียน และอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ มอบให้ นอกจากนี้ทางภาครัฐยังได้สนับสนุนอาหารเสริม (นม) และอาหารกลางวันให้กับเด็กในโรงเรียนอีกด้วย แต่อาจจะมีข้อจำกัดว่างบประมาณดังกล่าวจะได้เฉพาะเด็กอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่งผลให้โรงเรียนต้องนำงบประมาณของเด็กทุกคนมาถัวเฉลี่ย เพื่อให้เด็กได้รับประทานอาหารกลางวันอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ผู้อำนวยการโรงเรียนได้มีข้อคิดเห็นว่า “ในเรื่องของงบประมาณ อยากจะให้รัฐบาลเข้ามาช่วยดูแลเด็กมากกว่านี้ อาหารกลางวัน เราก็ไม่ได้ 100% โรงเรียนการกุศลควรจะให้ 100% เรามีอาหารให้เด็ก 1 มื้อกับข้าว 1 อย่าง และบางครั้งเราก็มีขนมให้เด็ก 1-2 ครั้งต่ออาทิตย์ แต่ตอนนี้เราจะไปไม่รอด เราบอกกับครูไว้ว่า ผอ.จะพุงได้มาแคไหนไม่รู้ ต้องอยู่ที่กำลังของ ผอ.ด้วย” (ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2559) จากคำอธิบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าโรงเรียนกำลังขาดแคลนงบประมาณในการมาสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็ก ซึ่งทางโรงเรียนและวัดจะต้องเป็นผู้แบกรับหน้าที่ในการหางบประมาณมาเพื่อมาใช้จ่ายและสนับสนุนให้เด็กมีความเป็นอยู่ที่ดีและได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสนับสนุนและพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าแม้ว่าภาครัฐจะมีนโยบายในการสนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาให้กับเด็ก แต่งบประมาณดังกล่าวยังคงไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในโรงเรียน ซึ่งเด็กด้อยโอกาสกลุ่มนี้ยังคงรอคอยความช่วยเหลือและน้ำใจจากทุกภาคส่วนในการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็ก รวมถึงสร้างสรรค์อนาคตของชาติให้เติบโตมาเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมต่อไป

(2) โครงการพัฒนาตามพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นหนึ่งในโรงเรียนที่อยู่ในโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เนื่องจากโรงเรียนแห่งนี้มีเด็กจากพื้นที่สูงและเด็กในถิ่นทุรกันดารมาเรียนเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระเทพฯ จึงทรงอุปถัมภ์โรงเรียนนี้ไว้ในโครงการพระราชดำริ ซึ่งที่ผ่านมาสมเด็จพระเทพฯ ได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดสร้างโรงอาหาร จำนวน 1 หลัง

และห้องน้ำ จำนวน 2 ห้อง ซึ่งในช่วงภาคเรียนที่ 1 ของปีการศึกษา 2558 ทางโรงเรียนต้องใช้โรงอาหารพระราชทานมาเป็นห้องเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เนื่องจากอาคารเรียนหลังเดิมอยู่ในระหว่างทำการซ่อมแซมและปรับปรุง ประกอบกับไม่มีห้องเรียนหรือสถานที่ในการรองรับเด็กกลุ่มนี้จึงต้องใช้โรงอาหารเป็นห้องเรียนแทน ซึ่งในขณะที่เรียนในโรงอาหาร เด็กกลุ่มนี้ยังคงต้องประสบกับปัญหาเสียงที่รบกวนกัน เนื่องจากห้องเรียนแต่ละห้องจะมีเพียงบอร์ดไม้เป็นตัวกันเพื่อแบ่งเขตของห้องเรียน ส่งผลให้ขณะที่ครูสอนพร้อมกันจึงเกิดปัญหาเสียงรบกวนกันทำให้บางครั้งเด็กได้ยินคำพูดของครูไม่ชัดเจนและเรียนไม่รู้เรื่อง

ทั้งนี้นอกจากในด้านอาคารสถานที่แล้ว ทางโครงการของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ยังได้มอบอาหารเสริม (นม) ให้แก่สามเณร เพื่อสร้างเสริมโภชนาการให้สามเณรได้รับสารอาหารที่ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น โดยนมที่ได้รับจากโครงการจะเป็นนมผง ซึ่งสามเณรจะต้องมีการแบ่งเวรประจำวันในการต้มนม ส่งผลให้สามเณรรู้จักหน้าที่ของตนและมีความรับผิดชอบมากยิ่งขึ้น

(3) หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เช่น กิงกาชาดอำเภอสอดและกรมคุมประพฤติแม่สอด จะเข้ามาสนับสนุนงบประมาณเพื่อต่อเติมอาคารเรียน รวมถึงมอบอาหารและข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นให้กับเด็กในโรงเรียน “...อย่างเช่น เมื่อวานนี้กรมคุมประพฤติก็เอาไข่ไก่มาให้ 4 แผง ซึ่งเขาจะระบุมายาวๆ จะให้เด็กกลุ่มไหน เช่น ให้เด็กในถิ่นทุรกันดาร เราก็ต้องให้เด็กกลุ่มนั้น” (ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2559) โดยหน่วยงานภาครัฐเหล่านี้จะเข้ามาบริจาคสิ่งของเป็นประจำ เนื่องจากเห็นว่าโรงเรียนแห่งนี้ เป็นโรงเรียนการกุศลที่มีเด็กด้อยโอกาสมาเรียนเป็นจำนวนมาก โดยการสนับสนุนเหล่านี้จะช่วยช่วยให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีมากยิ่งขึ้น

(4) คณะกรรมการโรงเรียน โดยคณะกรรมการโรงเรียนจะมาจากหลายภาคส่วน เช่น นักการเมืองท้องถิ่น ประธานชุมชน รวมถึงชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงเรียน ซึ่งคณะกรรมการโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทในการให้คำแนะนำและคำปรึกษาในการพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ รวมถึงสนับสนุนทุนการศึกษา อาหารและอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับเด็กในโรงเรียน ตัวอย่างเช่น งานวันกีฬา คณะกรรมการโรงเรียนจะเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การประชุมจัดงานไปจนถึงเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในวันงานกีฬา ซึ่งทางคณะกรรมการก็จะมีกรมอบทุนการศึกษาให้กับเด็ก รวมถึงอาหารและผลไม้ต่าง ๆ เพื่อให้เด็กรับประทานภายในงาน ทั้งนี้คณะกรรมการโรงเรียนส่วนใหญ่มักจะให้ความร่วมมือกับกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน อีกทั้งยังเป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังคอยสนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ ของโรงเรียน เนื่องจากเห็นว่าโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้สามารถเข้ามาเรียนได้ เพราะฉะนั้นถ้าหากโรงเรียนขอความร่วมมือหรือความคิดเห็นในเรื่องใด ทางคณะกรรมการโรงเรียนก็พร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมและช่วยเหลืออย่างเต็มที่

(5) ผู้ปกครองนักเรียน เป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนวัดและโรงเรียน โดยทางโรงเรียนจะมีการขอรับบริจาคจากผู้ปกครองในวันที่ประชุมผู้ปกครอง เพื่อนำมาพัฒนาโรงเรียนและเป็นค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เนื่องจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) เป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลจึงไม่สามารถเก็บค่าเล่าเรียนได้ ทางโรงเรียนจึงต้องขอความร่วมมือจากผู้ปกครองในการขอรับเป็นเงินบริจาค โดยไม่ได้มีการบังคับหรือกำหนดจำนวนเงินในการบริจาค ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ปกครอง “บางคนบริจาคแค่ 20 บาท บางคนให้เป็นพัน แต่บางคนก็บอกว่าไม่มีให้นะ เราก็บอกว่าไม่เป็นไร ถ้าไม่มีก็ไม่ต้องให้ อันนี้เขาถึงเรียกว่าการกุศล” (ขวัญเรือน สุวรรณจันทร์, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2559) นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังมีการจัดงานราตรีอนุกุล ซึ่งภายในงานจะเป็นการแสดงนักเรียนในแต่ละระดับชั้น โดยจะมีการขายบัตรใบละ 200 บาทให้แก่ผู้ปกครองและผู้ที่มีสนใจ ซึ่งการจัดงานดังกล่าวถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งในการหางบประมาณเพื่อมาสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่เด็กในโรงเรียน ซึ่งจะช่วยให้เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษาที่ดีมากยิ่งขึ้น

(6) ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา โดยวัดดอนแก้วจะมีศรัทธาวัดที่มากทำบุญและประกอบศาสนากิจที่วัดแห่งนี้เป็นประจำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ใกล้กับวัด ประกอบกับวัดแห่งนี้อยู่เขตเทศบาลนครแม่สอด ซึ่งเป็นพื้นที่เขตเมืองที่สามารถเดินทางมาทำบุญได้อย่างสะดวก ส่งผลให้มีชาวบ้านหรือผู้มีจิตศรัทธานำอาหารและของแห้งต่าง ๆ มาทำบุญให้กับพระสงฆ์ภายในวัดเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงวันสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทางเจ้าอาวาสก็จะแบ่งให้นักเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) นอกจากนี้ถ้าทางวัดขอความร่วมมือในการบริจาคเงินเพื่อมาใช้สำหรับพัฒนาวัดและโรงเรียน ชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี “เราจะบอกชาวบ้านว่าจะสร้างอะไร เช่น ห้องน้ำ หอพัก ก็ให้ช่วยกันบริจาค คนที่นี้บริจาคให้อยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับศรัทธาของเขา” (พระครูอนุกุลวรการ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าชาวบ้านและผู้มีจิตศรัทธาต่อวัดเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญในการสนับสนุนวัดและโรงเรียนเป็นอย่างมาก ซึ่งชาวบ้านและวัดถือว่ามีความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพากันซึ่งกันและกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากชาวบ้านต้องการพึ่งพาวัด เพราะวัดเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อีกทั้งวัดก็ต้องพึ่งพาชาวบ้านในด้านปัจจัย 4 และการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังนั้นชาวบ้านและวัดจึงต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันและช่วยกันพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้น

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษาหลากหลายรูปแบบ ซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากหน่วยของภาครัฐหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการสนับสนุนบริการทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาหารกลางวัน ชุดนักเรียน หนังสือเรียน และอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าบริการทางการศึกษาเหล่านี้มีส่วนช่วยให้เด็กสามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาและลดภาระค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองได้เป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาคงหนีไม่พ้นเรื่องของหลักสูตรการศึกษาและการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งถ้าหากโรงเรียนและภาครัฐมีการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายและมีความเหมาะสมกับสังคมพหุวัฒนธรรมจะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและในอนาคตได้อย่างมีคุณภาพ

4.4 แนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

จากผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนประสบกับปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาในหลายประการ ทั้งในปัญหาความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ปัญหาการจัดการเรียนการสอนที่ไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน ปัญหาการไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เป็นต้น ซึ่งปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนาแนวทางในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ชายแดน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเสนอแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาส ซึ่งเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างเหมาะสม และสามารถนำความรู้เหล่านี้ไปปรับใช้กับตนเอง ครอบครัว ชุมชน รวมถึงสังคมในพื้นที่ชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.4.1 การจัดการศึกษาทางเลือก

การจัดการศึกษาทางเลือก เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนที่มีความหลากหลาย โดยเน้นการบูรณาการเนื้อหาวิชาการและวิถีปฏิบัติเข้าด้วยกัน โดยให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมของผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษามีลักษณะที่หลากหลายเป็นอย่างมาก ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงต้องมีความหลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของผู้ด้อยโอกาสในการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น โดยแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือกนั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรนำไปปรับใช้กับโรงเรียนบ้านท่าอาจ เนื่องจากการศึกษาพบว่านักเรียนส่วนใหญ่ที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้เป็นเด็กชาวเมียนมาที่ต้องการเรียนภาษาไทยและทำงานอยู่ในประเทศไทย เพราะฉะนั้นการนำแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือกไปประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน ซึ่งจะทำให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติและเรียนรู้การทำงานจากประสบการณ์จริง ทั้งนี้ปัจจุบันโรงเรียนบ้านท่าอาจได้ใช้หลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการในการจัดการเรียนการสอนเป็นหลัก โดยเนื้อหาในหลักสูตรจะแบ่งเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามรายวิชาต่าง ๆ เหมือนกับโรงเรียนในระบบทั่วไป นอกจากเหนือจากการเรียนการสอนตามรายวิชาแล้ว ทางโรงเรียนยังได้มีการจัดกิจกรรมชมรม ซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยกิจกรรมชมรมนั้นถือเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือกรูปแบบหนึ่งที่ทางโรงเรียนได้จัดขึ้น

สำหรับเด็ก ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้เด็กได้มีความรู้ที่นอกเหนือจากการเรียนในห้องเรียน โดยเฉพาะการเรียนรู้ทักษะวิชาชีพของชุมชนในพื้นที่ชายแดนแม่สอด เช่น การทำต้นไม้หยก ซึ่งเป็นของฝากที่มีชื่อเสียงของแม่สอดและเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดเป็นอย่างมาก ดังนั้นทางโรงเรียนจึงมีแนวคิดที่ว่า “ชุมชนของเรามีต้นไม้หยกที่เป็นชื่อเสียงของแม่สอดและมันเป็นงานที่ยากและทำทายเป็นสำหรับเด็ก ซึ่งถ้าเด็กพวกนี้ไม่มีงบประมาณตรงนี้มา เขาจะไม่ได้ล้มฝั่งงานแบบนี้เลย เพราะมันเป็นงานที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายที่สูง” (สุนีย์ มะโนวงศ์, ครูฝ่ายบริหารงานวิชาการโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) ประกอบกับทางโรงเรียนได้รับงบประมาณสนับสนุนมาจากโครงการจัดการศึกษาโรงเรียนในเขตพื้นที่สูงและชายแดนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้นำเงินดังกล่าวมาจัดตั้งชมรมต้นไม้หยก เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพของชุมชนและพัฒนาทักษะฝีมือให้สามารถนำไปใช้สำหรับการทำงานในอนาคตได้ โดยการทำต้นไม้หยกถือเป็นกิจกรรมหนึ่งที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียนบ้านท่าอาจเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีคณะครูจากโรงเรียนต่าง ๆ เข้ามาดูงาน รวมถึงได้รับเชิญให้ไปนำเสนอผลงานในที่ต่าง ๆ นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังมีการจำหน่ายต้นไม้หยกให้กับผู้ที่มาดูงานและผู้ที่สนใจ ส่งผลให้มีเงินทุนหมุนเวียนอยู่ในชมรมและเด็กสามารถนำเงินดังกล่าวไปใช้ต่อยอดเป็นทุนในการทำต้นไม้หยกต่อไป ทั้งนี้นอกจากกิจกรรมการทำต้นไม้หยกแล้ว ทางโรงเรียนยังได้มีการจัดการศึกษาทางเลือก โดยให้เด็กเข้าไปเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การทำข้าวมธุปายาสหรือข้าวทิพย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในประเพณีของชุมชนบ้านท่าอาจ โดยทางโรงเรียนได้นำเด็กนักเรียนเข้าไปเรียนรู้วิธีการทำข้าวมธุปายาส ทำให้เด็กเข้าใจถึงวิถีชีวิตและประเพณีของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ “เด็กต้องรู้จักพื้นที่และท้องถิ่นให้มากขึ้น เพราะต่อไปเด็กจะไม่รู้จักวัฒนธรรมเหล่านี้ ไปรู้จักแต่เซเว่นและห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ ถ้าวันไหนฝนตก แผ่นดินไหว หรือน้ำท่วมอย่างแรง เด็กจะอดตาย เพราะทำกินไม่เป็น นอกจากเด็กจะได้อาชีพแล้ว เด็กยังสามารถดูแลตัวเองได้” (อินทร์สร วุฒิธรรมภรณ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าอาจ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังได้นำเด็กเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน เช่น การเข้าไปช่วยชาวบ้านปลูกข้าวและเกี่ยวข้าวในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ถึงวิถีการทำเกษตรและเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนไปพร้อมกัน ทั้งนี้ในปีการศึกษา 2560 ผู้อำนวยการโรงเรียนได้วางแผนร่วมกับโรงงานที่อปฟอร์มบราเซีย ซึ่งเป็นโรงงานที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านท่าอาจ โดยจะมีการจัดการศึกษาในด้านวิชาชีพให้กับเด็ก ซึ่งทางโรงงานจะบริจาคจักรเย็บผ้าเก่าและเศษผ้าที่เหลือใช้มาให้เด็กนักเรียนทำพรมเช็ดเท้า เพื่อเด็กได้เรียนรู้และมีทักษะในการทำงานจากประสบการณ์จริง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าโรงเรียนบ้านท่าอาจได้มีแนวทางในการจัดการศึกษาทางเลือกอยู่หลายรูปแบบ แต่การจัดการเรียนการสอนนั้นยังคงมีข้อจำกัดในหลายด้าน โดยเฉพาะข้อจำกัดในด้านเวลา เนื่องจากการเรียนและการทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มักจะถูกขังอยู่ในคาบเรียนชมรม

ซึ่งมีเวลาประมาณ 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ประกอบกับการออกไปศึกษาดูงานในชุมชนเป็นครั้งคราว ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เพียงพอ เพราะฉะนั้นทางโรงเรียนจึงควรจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้เด็กได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงควบคู่ไปกับความรู้ในด้านวิชาการ กล่าวคือ ควรสอดแทรกความรู้ในด้านวิชาชีพและความรู้ท้องถิ่นต่าง ๆ เข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันทางโรงเรียนยังคงเน้นการสอนเด็กตามเนื้อหาในหนังสือเรียนมากกว่าการเรียนรู้จากของจริงหรือสิ่งรอบ ๆ ตัว นอกจากนี้ทางโรงเรียนควรให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะความรู้ในด้านวิชาชีพและภูมิปัญญาที่สำคัญต่าง ๆ ของชุมชนในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านท่าอาจเป็นชุมชนที่มีท่าข้ามคลังสินค้าอยู่หลายแห่ง โดยเฉพาะรถจักรยานมือ 2 จากญี่ปุ่น ซึ่งค้าขายกันอย่างแพร่หลายทั้งในอำเภอแม่สอดและส่งออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย ดังนั้นทางโรงเรียนจึงควรนำทักษะวิชาชีพเหล่านี้มาสอนเด็กในพื้นที่ชายแดน โดยการเชิญวิทยากรหรือคนในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญในการซ่อมจักรยานมาถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ให้แก่เด็กในโรงเรียน เพื่อจะได้มีความรู้และมีทักษะสำหรับการทำงานในอนาคต นอกจากนี้ทางโรงเรียนควรมีการประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ อาทิ โรงงานเย็บผ้า โรงงานเจียรระโนพลอย เป็นต้น โดยให้องค์กรเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้ในทักษะทางวิชาชีพต่าง ๆ ซึ่งการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดน อีกทั้งยังเป็นการเรียนรู้จากฐานของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถนำความรู้ที่ได้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งกับตนเอง ครอบครัว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมชายแดนให้ได้รับการพัฒนาและมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

4.4.2 การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม

การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาที่คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้เรียน โดยจะเน้นการเรียนรู้วัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ทั้งในด้านนามธรรมและรูปธรรม เช่น อาหาร เครื่องแต่งกาย ศิลปกรรม ค่านิยม ความคิด รวมถึงวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ของคนแต่ละชาติพันธุ์ อีกทั้งแนวทางในการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมยังเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตของผู้เรียนและต่อยอดความรู้จากประสบการณ์นั้น ๆ ซึ่งการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวมีความเหมาะสมเป็นอย่างมากในการนำมาปรับใช้กับบริบทพื้นที่ชายแดนแม่สอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งเป็นโรงเรียนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งชาวไทย เมียนมา กะเหรี่ยง และม้ง เพราะฉะนั้นการศึกษาพหุวัฒนธรรมจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้าใจและความปรองดองให้เกิดขึ้นภายใต้สังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งนี้ในปัจจุบันโรงเรียนแห่งนี้ได้มีการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีความสอดคล้องกับสังคมพหุวัฒนธรรม ได้แก่ การเรียนวิชาภาษาพม่า ซึ่งนักเรียนทุกระดับชั้นตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงระดับชั้น

มัธยมศึกษาปีที่ 3 จะได้เรียนวิชาภาษาเมียนมาสัปดาห์ละประมาณ 1 ชั่วโมง โดยครูผู้สอนจะเริ่มสอนตั้งแต่คำศัพท์พื้นฐานไปจนถึงการผสมคำและการแต่งประโยคเพื่อใช้ในการสื่อสาร ทั้งนี้ปฏิเสธไม่ได้ว่าภาษาเมียนมาเป็นภาษาที่มีความสำคัญต่อบริบทพื้นที่ชายแดนแม่สอดเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่ประเทศไทยได้เข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นทุกปี ดังนั้นภาษาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสื่อสารและติดต่อค้าขายของในพื้นที่ชายแดน โดยการเรียนภาษาเมียนมานั้นจะเป็นประโยชน์สำหรับเด็กเมียนมาในการเรียนรู้ทักษะการอ่านและการเขียนเพิ่มเติม รวมถึงเป็นประโยชน์กับเด็กไทย เด็กม้ง และเด็กกะเหรี่ยงจะได้เรียนรู้ภาษาของเพื่อนต่างชาติพันธุ์และสามารถนำความรู้ทางภาษาเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานในอนาคตได้

นอกจากการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาเมียนมาแล้ว ทางโรงเรียนยังมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในเชิงพหุวัฒนธรรม เช่น การแสดงรำไทย รำเมียนมา รำกะเหรี่ยง และรำม้งในวันสำคัญต่าง ๆ ของโรงเรียน ทั้งวันลอยกระทง งานกีฬา งานวันปีใหม่ เป็นต้น และทางโรงเรียนยังได้นำการแสดงรำต่าง ๆ เหล่านี้ไปแสดงในงานประเพณีของชุมชน เช่น งานบวช งานแต่งงาน ฯลฯ ซึ่งเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมที่หลากหลายให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนและชุมชนอีกด้วย นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังได้ให้นักเรียนทุกคนแต่งกายชุดประจำเผ่าในทุก ๆ วันอังคาร ซึ่งนโยบายดังกล่าวมาจากคุณสมชัย ฐิตะตันยดี อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดตากที่ได้กำหนดยุทธศาสตร์ 3 คีน เพื่อพัฒนาจังหวัดตาก ได้แก่ คีนวัฒนธรรมชาติ คีนวัฒนธรรม และคีนคนตาก ซึ่งทางโรงเรียนได้นำนโยบายดังกล่าวมาปรับใช้ผ่านกิจกรรมของโรงเรียน โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวข้องกับการคีนวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กไม่ลืมรากเหง้าของตนเองและเรียนรู้ที่จะรู้จักวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนได้ให้ความสำคัญและสนับสนุนวัฒนธรรมของเด็กโดยไม่มี การกีดกันหรือแบ่งแยก ทำให้เด็กได้เข้าใจและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ทัศนคติของครูที่มีต่อเด็กก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม เนื่องจากครูผู้สอนต้องมีความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่าง และไม่มีอคติต่อเด็ก “เวลาสอนเด็กต้องพูดให้เขาเข้าใจ ต้องสาธิตให้ดู เมื่อมาสอนเด็กที่มีความแตกต่างเหล่านี้ ทำให้ครูต้องปรับตัวมากขึ้น การปรับตัวของเราก็คือเข้าใจชีวิตเขา เข้าใจเชื้อชาติ เข้าใจภูมิหลังตั้งแต่พ่อแม่ว่าเขาไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบเหมือนกับคนไทย พอมาอยู่กับเรา เราก็ต้องค่อย ๆ สอนเขาไป บางส่วนเราก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของเขา” (พิทักษ์สันต์ ปัญญา, ครูฝ่ายบริหารงานบุคคลโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว), สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2560) จะเห็นได้ว่าทัศนคติที่ดีของครูในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีความเข้าใจและมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการศึกษาในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่าโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้มีการจัดการเรียนการสอนในเชิงพหุวัฒนธรรม ทั้งวิชาภาษาเมียนมาและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของโรงเรียนในการสร้างสังคมของโรงเรียนให้เป็นสังคมที่เด็กมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาดังกล่าวยังถือว่าอยู่ในระดับที่เน้นเพียงรูปธรรมและไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้ของเด็กในเชิงนามธรรม กล่าวคือการจัดการศึกษาของโรงเรียนในด้านวัฒนธรรมยังคงมีรูปแบบในการจัดการเรียนการสอนที่ผิวเผินและไม่มีความลึกซึ้ง ดังนั้นทางโรงเรียนควรสอดแทรกเนื้อหาความเป็นท้องถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการสอนให้เด็กรู้จักวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งของตนเองและของเพื่อนต่างชาติพันธุ์ รวมถึงควรมีการจัดกิจกรรมในห้องเรียนและในโรงเรียน เช่น การตั้งคำถามและให้เด็กร่วมกันแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน เพื่อให้เด็กได้เข้าใจและเคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การนำเสนอวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตนเอง โดยผ่านเรื่องเล่า การร้องเพลงหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของเด็ก การจัดงานสัปดาห์วัฒนธรรม โดยการจัดกิจกรรมที่นำเสนอถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด นอกจากนี้ครูผู้สอนจะต้องมีความเข้าใจและไม่มีอคติต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของเด็ก ซึ่งการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมนั้นจะช่วยลดปัญหาความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม รวมถึงการได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชายแดน ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถนำความรู้เหล่านี้ไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่อยู่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมด้วยความสงบสุขปราศจากความขัดแย้ง ส่งผลให้สังคมของพื้นที่ชายแดนมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

4.4.3 การจัดการศึกษาเชิงรุกสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนห่างไกล

ทั้งนี้นอกจากแนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษา 2 แนวทางดังกล่าว ปัจจุบันยังมีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาอีกจำนวนมากที่อยู่นอกระบบการศึกษา โดยเฉพาะเด็กที่อยู่บนพื้นที่สูงและพื้นที่ห่างไกลต่าง ๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางในการจัดการศึกษาเชิงรุกสำหรับกลุ่มเด็กในพื้นที่ชายแดนที่ห่างไกล โดยผ่านบทบาทของพระสงฆ์ กล่าวคือเป็นการให้พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนเด็กตามพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่พระสงฆ์ได้มีโอกาสเข้าไปเผยแพร่ธรรมะ ซึ่งเด็กที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนที่ห่างไกลเหล่านี้มักจะเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาความห่างไกลของพื้นที่ การขาดแคลนสถานศึกษา ครู ตลอดจนจนทรัพย์ากรทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พระครูอนุกุลวรการ ท่านได้อธิบายว่า เด็กส่วนใหญ่ที่อยู่บนพื้นที่สูงนั้นจะได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนแล้ว แต่การศึกษาเหล่านั้นก็ไม่ได้มี

คุณภาพเท่าที่ควร ตัวอย่างเช่น ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนบางแห่งจัดการเรียนการสอนเฉพาะวันที่ 1-15 ของทุกเดือนเท่านั้น ส่วนครึ่งเดือนหลังก็จะปิดศูนย์ เพื่อให้ครูลงมาทำธุระในเมืองและจัดเตรียมการเรียนการสอนให้กับเด็กสำหรับเดือนถัดไป ประกอบกับสถานศึกษาบางแห่งขาดแคลนครูและบุคลากรทางการศึกษา เช่น โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบางแห่งมีนักเรียนเป็นร้อยคน แต่มีครูเพียงแค่ 2 คน ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมและมีความต่อเนื่อง (พระครูอนุกุลวรการ, เจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2559) ดังนั้นถ้าหากว่าพระสงฆ์ได้มีโอกาสเข้าไปจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กในพื้นที่ชายแดนที่ห่างไกลเหล่านี้ก็จะทำให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งในเบื้องต้นพระสงฆ์อาจเข้าไปจัดการเรียนการสอนและปรับพื้นฐานความรู้ในวิชาต่าง ๆ ให้กับเด็ก เช่น วิชาภาษาไทย วิชาภาษาอังกฤษ วิชาคณิตศาสตร์ เป็นต้น พร้อมกับสอดแทรกความรู้ในด้านหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาเข้าไปในบทเรียน เพื่อให้เด็กได้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน

นอกจากนี้พระสงฆ์ควรมีการประสานงานหรือร่วมมือกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนหรือโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในพื้นที่ต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็ก เนื่องจากเจ้าหน้าที่หรือครูในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนจะรู้ถึงปัญหาทางการศึกษาของเด็กในพื้นที่นั้น ๆ เป็นอย่างดี ซึ่งจะช่วยให้การจัดการเรียนการสอนของพระสงฆ์เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เมื่อเด็กมีความพร้อมและได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่มีคุณภาพแล้วพระสงฆ์อาจชักชวนและแนะนำเด็กให้เข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งในโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน รวมถึงภาคประชาชนในการสนับสนุนงบประมาณในการจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้ด้อยโอกาสและกำลังใจในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ ซึ่งแนวทางในการจัดการศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยหวังว่าจะเป็นแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนให้เติบโตมาเป็นคนดี มีความรู้ และเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคมในพื้นที่ชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาและเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษา สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาส รวมถึงเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส โดยผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 สถานการณ์ปัญหาและเหตุปัจจัยของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

อำเภอแม่สอด จังหวัดตากเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีเด็กหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาเรียนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเด็กชาวเมียนมา ซึ่งเป็นลูกหลานของแรงงานที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ทั้งนี้จากข้อมูลของที่ทำการปกครองจังหวัดตากพบว่า ปี พ.ศ. 2558 อำเภอแม่สอดมีประชากรแฝงและแรงงานต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมืองประมาณ 100,000 คน (ที่ทำการปกครองจังหวัดตาก, 2558) ซึ่งแน่นอนว่าพื้นที่แห่งนี้มีแรงงานอพยพเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากย่อมทำให้จำนวนผู้ติดตามหรือลูกหลานของแรงงานมีจำนวนมากขึ้นตามไปด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าในปัจจุบันภาครัฐจะเปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กทุกคนได้เข้าสู่ระบบการศึกษาในโรงเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร แต่เด็กกลุ่มนี้ก็ยังคงประสบกับภาวะความด้อยโอกาสทางการศึกษาในหลายด้าน ทั้งนี้จากสถิติของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต 2 ในปีการศึกษา 2558 พบว่าพื้นที่ชายแดนของจังหวัดตากมีจำนวนของนักเรียนด้อยโอกาสถึงร้อยละ 87.91 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) ซึ่งสถิตินี้ดังกล่าวเป็นเพียงจำนวนของเด็กนักเรียนที่อยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่านั้น แต่ยังมีเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาอีกจำนวนมากที่ไม่ได้อยู่ในระบบทะเบียนดังกล่าว ทั้งนี้จากการศึกษาในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ สามารถสรุปเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้ดังนี้

ตารางที่ 5 เหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)	โรงเรียนบ้านท่าอาก
(1) ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม	(1) ความบกพร่องทางการเรียนรู้ของเด็ก
(2) ความยากจนของครอบครัว	(2) ความยากจนของครอบครัว
(3) สถานที่ของโรงเรียนไม่เอื้ออำนวยในการจัดการเรียนการสอน	(3) การขาดแคลนงบประมาณของโรงเรียน
(4) ขาดแคลนครู	(4) การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน
(5) การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน	ไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน
(6) ไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรของไทย	

จากตารางที่ 5 ข้างต้นจะเห็นได้ว่าเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในทั้ง 2 โรงเรียนนั้นมีทั้งปัจจัยที่คล้ายกันและต่างกัน โดยเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสที่คล้ายกันได้แก่ (1) ความยากจนของครอบครัว โดยในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอากจะมีเด็กยากจนเข้ามาเรียนเป็นจำนวนมาก ทั้งเด็กไทยและเด็กเมียนมา เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาได้โดยไม่เสียค่าเล่าเรียนและมีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่ไม่สูงมากนักเมื่อเทียบกับโรงเรียนที่มีชื่อเสียงหลายโรงเรียนในอำเภอแม่สอด ซึ่งเด็กกลุ่มนี้มักขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาที่มีความหลากหลายหรือสอดคล้องกับความต้องการของเด็ก เหตุเพราะครอบครัวไม่สามารถสนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ความยากจนยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางการศึกษาของเด็ก กล่าวคือถ้าหากครอบครัวไม่มีทุนทรัพย์ในการสนับสนุนการศึกษาหรือต้องการให้เด็กออกจากโรงเรียนเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาและขาดโอกาสทางการศึกษาไปโดยปริยาย และ (2) การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนไม่มีความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอากยังขาดการบูรณาการความรู้ท้องถิ่นและความรู้ในด้านวิชาชีพของพื้นที่ชายแดนแม่สอดมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งทางโรงเรียนยังคงเน้นการสอนเนื้อหาในด้านวิชาการตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการมากกว่าการให้ความรู้ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นและพัฒนาทักษะทางวิชาชีพต่าง ๆ ทั้งนี้เด็กส่วนใหญ่ที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนไทย โดยเฉพาะลูกหลานของแรงงานชาวเมียนมา เพราะต้องการเรียนภาษาไทยและทำงานในประเทศไทย ดังนั้นทางโรงเรียนจึงควรสอดแทรกความรู้และ

กิจกรรมต่าง ๆ ในการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนปรับใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคมชายแดนให้มีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า

ส่วนเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาที่แตกต่างกันในทั้ง 2 โรงเรียน เริ่มจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้แก่ (1) ความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม เนื่องจากโรงเรียนแห่งนี้จะมีเด็กหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาเรียนอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ส่งผลให้เด็กแต่ละคนต้องมีการปรับตัวเข้าหากัน ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าเด็กบางส่วนในโรงเรียนไม่สามารถปรับตัวและยอมรับในความแตกต่างทั้งในด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมได้ ส่งผลให้เด็กไม่มีความสุขกับการอยู่ในสังคมของโรงเรียนและสุดท้ายอาจต้องลาออกจากโรงเรียนกลางคัน (2) สถานที่ของโรงเรียนไม่เอื้ออำนวยในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากทางโรงเรียนใช้สถานที่ของวัดในการจัดการเรียนการสอน ทำให้ห้องเรียนหรือสถานที่ของโรงเรียนมีความคับแคบและไม่พร้อมต่อการจัดการศึกษา เช่น การใช้ศาลาเอนกประสงค์ของวัดหรือโรงอาหารมาเป็นห้องเรียน ทำให้มีเสียงดังรบกวนการเรียนการสอนและเด็กไม่มีสมาธิในการเรียน (3) ขาดแคลนครู โดยครูผู้สอนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จะมาจากการรับสมัครโดยตรงของโรงเรียน ทำให้มีปัญหาการขาดแคลนครูที่มาสอนมีวุฒิทางการศึกษาไม่ตรงกับวิชาที่สอน ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและเหมาะสมในแต่ละรายวิชา และ (4) การไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร เนื่องจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีข้อจำกัดในการได้รับเงินสนับสนุนการศึกษาจากนโยบายเรียนฟรีของภาครัฐที่จะจัดสรรให้เฉพาะเด็กที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรหรือมีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยเท่านั้น ทำให้กลุ่มเด็กไร้สัญชาติหรือเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาเอง ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายของรัฐที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษาให้กับเด็ก ส่งผลให้เด็กขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาของไทย ส่วนเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนบ้านท่าอาจ ได้แก่ (1) ความบกพร่องทางการเรียนรู้ของเด็ก โดยเด็กในโรงเรียนบ้านท่าอาจจะมีเด็กที่มีปัญหาทางการเรียนรู้ ส่งผลให้เด็กมีปัญหาในการเรียน เช่น ไม่สามารถสื่อสารอ่าน หรือเขียนภาษาไทยได้ ประกอบกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นการเรียนรวมกับเด็กปกติและไม่มีการจัดการเรียนการสอนที่มีความเหมาะสมกับเด็กกลุ่มนี้ ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมกับพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก และ (2) การขาดแคลนงบประมาณของโรงเรียน ส่งผลให้เด็กไม่มีสื่อการสอนหรือห้องเรียนที่มีความทันสมัยและส่งเสริมต่อการเรียนรู้ของเด็ก ทำให้เด็กขาดโอกาสในการได้รับการศึกษาที่มีความลึกซึ้งและมีคุณภาพ

จากเหตุปัจจัยของความด้อยโอกาสทางการศึกษาดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก โดยผู้วิจัยได้แบ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาสในโรงเรียนที่

เป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอดออกเป็น 2 กลุ่มเบื้องต้น ได้แก่ เด็กไทยและเด็กเมียนมา ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

ตารางที่ 6 ลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)		โรงเรียนบ้านท่าอาจ	
เด็กไทย	เด็กเมียนมา	เด็กไทย	เด็กเมียนมา
1) เด็กยากจน 2) เด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขา	1) เด็กยากจน 2) เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร 3) เด็กถูกทอดทิ้ง	1) เด็กยากจน	1) เด็กยากจน 2) เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร 3) เด็กถูกทอดทิ้ง 4) เด็กที่บกพร่องทางการเรียนรู้

จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่าลักษณะของผู้ด้อยโอกาสในโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดนั้นจะมีทั้งลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันออกไปตามบริบทของโรงเรียน ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าเด็กไทยยากจนนั้นเป็นลักษณะของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในทั้ง 2 โรงเรียน โดยส่วนมากจะอาศัยอยู่ในชุมชนใกล้โรงเรียน ซึ่งเด็กกลุ่มนี้ครอบครัวมักจะมีรายได้น้อย ทำให้ไม่สามารถส่งลูกไปเรียนหนังสือในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงหรือมีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่สูงได้ ประกอบกับการเรียนในโรงเรียนใกล้บ้านเป็นการประหยัดค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ส่งให้ผู้ปกครองจึงเลือกส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ ส่วนลักษณะของผู้ด้อยโอกาสชาวเมียนมาที่มีลักษณะเหมือนกันในโรงเรียนทั้ง 2 แห่งมีดังนี้ (1) เด็กยากจน โดยเด็กชาวเมียนมาที่เข้ามาเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดนั้นจะมีทั้งเด็กที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานของแรงงานชาวเมียนมาที่เข้ามาทำงานอยู่ในอำเภอแม่สอด และเด็กที่ข้ามฝั่งมาจากประเทศเมียนมา โดยเด็กกลุ่มนี้มักจะเป็นเด็กนักเรียนของโรงเรียนบ้านท่าอาจ เนื่องจากมีอาณาเขตติดกับประเทศเมียนมา โดยเด็กยากจนชาวเมียนมานั้นจะมีลักษณะของความด้อยโอกาสทางการศึกษาคือคล้ายกับเด็กไทยยากจน กล่าวคืออยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน ทำให้ไม่มีโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาที่มีคุณภาพหรือมีความหลากหลายมากนัก เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายทางการศึกษาที่ค่อนข้างสูง (2) เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร โดยเด็กกลุ่มนี้จะมีปัญหาในการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ที่มีเงื่อนไขในการจัดบริการทางการศึกษา เช่น หนังสือเรียน อุปกรณ์การเรียน และชุดนักเรียนไว้สำหรับเด็กที่มีเลข 13 หลักหรือมีสถานะทางทะเบียนราษฎรเท่านั้น ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับโอกาสและบริการทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน (3)

เด็กถูกทอดทิ้ง มักจะเป็นเด็กที่มาจากศูนย์การเรียนต่าง ๆ ในอำเภอแม่สอด โดยศูนย์การเรียนที่ส่งเด็กมาเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจ ได้แก่ ศูนย์การเรียน New Blood ศูนย์การเรียนเอยาวดี ศูนย์การเรียน Life Impact ศูนย์การเรียน Future Life เป็นต้น โดยศูนย์การเรียนเหล่านี้จะมีหน้าที่ในการดูแลความเป็นอยู่ของเด็กในด้านต่าง ๆ เปรียบเสมือนเป็นครอบครัวทดแทนของเด็ก ทั้งนี้ศูนย์การเรียนส่วนใหญ่ต้องอาศัยงบประมาณจากผู้สนับสนุนภายนอกเป็นหลัก ซึ่งศูนย์การเรียนบางแห่งขาดแคลนงบประมาณอย่างหนัก ส่งผลให้ศูนย์การเรียนไม่สามารถสนับสนุนการศึกษาให้กับเด็กได้อย่างเต็มที่ และท้ายที่สุดเด็กเหล่านี้อาจขาดโอกาสทางการศึกษาไปตลอดชีวิตหากศูนย์การเรียนต้องปิดตัวลง

ส่วนลักษณะของผู้ด้อยโอกาสที่แตกต่างกันในทั้ง 2 โรงเรียน เริ่มจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งจากการศึกษางานสนามจะพบว่าโรงเรียนแห่งนี้มีเด็กไทยบนพื้นที่สูงหรือเด็กชาวเขาจากอำเภอชายแดนในจังหวัดตากเข้ามาเรียนอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก โดยเด็กกลุ่มนี้จะมีความแตกต่างหลากหลายทั้งในด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม ส่งผลให้เด็กบางคนมีปัญหาเรื่องการปรับตัวอยู่ในสังคมของโรงเรียน ทำให้เด็กไม่มีความสุขกับการเรียนและสุดท้ายอาจต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ส่วนในโรงเรียนบ้านท่าอาจจะพบเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ซึ่งเด็กกลุ่มนี้มักจะมีปัญหาในการเรียน โดยเฉพาะปัญหาด้านการสื่อสาร การอ่าน และการเขียนภาษาไทย แม้ว่าทางโรงเรียนจะมีแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล แต่ก็ไม่ได้นำมาปรับใช้การจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กอย่างเป็นรูปธรรม ข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบุคลากร ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับพัฒนาการและเรียนรู้ของเด็ก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าเหตุปัจจัยของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนมีอยู่หลายปัจจัยด้วยกัน โดยเฉพาะการไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรของเด็ก เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพื้นที่ชายแดนได้เป็นอย่างดี อีกทั้งจากผลการศึกษาดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงโอกาสในการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของเด็ก ทั้งในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) และโรงเรียนบ้านท่าอาจที่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดที่ยังคงมีข้อจำกัดในการได้รับเงินอุดหนุนรายหัวสำหรับเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมกันทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้ นอกจากนี้ประเด็นเรื่องความยากจนที่ส่งผลให้พื้นที่ชายแดนแม่สอดมีเด็กยากจนเป็นจำนวนมาก แม้ว่าพื้นที่แห่งนี้จะได้รับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและมีอัตราการเจริญเติบโตที่เพิ่มขึ้นทุกปี แต่คนในพื้นที่กลับยังประสบกับปัญหาความยากจน กล่าวคือยิ่งเศรษฐกิจพัฒนาไปเท่าไรความยากจนยิ่งเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรต้องทบทวนและพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพราะตราบไคที่คนในประเทศยังไม่มีคุณภาพชีวิตที่ดีย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของการพัฒนา

นอกจากนี้ประเด็นเรื่องการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่ไม่มี ความเหมาะสมกับเด็กในพื้นที่ ชายแดนยังแสดงให้เห็นถึงปัญหาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยังไม่สอดคล้องกับความบริบทของ สังคม ซึ่งเหตุปัจจัยของความต้อโอกาสต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดผู้ต้อโอกาสทางการศึกษาขึ้น เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ประเด็นสำคัญของการศึกษาสถานการณ์และเหตุปัจจัยของความต้อโอกาสทาง การศึกษาดังกล่าวเป็นข้อมูลที่จะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความต้อโอกาสทางการศึกษาที่เกิดขึ้นใน พื้นที่ชายแดนแม่สอด อันเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ พัฒนาระบบการศึกษาได้เข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการ จัดการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียนรัฐและโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด เพื่อช่วยให้ผู้ต้อโอกาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนในพื้นที่ชายแดนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความทั่วถึงมาก ยิ่งขึ้น

5.1.2 สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้ต้อโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

งานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นเรื่องสิทธิทางการศึกษาของผู้ต้อโอกาสในพื้นที่ ชายแดนแม่สอดออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับนโยบาย ระดับองค์กร และระดับโรงเรียนในการนำ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางการศึกษาไปปรับใช้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) ระดับนโยบาย ปัจจุบันภาครัฐได้กำหนดข้อบังคับและนโยบายทางการศึกษาใน ด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นสิทธิทางการศึกษาสำหรับผู้ต้อโอกาส ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ 1) พระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ได้กำหนดว่าบุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการ รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รวมถึงบุคคลที่มีความพิการหรือมีความบกพร่องในด้าน ต่าง ๆ ภาครัฐจะต้องจัดการศึกษาเป็นพิเศษ นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติดังกล่าวยังได้เปิดโอกาสให้ บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน สถาบันศาสนา และสถาบันสังคมอื่นเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและทั่วถึงมาก ยิ่งขึ้น 2) พระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 ได้กำหนดสิทธิทางการศึกษาของคนพิการไว้ในหลายด้าน อาทิ การได้รับการศึกษาโดย ไม่เสียค่าใช้จ่าย สามารถเลือกบริการทางการศึกษา สถานศึกษา และรูปแบบการศึกษาได้ และการ ได้รับการศึกษาที่มีมาตรฐาน ทั้งนี้สถานศึกษาที่จัดการเรียนร่วมในทุกสังกัดจะต้องจัดทำแผนการจัด การศึกษาเฉพาะบุคคล เพื่อให้คนพิการได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับแต่ละบุคคล และ 3) มติ คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มี สัญชาติไทยให้เข้ามาศึกษาในโรงเรียนโดยไม่จำกัดระดับชั้นและประเภทของการศึกษา ซึ่งนโยบาย ดังกล่าวถือเป็นนโยบายสำคัญที่ทำให้ผู้ต้อโอกาสที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะเด็กชาวเมียนมา ได้รับสิทธิในเข้าสู่ระบบการศึกษาของไทยมากยิ่งขึ้น

(2) ระดับองค์กร จากนโยบายของภาครัฐดังกล่าว หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาได้นำนโยบายต่าง ๆ มาปรับใช้กำหนดสิทธิทางการศึกษา เพื่อให้มีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้ 1) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดสิทธิทางการศึกษาไว้ดังนี้ 1.1) นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (นโยบายเรียนฟรี) เป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ในการสนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ให้กับนักเรียนที่อยู่ในระบบการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งค่าเล่าเรียน ค่าหนังสือ ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าเครื่องแบบนักเรียน และค่ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองและขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้เข้าถึงการศึกษาในระบบมากยิ่งขึ้น และ 1.2) แผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล เป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2556 ที่ได้มีข้อกำหนดว่าโรงเรียนหรือสถานศึกษาทุกแห่งที่จัดการเรียนรวมจะต้องจัดทำแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาและช่วยกำหนดทิศทางในการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับเด็กพิการแต่ละคนมากยิ่งขึ้น 2) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้กำหนดนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส พ.ศ.2547 ซึ่งเป็นนโยบายที่คำนึงถึงปัญหาและการเข้าถึงโอกาสในการได้รับการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส เช่น การจัดบริการทางการศึกษาให้มีความเสมอภาคและทั่วถึง จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพและมีความเหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาส จัดระบบการบริหารจัดการให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส เป็นต้น โดยนโยบายดังกล่าวจะช่วยให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความเหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาสในแต่ละประเภทมากยิ่งขึ้น และ 3) มหาเถรสมาคม เป็นองค์กรทางศาสนาที่มีบทบาทในการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบเพิ่มมากขึ้น สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 ที่ได้ให้สถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสถาบันทางศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รวมถึงการเผยแพร่ธรรมะและสอนศีลธรรมให้กับประชาชนภายในวัด ซึ่งการจัดการศึกษาของวัดดังกล่าวจะช่วยให้ประชาชนทุกคนได้เข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น

(3) ระดับโรงเรียน จากการศึกษาประเด็นเรื่องสิทธิทางการศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดนั้น พบว่าสิทธิทางการศึกษาของเด็กส่วนใหญ่จะมาจากนโยบายของภาครัฐและหน่วยงานที่โรงเรียนสังกัด โดยในแต่ละโรงเรียนนั้นก็จะมีสิทธิทางการศึกษาแก่เด็กในลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบริบทของโรงเรียนแต่ละแห่ง ซึ่งสิทธิทางการศึกษาที่

เหมือนกันของโรงเรียนทั้ง 2 แห่งมีดังนี้ 1) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 ทางโรงเรียนได้นำมาปรับใช้โดยการเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กชาวเมียนมาที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร โดยนโยบายดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้น และ 2) นโยบายการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (นโยบายเรียนฟรี) ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าเงื่อนไขในการนำนโยบายดังกล่าวมาปรับใช้ในแต่ละโรงเรียนนั้นมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับข้อกำหนดขององค์กรหรือหน่วยงานที่โรงเรียนแต่ละแห่งสังกัด โดยโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนได้มีข้อกำหนดว่าเด็กที่จะได้รับบริการทางการศึกษาจากภาครัฐจะต้องเป็นผู้ที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรหรือมีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยหรือ ส่งผลให้เด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรไม่ได้รับสิทธิและบริการทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน แต่ทางโรงเรียนก็ยังคงเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนเข้ามาศึกษาในโรงเรียนแห่งนี้ได้ ซึ่งภาระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ จึงต้องตกอยู่ที่ผู้ปกครอง รวมถึงวัดที่ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนเด็กกลุ่มนี้ อาทิ การมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กที่เรียนดี แต่ยากจน การสนับสนุนในด้านที่อยู่อาศัย อาหาร และอุปกรณ์การเรียน ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ดังกล่าวถือว่าเป็นจุดเด่นของโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาที่วัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ในขณะที่โรงเรียนบ้านท่าอาจ ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลที่อยู่ในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) พบว่าทางโรงเรียนจะจัดบริการทางการศึกษาให้เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แม้ว่าเด็กจะไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรหรือมีเลข 13 หลักที่ออกโดยกระทรวงมหาดไทยก็ตาม ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าแม้ว่าจะนโยบายเดียวกัน แต่เงื่อนไขในการนำไปปรับใช้ในแต่ละโรงเรียนก็มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ซึ่งมีข้อจำกัดในการได้รับบริการทางการศึกษา

ส่วนความแตกต่างในด้านสิทธิทางการศึกษาของโรงเรียนแต่ละแห่งในการนำนโยบายของรัฐมาปรับใช้มีดังนี้ เริ่มจากโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ได้นำนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2547 มาปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กโรงเรียน เช่น การจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาเมียนมา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ส่งผลให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ส่วนในโรงเรียนบ้านท่าอาจได้นำพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 มาปรับใช้ในการเปิดโอกาสให้เด็กพิการหรือเด็กที่มีความบกพร่องในด้านต่าง ๆ สามารถเรียนร่วมกับเด็กปกติได้นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังจัดทำแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับเด็กพิการมากยิ่งขึ้น

ต่อมาเป็นประเด็นด้านโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด พบว่าโอกาสทางการศึกษาของเด็กในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) มีดังนี้ 1) โอกาสจากนโยบายของภาครัฐ ทั้งมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 และนโยบายเรียนฟรี ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญที่ช่วยให้เด็กทุกคน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาสได้รับบริการทางการศึกษาและเพิ่มโอกาสในการเข้าสู่ระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น และ 2) โอกาสจากการเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ส่งผลให้โรงเรียนแห่งนี้เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้โดยไม่จำกัดชาติพันธุ์ เพศ ศาสนา และสถานะทางสังคม เนื่องจากต้องการขยายโอกาสทางการศึกษาและพัฒนาเด็กให้มีความพร้อมในด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังมีนโยบายในการออกไปแนะแนวเด็กที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนในจังหวัดตาก เช่น อำเภอแม่ระมาด อำเภออุ้มผาง อำเภอพบพระ และอำเภอท่าสองยาง เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาที่ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น แม้ว่าเด็กเหล่านี้จะได้รับโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษา แต่ก็ยังคงมีปัจจัยอีกหลายด้านที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงการศึกษาและบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพของโรงเรียน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) ด้านนโยบายของรัฐ แม้ว่าที่ผ่านมานโยบายของภาครัฐส่วนใหญ่จะสนับสนุนให้เด็กสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้อย่างทั่วถึง แต่ก็ยังมีบางนโยบายที่เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เด็กไม่ได้รับบริการทางการศึกษา เช่น ข้อกำหนดของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนที่ให้เงินอุดหนุนรายหัวแก่เด็กที่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรเท่านั้น ทำให้เด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยหรือไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรต้องแบกรับค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เอง และ 2) ด้านผู้บริหาร โดยผู้บริหารของโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ไม่ได้บรรจุเป็นบุคลากรประจำเหมือนในโรงเรียนรัฐบาลจึงทำให้เงินเดือนและสวัสดิการต่าง ๆ ไม่ค่อยมีความมั่นคง ประกอบกับผู้บริหารคนปัจจุบันมีอายุค่อนข้างมากและมีปัญหาในด้านสุขภาพ ส่งผลให้ศักยภาพในการปฏิบัติงานลดน้อยลงไป

ส่วนโอกาสทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในโรงเรียนบ้านท่าอาจ ได้แก่ 1) โอกาสจากการสนับสนุนของครอบครัว ซึ่งครอบครัวส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวเมียนมาต้องการให้เด็กเข้ามาเรียนในโรงเรียนไทย เพราะต้องการให้ลูกได้เรียนภาษาไทยและทำงานอยู่ในประเทศไทย เนื่องจากมีงานที่หลากหลายนอกเหนือจากประเทศเมียนมา และ 2) โอกาสจากนโยบายของภาครัฐ โดยเฉพาะนโยบายที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาในโรงเรียนได้โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของสัญชาติ รวมถึงนโยบายเรียนฟรีที่สนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัวและช่วยให้เด็กสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงการศึกษาและบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพของโรงเรียน ได้แก่ 1) ด้านครอบครัว โดยเฉพาะลูกหลานชาวเมียนมาที่อพยพเข้ามาทำงานในประเทศไทย เนื่องจากบางครอบครัวต้องย้ายถิ่นฐานการทำงาน ทำให้เด็กต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ประกอบกับรายได้ของ

ครอบครัวที่ไม่เพียงพอในการสนับสนุนการศึกษา ส่งผลให้เด็กต้องออกจากโรงเรียนและขาดโอกาสทางการศึกษา 2) ด้านนโยบายของโรงเรียน ซึ่งในปีการศึกษา 2559 โรงเรียนบ้านท่าอามีนโยบายว่าจะไม่รับเด็กที่เข้ามาเรียนจากฝั่งเมียนมาแบบเข้าไปเรียนกลับ ซึ่งเด็กทุกคนจะต้องมีที่อยู่อาศัยในประเทศไทย เพื่อสะดวกต่อการเยี่ยมบ้านและติดตามตัวเด็กในกรณีต่าง ๆ ซึ่งนโยบายของโรงเรียนดังกล่าวถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่ลดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของเด็ก เพราะฉะนั้นทางโรงเรียนอาจต้องมีการทบทวนนโยบายหรือหาวิธีแก้ไขโดยการเพิ่มจำนวนหอพัก เพื่อรองรับนักเรียนที่มาจากฝั่งเมียนมา และ 3) ด้านผู้บริหาร เนื่องจากในรอบไม่กี่ปีที่ผ่านมาโรงเรียนบ้านท่าอามีนได้มีการโยกย้ายผู้บริหารจำนวนหลายคนจึงทำให้มีปัญหาในการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะการสานต่อนโยบายทางการศึกษาหรือการพัฒนาโรงเรียนในด้านต่าง ๆ ที่อาจไม่มีความต่อเนื่อง ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพเท่าที่ควร

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าประเด็นเรื่องสิทธิทางการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในโรงเรียนบ้านท่าอามีน ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลที่ภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนการศึกษาย่างเต็มที่ ในขณะที่โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดที่ยังคงมีข้อจำกัดในด้านสิทธิการศึกษา โดยเฉพาะการเข้าถึงบริการทางการศึกษาของเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร ส่งผลให้วัดและพระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างสิทธิและโอกาสทางการศึกษาให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน จากงานศึกษาจะเห็นได้ว่าภาครัฐได้พยายามเปิดโอกาสให้สถาบันทางสังคมต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี เนื่องจากวัดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนาที่มีบทบาทในการจัดการศึกษามาตั้งแต่ในอดีตและจัดจางไปในช่วงที่ประเทศไทยได้ปฏิรูปการศึกษาโดยมีองค์กรทางการศึกษาต่าง ๆ เข้ามาดูแลและจัดการศึกษาให้กับประชาชน ดังนั้นเพื่อให้การจัดการศึกษาของวัดมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนบทบาทในการจัดการศึกษาของวัดและพระสงฆ์ เพื่อเสริมสร้างสิทธิและโอกาสทางการศึกษาให้ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนได้เข้าสู่ระบบการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

5.1.3 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

จากการศึกษางานสนามพบว่าวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดมีบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสหลายด้าน โดยเฉพาะบทบาททั้งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รวมถึงบทบาทตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(1) บทบาทตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2560 ประกอบด้วย

(1.1) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ 1) การจัดตั้งโรงเรียน พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยพระสงฆ์ในวัดดอนแก้วจะมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอน โดยตรง ซึ่งจะเน้นการสอนวิชาธรรมศึกษาเป็นหลัก โดยทางวัดได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคน สามารถเข้ามาศึกษาได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็ก ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้เด็ก ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รวมถึงมีความรู้และมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น 2) การจัดตั้ง โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด โดยพระครูอนุกุลวรการ เจ้าอาวาสวัดดอนแก้วถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียน เป็นผู้รับใบอนุญาต และ สนับสนุนบริการทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น อาหาร ทุนการศึกษา และอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ และ 3) การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดดอนแก้ว เนื่องจากพระครูอนุกุลวรการมีความต้องการที่จะ ช่วยเหลือกลุ่มเด็กเล็กที่ด้อยโอกาสให้ได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสม รวมถึงแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง โดยเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะยากจนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดให้ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมกับ พัฒนาการตามช่วงวัย แม้ว่าในปัจจุบันเทศบาลนครแม่สอดจะเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุน งบประมาณ จัดหาครูผู้สอน และจัดทำหลักสูตร แต่พระสงฆ์ก็ยังคงมีบทบาทเป็นผู้รับใบอนุญาตและ คอยสนับสนุนการศึกษาในด้านต่าง ๆ ตามที่ศูนย์ต้องการ

(1.2) บทบาทด้านศาสนศึกษา โดยการจัดตั้งโรงเรียนโสภณวรคุณวิทยา (วัดดอนไชย) ซึ่งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยโรงเรียนแห่งนี้จะมีการจัดการ เรียนการสอนทั้งในด้านวิชาทางธรรมและวิชาสามัญทั่วไป เพื่อให้เด็กมีความรู้ทางพระพุทธศาสนา และด้านวิชาการควบคู่กันไป ทั้งนี้เด็กที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่ด้อยโอกาส ซึ่ง จะทั้งเด็กที่อยู่ในอำเภอแม่สอดและเด็กที่มาจากถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ องค์กรก็จัดการการศึกษาใน ลักษณะนี้นอกจากจะช่วยให้เด็กได้รับโอกาสทางการศึกษาแล้ว ยังเป็นการสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบ ทอดงานของพระพุทธศาสนาให้ดำรงสืบไป

(1.3) บทบาทด้านการเผยแผ่ พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้มีบทบาท ในการเผยแผ่ธรรมะ โดยเฉพาะการเทศนาสั่งสอนเด็กในโรงเรียน ดังเช่นในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัด ดอนแก้ว) ซึ่งพระสงฆ์จะมีบทบาทในการอบรมธรรมะ รวมถึงเป็นผู้นำในการปฏิบัติกิจกรรมทาง ศาสนาพุทธให้กับเด็กนักเรียน นอกจากนี้พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดยังได้ออกไปเผยแผ่ธรรมะ ให้กับประชาชนในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น พระครูอนุกุลวรการ โดยท่านได้ออกไปเทศนาสั่ง สอนประชาชนในพื้นที่ชายแดนของจังหวัดตาก เช่น อำเภออุ้มผาง อำเภอพบพระ อำเภอท่าสองยาง เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนได้นำธรรมะไปปฏิบัติและเป็นข้อคิดเตือนใจในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ พระครูยังได้มีการชักชวนเด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษาให้มาบวชเณรหรือเข้ามาเรียนในโรงเรียนการ กุศลของวัด เนื่องจากต้องการให้เด็กกลุ่มนี้ได้รับการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ เพื่อ จะได้เติบโตมาเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

(1.4) บทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ซึ่งพระครูอนุกุลวรกิจ ได้มีบทบาทในการสนับสนุนเด็กและเยาวชนในหลายด้าน โดยเฉพาะการสงเคราะห์สามเณรและกลุ่มเด็กที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ให้คุณภาพชีวิตที่ดีและมีความเป็นอยู่ที่สูงขึ้น ทั้งในด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย รวมถึงปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต

(2) บทบาทพระสงฆ์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

นอกจากบทบาทตามพระราชบัญญัติของคณะสงฆ์ใน 4 ด้านข้างต้นแล้ว พระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดยังได้ยึดถือบทบาทตามคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะความเมตตาและเกื้อกูลต่อประชาชน รวมถึงการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยพระครูอนุกุลวรกิจนั้นถือเป็นตัวอย่างของพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่ได้มีการนำบทบาทดั้งเดิมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าไปปรับใช้ โดยเฉพาะบทบาทในด้านการศึกษาสงเคราะห์นั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเมตตาและความเกื้อกูลของพระสงฆ์ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการปฏิบัติงานดังกล่าว พระครูต้องใช้ทั้งความรู้ความสามารถและจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมในการช่วยเหลือกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ทั้งนี้นอกจากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว พระครูยังได้สนับสนุนการศึกษาของเด็กในระดับที่สูงขึ้น ทั้งในระดับมัธยมปลาย ปวช. ปวส. รวมถึงระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษาจากบนพื้นที่สูง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เติบโตมาเป็นคนที่มีคุณธรรมและเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า

อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้วัดและพระสงฆ์สามารถปฏิบัติงานและสนับสนุนให้ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดให้ได้รับการศึกษาและเข้าถึงบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพนั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนให้การสนับสนุนโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ผ่านนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐ ได้แก่ นโยบายเรียนฟรี โครงการอาหารกลางวัน อาหารเสริม (นม) เป็นต้น นอกจากนี้หน่วยงานดังกล่าวยังใช้งบประมาณในการก่อสร้างอาคารเรียน เพื่อให้เด็กได้มีอาคารเรียนที่เหมาะสมสำหรับการจัดการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้น

2) โครงการพัฒนาตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งที่ผ่านมาสมาเด็จพระเทพฯ ได้พระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดสร้างโรงอาหาร และห้องน้ำของโรงเรียน นอกจากนี้ยังได้มอบอาหารเสริม (นม) ให้แก่สามเณร เพื่อสร้างเสริมโภชนาการให้สามเณรได้รับสารอาหารที่ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น

3) หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เช่น กิ่งกาชาดอำเภอแม่สอดและกรมคุมประพฤติแม่สอด สนับสนุนงบประมาณเพื่อต่อเติมอาคารเรียน รวมถึงมอบอาหารและข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นให้กับเด็กในโรงเรียน

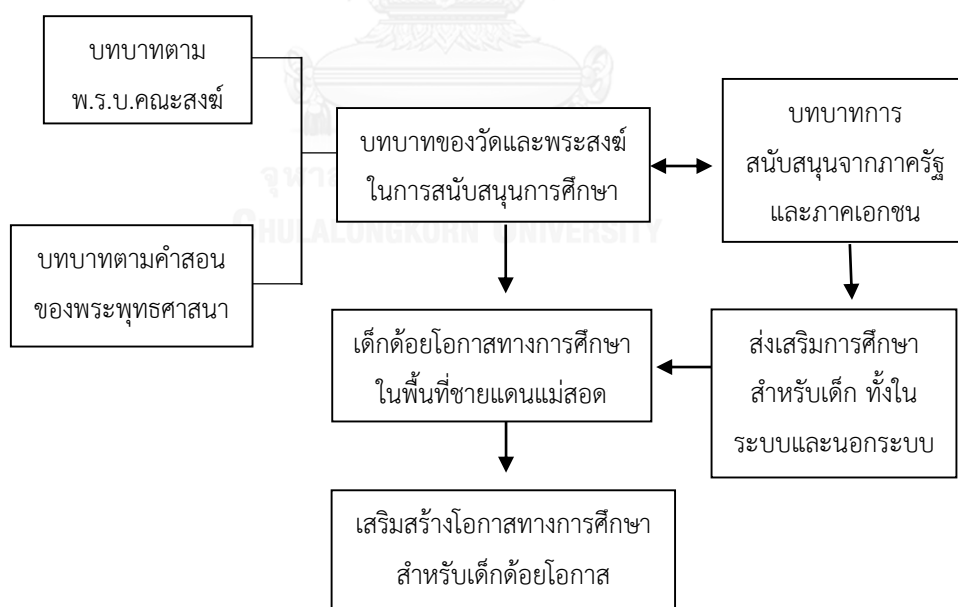
4) คณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งเป็นตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ เช่น สมาชิกเทศบาล นครแม่สอด ประธานชุมชน และชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงโรงเรียน ทั้งนี้คณะกรรมการโรงเรียนจะมีบทบาทในการให้คำแนะนำการพัฒนาโรงเรียน รวมถึงสนับสนุนทุนการศึกษา อาหาร และอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับเด็ก

5) ผู้ปกครองนักเรียน แม้ว่าโรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) จะไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน แต่ทางโรงเรียนจะขอรับเป็นเงินบริจาคจากผู้ปกครองแทน นอกจากนี้ยังมีการจัดงานแสดง เช่น งานราตรีอนุกุล ซึ่งจะขายบัตรให้แก่ผู้ปกครองและผู้สนใจ เพื่อหารายได้มาสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียน

6) ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นศรัทธาวัดที่มาทำบุญในวัดดอนแก้ว โดยชาวบ้านจะนำอาหารและของแห้งต่าง ๆ มาทำบุญกับพระสงฆ์และบางครั้งอาจจะมีอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ มาบริจาค ซึ่งทางเจ้าอาวาสก็จะแบ่งอาหารและอุปกรณ์การเรียนมาให้กับเด็ก โดยเฉพาะสามเณรและเด็กที่อยู่ในหอพัก

จากประเด็นเรื่องบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอด สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนผังที่ 2 บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนการศึกษา

ทั้งนี้สามารถสรุปได้จากสถานการณ์ความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้ส่งผลให้วัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสในหลายด้าน ทั้งบทบาทตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในด้านการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งถือเป็นบทบาทสำคัญที่จะช่วยให้เด็กและเยาวชนได้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษา ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าพระสงฆ์

ได้พยายามจัดการศึกษาที่ครอบคลุมกับคนทุกกลุ่ม ทั้งกลุ่มเด็กเล็ก เด็กวัยเรียน รวมถึงระดับผู้ใหญ่ให้ได้รับการศึกษา นอกจากบทบาทในการจัดการศึกษาแล้ว พระสงฆ์ยังได้เข้ามามีบทบาทในด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยการสนับสนุน ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า รวมถึงข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ ซึ่งแน่นอนว่าเด็กด้อยโอกาสกลุ่มนี้ไม่ได้ขาดโอกาสทางการศึกษาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังคงขาดแคลนปัจจัย 4 ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลและในถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ที่ความช่วยเหลือของรัฐยังเข้าไปไม่ถึง ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้วัดและพระสงฆ์ยังคงต้องดำรงบทบาทในการสนับสนุนและพัฒนาบริการทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็กด้อยโอกาสมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้พระสงฆ์ยังได้ยึดถือบทบาทตามคำสอนของพระพุทธศาสนาในการเกื้อกูลประชาชนและสร้างประโยชน์ให้กับสังคมส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนที่จะต้องใช้ทั้งความเมตตาและปัญญาในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ด้วยความเมตตานี้ ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพและไว้วางใจในตัวพระสงฆ์ว่าจะสามารถช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้นอกจากบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสแล้ว บทบาทการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนก็ถือเป็นบทบาทสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม ทั้งในระบบและนอกระบบ อันเป็นบทบาทสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ให้มีความราบรื่น รวมถึงเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอดได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

5.1.4 แนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนแม่สอด

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษา ซึ่งจะช่วยสนับสนุนให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและลดภาวะของความด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่ชายแดน โดยมีแนวทางดังต่อไปนี้

(1) การจัดการศึกษาทางเลือก เป็นการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลาย ซึ่งจะเน้นการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมของผู้เรียน โดยแนวทางการจัดการศึกษาดังกล่าวมีความเหมาะสมสำหรับการนำไปปรับใช้ในโรงเรียนบ้านท่าอาจ เนื่องจากเด็กที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กเมียนมา ซึ่งต้องการเข้ามาเรียนภาษาไทยและทำงานอยู่ในประเทศไทย ที่ผ่านมาจากโรงเรียนได้มีการจัดการเรียนการสอนในเชิงการศึกษาทางเลือก โดยผ่านกิจกรรมชมรม เช่น ชมรมต้นไม้หยก รวมถึงการนำนักเรียนเข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตและอาชีพของคนในชุมชนในพื้นที่ชายแดนแม่สอด เช่น ชุมชนบ้านท่าอาจ ทั้งการทำข้าวมธุปายาส การปลูกข้าว และการเกี่ยวข้าว

อย่างไรก็ตามแม้ว่าทางโรงเรียนจะมีการจัดการศึกษาทางเลือกในหลายรูปแบบ แต่ยังคงมีข้อจำกัดในหลายด้าน โดยเฉพาะข้อจำกัดในด้านเวลาและการจัดการเรียนการสอนที่ยังคงเน้นเนื้อหาในด้านวิชาการเป็นหลัก โดยทางโรงเรียนจะเสริมการจัดการศึกษาทางเลือกเข้าไปในช่วงโมงชมรมหรือการศึกษาดูงานนอกสถานที่ที่เป็นครั้งคราว ซึ่งไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้ของเด็ก เพราะฉะนั้นทางโรงเรียนควรมีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย โดยเฉพาะในด้านวิชาชีพต่าง ๆ รวมถึงสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นและชุมชนเข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ เพื่อให้เด็กมีความเข้าใจในท้องถิ่นของตนเองและสามารถนำความรู้เหล่านั้นไปปรับใช้กับการทำงานของตนเองและการพัฒนาชุมชนในอนาคต

(2) การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียนทุกคน โดยเฉพาะการคำนึงถึงความแตกต่างในด้านวัฒนธรรมของผู้เรียน ทั้งนี้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งสำหรับการนำไปปรับใช้ในโรงเรียนอนุบาลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่มีความหลากหลาย ทั้งเด็กไทย เด็กเมียนมา เด็กม้ง และเด็กกะเหรี่ยง โดยในปัจจุบันทางโรงเรียนได้มีการจัดการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมในหลายลักษณะ โดยผ่านหลักสูตรและกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ตัวอย่างเช่น การเรียนวิชาภาษาเมียนมา การแต่งกายชุดชนเผ่าในทุกวันอังคาร การจัดกิจกรรมในด้านวัฒนธรรม อาทิการแสดงรำไทย รำม้ง และรำกะเหรี่ยงในงานสำคัญต่าง ๆ ของโรงเรียน ซึ่งการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวยังอยู่ในลักษณะเชิงรูปธรรม เพราะฉะนั้นทางโรงเรียนจึงควรปรับหลักสูตรให้สามารถตอบสนองในเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมให้มากขึ้น กล่าวคือต้องสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นท้องถิ่นและเนื้อหาทางวัฒนธรรมเข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ รวมถึงจัดกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งแนวทางในการจัดการศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้เด็กเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมของโรงเรียนได้อย่างมีความสุขและปราศจากความขัดแย้ง

(3) การจัดการศึกษาเชิงรุกสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนห่างไกล โดยให้พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กและเยาวชนบนพื้นที่สูงและถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ซึ่งเด็กกลุ่มนี้มักประสบกับปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษา ทั้งการขาดโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษา รวมถึงโอกาสในการได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาความห่างไกลของพื้นที่ การขาดแคลนสถานศึกษา ครู ตลอดจนทรัพยากรทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ เพราะฉะนั้นถ้าหากพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษาเบื้องต้น โดยเฉพาะในวิชาภาษาไทยก็จะทำให้เด็กด้อยโอกาสกลุ่มนี้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และเมื่อเด็กมีความพร้อมและมีพื้นฐานทางการศึกษาที่เหมาะสมในการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น พระสงฆ์ก็อาจชักชวนเด็กให้เข้ามาเรียนในโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดหรือโรงเรียน

ปรียัติธรรมในพื้นที่ชายแดนแม่สอด เพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและสามารถนำไปปรับใช้ในการทำงาน รวมถึงการนำความรู้มาพัฒนาท้องถิ่นชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าแนวทางในการจัดการศึกษาข้างต้น ทั้งการจัดการศึกษาทางเลือก การจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม และการจัดการศึกษาเชิงรุกสำหรับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนห่างไกล เป็นแนวทางที่จะช่วยเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดน ได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่เด็กสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งแนวทางในการจัดการศึกษาดังกล่าว โดยเฉพาะการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม เป็นแนวทางที่จะช่วยลดปัญหาความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และสร้างสังคมชายแดนให้มีความสงบสุข นอกจากนี้การที่วัดและพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษาเชิงรุก ยังช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ห่างไกลและถิ่นทุรกันดารต่าง ๆ ได้รับโอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษามากยิ่งขึ้น แม้ว่าจัดการเรียนการสอนเบื้องต้นของพระสงฆ์นั้นอาจมีคุณภาพไม่เทียบเท่ากับการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่การจัดการศึกษาดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี และเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนมากยิ่งขึ้น

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติในบริบทพื้นที่ชายแดน

(1) พระสงฆ์ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสให้มากขึ้น ทั้งการจัดการศึกษาในโรงเรียน เช่น การเข้าไปสอนศีลธรรมในวิชาพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมหรือให้ความรู้ในด้านพระพุทธศาสนา เป็นต้น รวมถึงการจัดการศึกษาสำหรับเด็กผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนห่างไกล โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนในวิชาต่าง ๆ เบื้องต้น โดยเฉพาะวิชาภาษาไทย แม้ว่าเด็กกลุ่มนี้บางส่วนจะได้รับการศึกษาจากโรงเรียนหรือสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งศูนย์ กศน. หรือโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนต่าง ๆ แล้ว แต่ยังคงประสบปัญหาการได้รับการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร เพราะฉะนั้นหากพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษาจะช่วยพัฒนาพื้นฐานทางการศึกษาให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมีความพร้อมสำหรับการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น

(2) โรงเรียนควรจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมชายแดน โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนที่ความเหมาะสมกับผู้ด้อยโอกาสแต่ละกลุ่ม ตัวอย่างเช่น เด็กบนพื้นที่สูงและเด็กชาวเขา ทางโรงเรียนควรจัดการศึกษาที่เน้นการเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกันของ

เด็กในแต่ละชาติพันธุ์ เช่น ชาวไทย ชาวเมียนมา ชาวม้ง ชาวกะเหรี่ยง ฯลฯ ทั้งการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชั้นเรียนและให้เด็กทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ รวมถึงสอดแทรกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ชายแดน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย รวมถึงภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

(3) โรงเรียนควรให้นักเรียน ผู้ปกครอง และคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางสำหรับการพัฒนาการศึกษาอย่างจริงจัง เช่น การสอบถามความคิดเห็นและความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และคนในชุมชนในการพัฒนาการศึกษา รวมถึงให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ตัวอย่างเช่น การฝึกอาชีพของชุมชน อาทิ การซ่อมจักรยาน การเย็บผ้า การทำต้นไม้มงคล ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้วิถีชีวิตและอาชีพของคนในชุมชน ส่งผลให้เด็กได้รับการศึกษาที่มีความเหมาะสมและมีประโยชน์สำหรับเด็กด้อยโอกาสและชุมชน โดยเฉพาะการนำความรู้ต่าง ๆ ที่จากการศึกษาเล่าเรียนไปประยุกต์ใช้ในการทำงานและการพัฒนาชุมชนชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต

(4) โรงเรียนควรออกไปประชาสัมพันธ์และแนะแนวเด็กตามสถานที่ต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนหรือที่อยู่ในอาศัยของชาวเมียนมาในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากโรงเรียนในพื้นที่ชายแดนแม่สอดส่วนใหญ่จะมีการประชาสัมพันธ์ในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก กล่าวคือจะเป็นการประชาสัมพันธ์ผ่านป้ายไว้นิลหน้าโรงเรียน การประกาศรับสมัครทางสื่อออนไลน์ ฯลฯ มากกว่าการลงไปพูดคุยและแนะแนวเด็กตามชุมชนต่าง ๆ ซึ่งการประชาสัมพันธ์เชิงรุกจะช่วยให้พ่อแม่และผู้ปกครองได้รับทราบถึงสิทธิทางการศึกษาของเด็กและเป็นการหยิบยื่นโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กด้อยโอกาสได้อย่างทั่วถึงมาก

(5) ภาครัฐควรกำหนดนโยบายทางการศึกษาที่เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะข้อจำกัดของเด็กที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎรในโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด ซึ่งเป็นโรงเรียนที่สนับสนุนโอกาสทางการศึกษาให้เด็กด้อยโอกาสได้เข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นภาครัฐจึงควรจัดบริการทางการศึกษาให้แก่เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทย เพื่อสนับสนุนให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเติบโตมาเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาสังคมชายแดนต่อไป

5.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในพื้นที่ชายแดนแม่สอดเท่านั้น ดังนั้นข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรศึกษาบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้กับเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทย เช่น สปป.ลาว

กัมพูชา และมาเลเซีย โดยเฉพาะรูปแบบในการจัดการและสนับสนุนการศึกษาว่าควรมีการบริหารจัดการที่เหมาะสมอย่างไรและมีข้อเสนอแนะในด้านใดบ้าง เพื่อให้พระสงฆ์และหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปปรับใช้ในการจัดการศึกษาให้มีความเหมาะสมกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- James Banks. (2001). cultural diversity and education : foundations, curriculum, and teaching. Boston: Allyn and Bacon. อ้างถึงใน บัญญัติ ยงย่วน, ปนัดดา ธนเศรษฐกร และวสุนันท์ ชุ่มเชื้อ. (2553). รายงานการวิจัย การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กมลินทร์ พินิจกุล. (2541). แนวทางและมาตรการในการจัดการศึกษาของเด็กด้อยโอกาส. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- กรมการค้าต่างประเทศ. (2560). สถิติการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนของประเทศไทย ปี 2557-2559. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2560 จาก <[http://www.dft.go.th/Portals/3/หนังสือสถิติการค้าชายแดนฯ%20ปี%2059%20\(ธ.ค\).pdf](http://www.dft.go.th/Portals/3/หนังสือสถิติการค้าชายแดนฯ%20ปี%2059%20(ธ.ค).pdf)>.
- กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2559). สรุปการดำเนินงานตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2560 จาก <http://dcy.go.th/webnew/upload/children_rights/1.4.pdf>.
- กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2556). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2560 จาก <<http://dep.go.th/sites/default/files/files/law/197.pdf>>.
- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2554). การจัดระบบคนไร้รัฐนบบริบทประเทศไทย. ใน ประชากรและสังคม 2554, หน้า 105-106. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ขจิต จิตเสวี. (2551). อาณานิคมชายแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: โครงการความมั่นคงศึกษา.
- ข่าวสดออนไลน์. (2559). แม่สอดโมเดล แก่เด็กไร้สถานะ สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://daily.khaosod.co.th/view_news.php?newsid=TURONWizVXdNVEF5TURZMU9RPT0=§ionid=TURNeE1RPT0=&day=TWpBeE5pMHdOaTB3TWc9PQ=>>.
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน. (2540). สิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน.
- คณิศร งามนิตโย. (2532). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.

- คมชัดลึก. (2558). “แม่สอด” นครเศรษฐกิจพิเศษ เปิดประตูไทยสู่เอเชียใต้. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2558 จาก <<http://www.komchadluek.net/news/economic/203224>>.
- จรรยา จัตุพร. (2554). ศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน: กรณีศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระมหาไพเราะ ฐิตสีโล, ดร.(ภษณา). (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2525). สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- จิตรนถ ปานแก้ว. (2549). ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพะโคะ (วัดพระราชประดิษฐาน) อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชุมศักดิ์ อินทรักษ์. (2557). การจัดการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมสำหรับเด็กชนเผ่าโรงเรียนประถมศึกษาพื้นที่ชายขอบภาคเหนือ. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย, 6(มกราคม-มิถุนายน 2557), 12-13.
- ฐานเศรษฐกิจ. (2559). มอเตอร์เวย์ “แม่สอด-ตาก” เพิ่มศักยภาพเขตเศรษฐกิจพิเศษ แม่สอด-เมียวดี. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2560 จาก <<http://www.thansettakij.com/content/138302>>.
- ดำรงค์ ตุ่มทอง และคณะ. (2557). ปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา: สถานการณ์ความไม่เสมอภาคในสังคมไทย. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 10(มกราคม-มิถุนายน 2557), 125-127.
- ตุลยา โกกอน. (2540). การศึกษาการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการศึกษา ระดับประถมศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาวิชาการประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ที่ทำการปกครองจังหวัดตาก. (2558). อำเภอแม่สอด. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2560 จาก <<http://www.takdopa.go.th/อำเภอแม่สอด/>>.
- ชนพงษ์ หมิ่นแสน. (2559). บุตรหลานแรงงานไทใหญ่และการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานสู่การจัดการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรมศึกษา. ใน ย้อนคิด 1 ทศวรรษ เด็กไทใหญ่ในโรงเรียนไทย, หน้า 1-18. เชียงใหม่: ศูนย์พหุวัฒนธรรมและนโยบายการศึกษา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนา ยศตระกูล. (2551). อาชญากรรมข้ามแดน. กรุงเทพมหานคร: โครงการความมั่นคงศึกษา
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. (2549). กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์. (2551). สังคมโลกาภิวัตน์: เศรษฐกิจ รัฐ และการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ร้านบุปผาชน.

- นพดล โชติศิริ. (2551). เขตแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: โครงการความมั่นคงศึกษา.
- นพนิธิ สุริยะ. (2537). สิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: วิทยุชุมชน.
- นวม สงวนทรัพย์. (2537). สังคมวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2552). หลักกฎหมายปกครองเกี่ยวกับบริการสาธารณะ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิทยุชุมชน.
- บรรจง ฟารุ่งแสง. (2557). การศึกษาในวิถีวัฒนธรรมชายแดนใต้: องค์ความรู้การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ. เชียงใหม่: สมใจนิก ปริ้นท์ แอนด์ ก๊อบปี เซ็นเตอร์.
- เปรมใจ วังศิริไพศาล. (2553). รายงานการวิจัย การพัฒนารูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กต่างด้าว กรณีศึกษาอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2550). โรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย์ สังคมที่มีแต่ “ให้”. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2560 จาก <<http://www.manager.co.th/Dhamma/ViewNews.aspx?NewsID=9500000004807>>.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2552). แฉขบวนการค้าของเถื่อน “บักขำราชการ-นักการเมือง” ตัวการใหญ่. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2558 จาก <<http://www.manager.co.th/mgrWeekly/ViewNews.aspx?NewsID=9520000056763>>.
- พระปลัดประพจน์ สุภาโต (อยู่สำราญ). (2555). การศึกษารูปแบบการบริหารงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวินอาทิตย์ จังหวัดนครปฐม. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาประยงค์ อุปเสน. (2539). บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารและการจัดการศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ในเขตจังหวัดหนองคาย. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระมหาสมทรง สิรินธโร. (2525). บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง
- พระอธิการผจญ อาจาโร. (2553). ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารวัดโดยใช้หลักธรรมมาภิบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พิภพ ชงไชย. (2543). การศึกษาทางเลือก : การศึกษาที่นำไปสู่อิสระภาพ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. อ้างถึงใน สุขาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ. (2548). การศึกษาทางเลือก: โลกแห่งการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิสิฐภัฏ บุญไชย และ ทรงคุณ จันทจร. (2540). ศาสนาพุทธ: สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน. อ้างถึงใน จิตรนาถ ปานแก้ว. (2549). ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพะโคะ (วัดพระราชาประดิษฐาน) อำเภอสังขะ จังหวัดสงขลา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ไพรินทร์ มากเจริญ. (2551). ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณชายแดน: กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาล อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิกระจกเงา. (2555). รายงานสถานการณ์การค้ามนุษย์ประเทศไทย พ.ศ. 2554-2555. สืบค้นเมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2558 จาก <http://www.notforsale.in.th/autopagev4/show_page.php?topic_id=1562&auto_id=7&TopicPk>.
- มูลนิธิพัฒนารักษ์. (2555). สรุปผลการสัมมนาระดับจังหวัดและการดำเนินงานในรอบปี 2554 โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ด้อยโอกาส อำเภอสังขละบุรี กาญจนบุรี. สืบค้นเมื่อวันที่ จาก <http://www.pattanarak.or.th/saminar_2011.pdf>.
- โรงเรียนบ้านท่าอาจ. (2558). ข้อมูลนักเรียนโรงเรียนบ้านท่าอาจ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2558. โรงเรียนบ้านท่าอาจ. (อัตสำเนา).
- โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว). (2558). แผนปฏิบัติการ ประจำปีงบประมาณ 2558. โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว). (อัตสำเนา).
- วชิราพร สุวรรณศรวล และคณะ. (2556). รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 15(ฉบับพิเศษ 2556), 186-187.
- วรเชษฐ เขียวจันทร์. (2555). โรงเรียนชายแดน: ปฏิบัติการอำนาจอภิปัตย์ในสภาวะยกเว้นและการปรับใช้ของเด็กพม่าพลัดถิ่น. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัลยา มนัสเกษมสิริกุล. (2551). กระบวนการจัดการศึกษาสำหรับเด็กย้ายถิ่นข้ามชาติโดยองค์กรพัฒนาเอกชน: กรณีศึกษาอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2. (2558). ข้อมูลทั่วไปโรงเรียน สพป.ตาก เขต 2 ปีการศึกษา 2558. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2560 จาก <http://www.takesa2.go.th/site/index.php?option=com_k2&view=item&id=54:2-2558&Itemid=250>.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2558). สรุปข้อมูลสารสนเทศทางการศึกษา ปี 2558. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2560 จาก <http://www.bopp-obec.info/home/?page_id=18308>.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2559). แนวทางการดำเนินงานโครงการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ พ.ศ.2559. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. (2537). รายงานการประเมินผลการให้เงินอุดหนุนโรงเรียนเอกชน: โรงเรียนเอกชนการกุศล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู. (2542). กฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเด็ก. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2546). พันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนของไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- สำนักงานปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2554). สถิติการออกกลางคันของนักเรียน ปีการศึกษา 2552. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2558 จาก <https://www.m-society.go.th/article_attach/9872/14246.pdf>.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2554). การพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2560 จาก <<http://npt.onab.go.th/menue/standard.pdf>>.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดสตูล. (ม.ป.ป.). ข้อมูลผู้ด้อยโอกาสจังหวัดสตูล. สืบค้นเมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2558 จาก <<http://www.satun.m-society.go.th/category/ผู้ด้อยโอกาส/>>.
- สำนักงานแรงงานจังหวัดตาก. (2560). รายงานสถานการณ์ด้านแรงงานจังหวัดตาก รายปี ปี 2559. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2560 จาก <<http://tak.mol.go.th/sites/tak.mol.go.th/files/raayngaansthaankaarnaerngngaan-raaypii-2559.pdf>>.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548a). นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548b). วัดสระเรียง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาดีเด่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548c). วัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี การจัดการโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดดีเด่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2559). สถิติการศึกษาของประเทศไทย ปีการศึกษา 2557-2558. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (ม.ป.ป.). เอกสารสาระหลักการและแนวคิดประกอบการดำเนินงาน กศน.: คัมภีร์ กศน. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <<http://dl.kids-d.org/bitstream/handle/123456789/2431/onie-ebook-manual-0000029.pdf?sequence=1>>.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2548). ร่างระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐาน วัน เดือน ปี เกิด ในการรับนักเรียนเข้าเรียนในสถานศึกษา พ.ศ. . . . (การจัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย). สืบค้นเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2558 จาก <http://www.cabinet.soc.go.th/doc_image/2548/2040152.pdf>.
- สุภาพร อาจเดช. (2556). เอกสารประกอบการพิจารณา เรื่อง การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก คณะกรรมาธิการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร ชุดที่ 24. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2558 จาก <http://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/education/download/article/article_20130604093525.pdf>.
- อธิปัตย์ คลี่สุนทร. (2552). การศึกษาพหุวัฒนธรรม. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2560 จาก <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=30582&Key=news_research>.
- อำเภอแม่สอด. (2558). สถิติประชากร อำเภอแม่สอด เดือนตุลาคม พ.ศ.2558. ที่ว่าการอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. (อัดสำเนา).
- อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2553). สิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: วิทยุชน.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก
ข้อมูลพื้นฐานโรงเรียน

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)

(1) ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว) ตั้งอยู่เลขที่ 766 ถนนอินทศิรี ตำบลแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2550 โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พื้นที่ของโรงเรียน (ไม่รวมพื้นที่ของวัด) มีจำนวน 8 ไร่ 1 งาน 18 ตารางวา โดยโรงเรียนแห่งนี้เป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต 2 กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเปิดรับนักเรียนทั้งชาย-หญิง และสามเณร โดยเฉพาะเด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษาที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนและในถิ่นทุรกันดารในเขต 5 อำเภอชายแดนของจังหวัดตาก ได้แก่ อำเภออุ้มผาง อำเภอพบพระ อำเภอแม่ระมาด อำเภอท่าสองยาง และอำเภอแม่สอด โดยในปีการศึกษา 2558 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 629 รูป/คน ประกอบด้วย ระดับชั้นอนุบาลจำนวน 160 คน ระดับชั้นประถมศึกษาจำนวน 326 คน และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 143 คน

(2) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ชุมชนสองแคว 1
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ถนนสายเอเชีย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ชุมชนสองแคว 2
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	โรงเรียนเทศบาลวัดดอนแก้ว

(3) ปรัชญาโรงเรียน

ปณฺญาธเนน ว เสยโย
ปัญญาเทียว ประเสริฐกว่าทรัพย์

(4) คำขวัญ

มีวินัย ใฝ่คุณธรรม นำปัญญา พัฒนาสังคม

(5) พันธกิจโรงเรียน ประกอบด้วย

- 1) จัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาให้แก่เด็ก เยาวชน และภิกษุสามเณรได้เรียนรู้ด้วยตัวเองตลอดชีวิต
- 2) สร้างโรงเรียนให้มีบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่อบอุ่น ปลอดภัยต่อการเรียนรู้

- 3) แบ่งเบาภาระของรัฐบาลในด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่เด็กเยาวชนที่ขาดโอกาสทางการศึกษาและภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนทุกคน ทุกรูปแบบ
- 4) มุ่งเน้นพัฒนาการเรียนการสอนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของรัฐ และการอบรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและมารยาทที่พึงงามให้แก่นักเรียนเป็นพิเศษ
- 5) ส่งเสริมพุทธทายาทพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงถาวรตลอดไป
- 6) สร้างศรัทธาและค่านิยมที่พึงงามให้กับชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน และประชาชน ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดและโรงเรียนจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ

โรงเรียนบ้านท่าอาก

(1) ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนบ้านท่าอาก ตั้งอยู่เลขที่ 19 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2483 เปิดทำการสอนนักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเปิดรับนักเรียนทั้งชายและหญิง ทั้งที่มีสัญชาติไทยและไม่มีสัญชาติไทย พื้นที่ทั้งหมดของโรงเรียน 9 ไร่ 7 งาน 14 ตารางวา โดยโรงเรียนแห่งนี้อยู่ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต 2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งในปีการศึกษา 2558 โรงเรียนบ้านท่าอากมีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 799 คน ประกอบด้วยระดับชั้นอนุบาลจำนวน 180 คน และระดับชั้นประถมศึกษาจำนวน 619 คน

(2) อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ที่ดินของเอกชนโรงงาน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ถนนท่าสายลวด-ท่าอาก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ที่ดินของเอกชนโดยมีถนนกั้น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ที่ดินของเอกชน

(3) ปรัชญาโรงเรียน

นตฺถิปัญญา สมาอาภา
แสงสว่างเปรียบเสมือนด้วยปัญญา

(4) คำขวัญ

เรียนดี มีวินัย สนใจกีฬา รักษาสิ่งแวดล้อม

(5) พันธกิจโรงเรียน ประกอบด้วย

- 1) จัดการเรียนรู้อย่างมาตรฐานที่สูงขึ้นในทุกมาตรฐาน

- 2) จัดการศึกษาเพื่อความมั่นคง
- 3) มีแผนงานโครงการเพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์
- 4) พัฒนาครูสู่ครูมืออาชีพ
- 5) มีแผนงานโครงการเรียนรู้ภาษาพม่าเพื่อการสื่อสาร
- 6) ร่วมรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น
- 7) มีแผนงานโครงการป้องกันยาเสพติดในสถานศึกษา
- 8) นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้
- 9) มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและชุมชนมีส่วนร่วม

ภาคผนวก ข
ภาพในโรงเรียน

โรงเรียนอนุกุลวิทยา (วัดดอนแก้ว)

โรงเรียนบ้านท่าอาจ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวชญานิน จันทรวิจิตร เกิดวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2533 ที่จังหวัดสมุทรสงคราม สำเร็จการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2555 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2557

